

בעיזהי"ת

תורת האדם לאדם

קובץ תורני
במצוות שבין אדם לחבירו

המאמרים שהופיעו
בקבצים א - ב

יוצא לאור ע"י

מכון תורת האדם לאדם

עיה"ק צפת ת"ו
מהדורה מיוחדת הכוללת
רק המאמרים שהופיעו
בקבצים א - ב המקוריים

מכון תורת האדם לאדם, ת"ו

בשער לקובץ א'

הערת המערכת: במהדורה זו אנו מביאים את המאמרים שהופיעו בשני הקבצים הראשונים א' וב', בתוך כרך א'. אולם המאמרים בנושא 'שנאת חינוך' (שמדובר בו רבות בקובץ ב') נכתבו מחדש ומופיעים בספר "מאיבה לאהבה" שיצא לאור בעז"ה בשנת תשע"ג, ולא נכפלו כאן.

אין זה סוד שבמשך שנים רבות הוזנח קצת תחום אחד ומיוחד בתורה, תחום שיש בו מצוות עשה ולא תעשה רבות השכיחות יום יום ושעה שעה ממש, והוא תחום המצוות שבין אדם לחבירו. בנוסף על ההפסד של אי קיום כל המצוות האלו הרי שבהתעסקות במצוות אלו המסדירות את היחסים שבין אדם לחבירו, בין איש לאשתו ובין ציבור לזולתו, היינו חוסכים מעצמנו הרבה שנאה ומחלוקת, הרבה עגמת נפש ופגיעות, בזיון התורה ולומדיה וחילול ה' (ואפילו מחלות לב). ואיכות החיים החברתיים שלנו היו משתפרים ללא היכר.

אין לנו מושג למה הוזנח שטח זה המרכיב את כמחצית עשרת הדברות, אבל עובדא היא שהלומדים לא למדו מצוות אלו [מלבד יחידים], הלמדנים לא פלפלו, הפוסקים לא ביררו את ההלכות מספיק, בעלי האסופות לא אספו והמדפיסים לא הדפיסו. ואף בישיבות הקדושות לא הניחו מצוות אלו על השולחן, ולא דיברו מהם מספיק בחדרים ובבתי ספר. ומוכן שבאין לימוד אין מעשה ושלומי אמוני ישראל לא ידעו ולא יכלו לקיימם בפועל.

אולם עדים אנו היום לתופעה מרנינה. לנגד עינינו קמות מצוות יקרות אלו לתחייה ומושבים לכבודם הראשון. הציבור מתעורר אט אט ומגלה התענינות גוברת ביחסי החברה על פי התורה ובכל המצוות הקשורים בזה. הניצינים לתופעה זו התחילו עוד בזמן הגר"י סלנטר וה"חפץ חיים" ובדורנו מתחילים לראות את הפירות. אך דא עקא, שכדי להרוות צמאוננו של הציבור הרחב בחומר לימוד וספרי הלכה, זקוקים לעבודה גדולה בשטח להשלים את מה שלא נעשה במשך דורות [ובמהירות, שהזמן קצר והמלאכה מרובה].

זה בדיוק מה שלקחנו על עצמנו, קבוצת ת"ח המאוחדים בשם מכון "תורת האדם לאדם". חל מעבודת נמלים של איסוף כל החומר הנדפס ממפרשים ומפוסקים - הנמצאים בספריות ובאספים פרטיים, סידור ובירור ההלכות ו"בנין" סוגיות הערוכות בצורה ברורה ומובנת וגם מושכת לב, מתובלים בפלפול ו"לומדות ישיבתית" ועד לסיכומים, טבלאות והמחשות בצורת סיפורים מחיי היום יום מנותחים על פי ההלכה. כפי שאפשר להווכח בחלק הראשון שהוצאנו לאור בעז"ה מסדרת "ספרי לימוד להלכות בין אדם לחבירו". חלק זה עוסק כולו בלאו של "לא תשנא את אחיך בלבבך" ותוך ששה חדשים נחטפה כל המהדורה והוצרכנו להדפיסו שוב בכמות מוגברת. עבודתנו כוללת גם עריכה ופרסום של ספרי לימוד בתחום האגדה המוסר והחסידות, ספרי לימוד וקריאה לנוער ועוד. בנוסף לזה עוסקים אנו בפרסומת כדי להפיץ הספרים בהפצה נרחבת כדי להביא את הנושא החשוב לתודעת הצבור.

יש באפשרותנו להיות שותפים בפועל במהפכה הגדולה העוברת כעת בכלל ישראל. מהפכה היסטורית שמחכים לה מאז חורבן בית שני - שנחרבה בעוון שנאת חנם. בתנאי שנדע לנצל את ההזדמנות ונתייחס ביתר כובד ראש וביתר רצינות למצוות אלו.

אנו תפילה לשוכן מרומים שנזכה להוציא לפועל תוכניותינו. ואם בכל השתדלותינו נצליח להוסיף ולו טיפה אחת של שמן על המדורה הקדושה שהדליקו מצוקי ארץ, הרי שלא עמלנו לריק.

* * * * *

קובץ זה שלפניכם, בא לעולם כדי לתרום - תרומה צנועה - למהפכה זאת. הוא מתיימר לשמש כבמה עבור צורבים ותלמידי חכמים מובהקים, ולפרסם חידושי תורתם והגיגיהם בהלכה ובאגדה, מוסר והתעוררות וכו'. דבר שיש בו כדי לעורר ולדרבן העיון בתחום זה שבתורה וההתעמקות בו. כמו כן ישרת כלי זה בעז"ה את המכון, שיפרסם בו מידי פעם חידושי הלכה, גילויים ביבליאוגרפיים, רעיונות חדשים ועיונים במצוות יקרות אלו וכיצד ליישמן בחיי יום יום.

הפנינה שבקובץ הוא המדור הקבוע בשם "האמת על המצוות שבין אדם לחבירו" שנתייחד להגביר בתודעת הציבור את חשיבותם וערכם האמיתי של המצוות הללו. להחדיר את ההשקפה הנכונה עליהם כפי שמוכח בתורה שבכתב ושבעל פה, מפרשים ופוסקים, לכל המעיין בצדק. יחד עם ציבור הקוראים שיאותו לשלוח את חידושיהם ומחקריהם בענין זה כדי לשתף את כל הקהל הקדוש בתורתם, תורת חסד.

* * * * *

בקובץ א' שבידכם תמצאו במדור האמת על המצוות שבין אדם לחבירו תת מדור בשם "כה אמר ה'" המיועד לחשוף את השקפתם הבהירה של הנביאים המתנבאים בשם ה' ומוסרים לנו את דעת האלוהית במלוא חריפתה. בספרי הנביאים בולט מאוד הגישה החריפה והבלתי פשרנית לכל מה שנוגע למצוות שבין אדם לחבירו [חסד, משפט וצדקה] ולכן ייחדנו לה מקום בראש. בשני המאמרים שלפנינו נפגשים אנו פנים אל פנים במסר האלוהי החותך כאיזמל בלב הבשר, ובעוד שבראשון "כי באלה חפצתי נאום ה'" אנו מעמיקים וחודרים לתוך תוכם של קטעי הנבואה כדי לגלות מה בדיוק חפץ ה' מבני אדם, הרי שבמאמר השני "הרס וחורבן על שום מה" אנחנו מסיירים וסוקרים בהרחבה בכל כתבי הקודש כדי לגלות אמת-מידה וקו עקבי ביותר בדרך ענישתו של השי"ת בכלל, ועל חטאים שבין אדם לחבירו בפרט, ולמה בעצם יש הדגשה מיוחדת בדין שמים בחטאים אלו והחמרה מיוחדת בענשם.

בתת מדור נוסף "והשיבות אל לבבך" המיועד למסור את השקפתם הברורה של ספרי המוסר שבכל הדורות, ציטטנו הפעם מ"ספר הברית" מתוך מאמר "אהבת רעים". לקטע זה - הלא כל כך ידוע לרבים - ערך מיוחד ומתבלט בניתוחו החד של הדחף שבלב האדם לשנאה. התיאור הוא חי ואקטואלי גם היום למרות שנכתב לפני כמאתים שנה, ונראה כאילו נכתב בזמנינו כדי לרפאות תחלואי דורינו.

* * *

אנו תפילה לשוכן מרומים שנזכה להוציא לפועל תוכניותינו. ואם בכל השתדלותינו נצליח להוסיף ולו טיפה אחת של שמן על המדורה הקדושה שהדליקו מצוקי ארץ, הרי שלא עמלנו לריק.

ערב ר"ח ניסן תשנ"ז, פעיה"ק צפת ת"ו

צבי וינברגר - ראש המכון ברוך חפץ - מנהל המכון

בשער לקובץ ב'

תורת האדם לאדם א' – התקבל ברצון ובהתלהבות שבח לבורא עולם, ההדים החיוביים שעורר הם שהביאו לאור עולם קובץ זה שלפניכם – תורת האדם לאדם ב'.

עקרונית מתכונתו כמתכונת הראשון. המדור המרכזי "האמת על המצוות שבין אדם לחבירו" שומר על מקומו ואף הורחב בתת-מדור 'תנו רבנן - באספקלרית חז"ל', ובתת מדור נוסף 'דברי אלקים חיים' - באספקלריית החסידות. בזה האחרון השקענו עבודה רבה ללקט, לאסוף ולסדר סוגיות יסודיות ועמוקות בתורת הבעש"ט זי"ע. התאמצנו במיוחד לפשט הדברים עד כמה שניתן ולהסבירם בצורה מובנת לציבור הרחב. עם היענות הקוראים / הלומדים לשתף את הציבור בהגיגי מחשבתם ועיונם, נוכל להרחיב ולפתח בעז"ה מדור "האמת" בקצב מהיר יותר כיאה לנושא כה חשוב ונחוץ.

חדשנו מדור קבוע בשם "עומקה של הלכה", מדור הלכתי עיוני בו יפורסמו בעז"ה דיונים הלכתיים שונים במצוות שבין אדם לחבירו הנידונים במכון "תורת האדם לאדם". פרסומם נועד כדי לקבל תגובות מציבור הלומדים וחוות דעתם של תלמידי חכמים. כמו כן מיועד המדור לפרסום בירורי הלכה, פלפולים, ביאורים, והערות מאברכים תלמידי חכמים ובחורי ישיבה שיאותו לשלוח מפרי עיונם במצוות שבין אדם לחבירו שאינם בממון. תועלתה של מדור זה בין השאר הוא להמחיש שהלימוד במצוות אלו אינו נופל בערכו מלימודי עיון בשאר חלקי התורה, לא בלומדות ועמקות ואף לא בהלכה ברורה ופסוקה.

* * *

יהי רצון שגם קובץ זה יתקבל ברצון ויעורר התייחסות רצינית יותר למצוות יקרות אלו, שלא נצטרך עוד לדוש בנושא עתיק יומין זה זמן רב, ונזכה לכל הטוב המובטח לנו לעת אשר תתקבל תפילתינו "שים שלום טובה וברכה... ברכנו אבינו כולנו כאחד [יחד] באור פניך" אמן.

מכון תורת האדם לאדם, ימי בין המצרים תשנ"ח, פעה"ק צפת

צבי וינברגר, ברוך חפץ,

בדברי הנביאים

הקדמה

מהו רצון ה' באמת?

שאלה גדולה! ברור שהידיעה האמיתית מהו רצון ה' מבריותיו היא הידיעה החשובה ביותר עלי אדמות לכל אדם, ועל אחת כמה וכמה ליהודי שכל קיומו ומציאותו הוא - רצון ה' יתברך.

ואכן מאז היותו לגוי מתעסק העם היהודי בימיו ובלילותיו בחיפוש ובכירור לדעת מהו רצון ה' ממנו. קורא הוא בספר התורה שקיבל מסיני, מתבונן בה ומתעמק במפרשיה כדי להבין דעת ה'. מתעסק הוא בתורה שבעל פה ומברר הלכותיה מתוך הפוסקים בעלי התריסין, כדי לדעת מהו דרך ה' - דרכו שלו, שעליו לילך בה. מתייסר הוא בספרי מוסר כדי להתעורר במה אין התנהגותו עולה בקנה אחד עם רצון ה', ואף טועם הוא מספרי יראה וחסידות לקבל השראת קודש כדי לחיות חיי יום יום על פי רצון ה'.

ברם, מקור גדול ואוצר בלום של ידיעת רצון ה' הוזנחה בזמן האחרון. מדובר בעצם באחד המקורות העיקריים שממנו אפשר לשאוב - ושאבו בכל הדורות - מלא חפניים של ידיעת רצון ה' בדיוק נפלא. ונאמרה באמת כדי להוציא ספיקות ודמיונות שווא מלכות ישראל ולהעמידם על האמת האלקית הנצחית.

“ארץ ארץ שמעי דבר ה'... כה אמר ה'!... כי באלה חפצתי נאום ה'...”

האוצרות של דעת ה' ורצונו ית' המדויק בדברי נביאי-האמת שלנו, הוזנחו (מסיבות שונות). הנביאים הקדושים הללו הרי נשלחו ע"י ה' יתברך כדי להודיע מה הוא ית' רוצה מעמו. ובמילים פשוטות יותר - **מה בדיוק הוא רוצה מאתנו.** ומכל דברי הנביאים הרבים והעצומים לא נכתבו אלא הנבואות שהוצרכו לדורות (מגילה יד.) בין הדורות האלה כלול גם דורנו שלנו על תהפוכותיו וחולשותיו.

רואים אנו בחוש כמה וכמה לקויים והנהגות המצויים בינינו שהיצר מטעה אותנו ונוטע בנו התחושה שהם רצון ה' ממש. וכן כמה דברים שהזנחו על ידינו בהרגשה שאין אלו עיקרים ברצון ה'. אבל הנביא צועק בכל כוחו לכל המעונין לשמוע - "לא ידעו ולא יבינו כי טח מראות עיניהם", ומגלה לנו תמונה אחרת לגמרי ממה שאנחנו מציירים בדמיוננו. יש ומעשים אשר בעינינו הם מעשי גבורה ומלאים הוד וקדושה, הזוכים לכינויי בוז וגנאי קשים מפי הנביא השלוח מאת ה'. ולאידך, מעשים ומצוות שאנו דשים עליהם בעקב, בזלזול מופגן, מציירים נביא-האמת בצבעים חזקים וזוהרים, ומכריז ואומר: הנה זהו מה שה' יתברך רוצה מאתכם ובשביל מעשים מסוג זה ברא את כל עולמו.

...כי באלה חפצתי נאום ה'.

עולם הפוך! עליונים למטה ותחתונים למעלה. רחוקים מושגנו מהאמת האלקית הצרופה. ועל כן חובה וזכות הוא לנו להתעמק בדברי שלוחיו ית' נביאי-האמת, שכל מטרת שליחותם היה להעביר בדיוק רב לשלומי אמוני ישראל מה ה' אלקיהם שואל מהם, בפירוט ובציור חי בלתי משתמע לשתי פנים.

ואכן, חלק גדול מדברי הנביאים באמת אינם זקוקים לפירוש וכל מעיין ישר יחזה כי הדברים מבוארים מאליהם וחותכים כאיזמל בלב האבן. והרי נאמרו אז גם להמוני בית ישראל, בלי פירוש, ולכן יש והמפרשים אף לא פירשו קטעים אלו. אולם יש והדברים צריכים לפנים לבארם יפה וכבר עסקו בזה חז"ל בש"ס ומדרשים תדיר והמפרשים הגדולים הראשונים והאחרונים מפרשים על פיהם, ואלו ואלו דברי אלקים חיים. ואנו אין אנו צריכים אלא פה לאכול ולשבוע, ולמלאות נפשנו מכל השפע האלקי ששלח לנו ה' הטוב לטוב לנו.

כי באלה חפצתי נאום ה'

אחד הנושאים המפתיעים ביותר בכתבי הקודש הוא התייחסות הנביאים לנושא בין אדם לחבירו בכללותו. עומדים אנו משתאים ומשתוממים מול העוצמה והחריפות בהם מגנים הנביאים את המעשים הפוגעים והמצערים את הזולת. חטאים כמו דיבור לשון הרע ורכילות, לעג ובוז לחברים, שקר ומרמה וכו' וכו', שבעוה"ר אפילו למי מאתנו שכבר יודע שהם חטאים הרי שאינם חמורים בעינינו כחמורות שבתורה אלא קרובים יותר בעינינו למילי דחסידותא והם מנת חלקם של צדיקים וחסידיים. וכמו כן גם הנהגות טובות ביחסים שבין אדם לחבירו כגון צדקה וחסד וכו' נחשבים בעינינו כפעוטי ערך ואף העוסקים בהם אינם מעריכים אותם אלא כדברים צדדיים וטפלים לעיקר עבודתם את ה'.

אך אחרי עיון קצר בדברי הנביאים נוכחים אנו לדעת שעלינו לשנות השקפתנו מקצה לקצה כדי להתאימה לדעת אלקית האמיתית. ולדוגמא, **נעיין עיון קל בירמיהו פרקים ח-ט**. נבואה זאת הלא היא בעצם הפטרת תשעה-באב שחריית שנתקנה להיאמר אז כדי שנדע על מה חרבה הארץ ובית המקדש, ומה עלינו לעשות ולתקן כדי לזכות לגאולה. אך דא עקא שמתוך שנקראת ונאמרת בחיפזון בבית הכנסת אחרי קריאת התורה אין אנו שמים לב לפרשה עמוקה זאת והחידושים שהיא טומנת בתוכה. מדובר בפרשה שבה מתנבא ירמיה הנביא על חורבן הארץ והמקדש ומתאר בצבעים קודרים ביותר את הצרות והתלאות העתידות לבוא על עם ישראל. ברם הנביא גם מפרט את החטאים המביאים לידי חורבן איום כזה ומתחנן לעם ה' שיחזרו בהם ויתקנו את הלקויים הללו.

את רשימת החטאים שמפרט הנביא אפשר לסווג לשלשה סוגים, וראוי לשים לב אלה מהם מודגשים ביותר.

(א) תוכחה על כללות עזיבת התורה ועל עבודה זרה. בפרק ט' פסוקים י"ב י"ג, שבתור תשובה על השאלה על מה אבדה הארץ נאמר:

"ויאמר ה' על עזבם את תורת אשר נתתי לפניהם ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה: וילכו אחרי שרירות לבם ואחרי הבעלים אשר למדום אבותם":

(ב) גילוי עריות, הבא לידי ביטוי בשתי מילים בפסוק א':

"כולם מנאפים"...

(ג) עבירות שבין אדם לחבירו ופגיעה בזולת [-שאינם בממון], בפסוקים א-ח: [על פי המפרשים הפשטנים]:

"עצרת בוגדים [אסיפותם וכינוסיהם לבגידה ושקר] וידרכו את לשונם קשתם [מדמה הלשון לקשת כי נזקו מגיע לרחוק] שקר ולא לאמונה גברו בארץ, כי מרעה אל רעה [מעבירה אל עבירה] יצאו ואותי לא ידעו נאום ה': איש מרעהו השמרו ועל כל אח אל תבטחו כי כל אח עקוב יעקוב וכל רע רכיל יהלוך: ואיש ברעהו יהתלו [ילעיגו] ואמת לא ידברו, למדו לשונם דבר שקר, העוה נלאו [עמלים ויגעים לעוות דרכם]: שבתך בתוך מרמה במרמה מאנו דעת אותי נאום ה': חץ שחוט לשונם [שוחט" כתיב] מרמה דבר, בפיו שלום את רעהו ידבר ובקרבו ישים ארבו [הדגשה להמסתירים שנאתם ומעמידים פני אוהב]: העל אלה לא אפקד במ נאום ה', אם בגוי אשר כזה לא תתנקם נפשי...

ועל הפירוט הזה מקונן הנביא ומנבא את החורבן האיום הכולל בין שאר הביטויים הרבים והחמורים -

"ט) על ההרים אשא בכי ונהי... ונתתי את ירושלים לגלים [גלי אבנים] מעון תנים, ואת ערי יהודה אתן שממה מבלי יושב... (יד) לכן כה אמר ה' צבאות אלהי ישראל הנני מאכילם את העם הזה לענה והשקיתים מי ראש: והפצותים בגוים אשר לא ידעו המה ואבותם ושלחתי אחריהם את החרב עד כלותי אותם... כי קול נהי נשמע מציון... כי שמענה נשים דבר ה' ותקח אזנכם דבר פיו ולמדנה בנותיכם נהי ואשה רעותה קינה: כי עלה מות בחלונינו בא בארמנותינו להכרית עולל מחוץ בחורים מרחבות: דבר כה נאם ה' ונפלה נבלת האדם כדומן על פני השדה וכעמיר מאחרי הקוצר" וגו'

וגו' דברים קשים ומרים שעם ישראל באמת עד להם במשך גלותו הארוכה עד היום. וכל זה אינו אלא דוגמא אחת מיני רבות רבות בנבואות המאלפות ומלמדות אותנו את ההשקפה האמיתית בחומרת העבירות שבין אדם לחבירו הנדושים בעקב, ופגיעות בזולת שמרוב ההרגל אף נעשו כהיתר גמור.

מידה טובה מרובה

נוסף על עונשים והזהרות שמביאים לנו הנביאים בענינים אלו, מפליגים הם גם בהבטחות גדולות ושכר טוב על הנהגות "מעוטי ערך" והטבות שמטיב איש לרעהו בלי מודעות לחשיבות מעשיו.

בתור דוגמא נצטט הפעם כמה פסוקים מהפטרת יום הכפורים [שחרית והוא בפרק נ"ז נ"ח בנביא ישעיהו] ובעיקר בפרק נ"ח פסוקים ד-יב. הנביא מייסר את העם על הצומות ושהם אינם מתקבלים לרצון לפני ה':

(ד) הן לריב ומצה תצומו ולהכות באגרוף רשע, לא תצומו כיום להשמיע במרום קולכם: (ה) הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו הלכף

כאגמן ראשו ושק ואפר יציע הלזה תקרא צום ויום רצון לה': (ו) הלוא זה צום אבחרהו פתח חרצבות רשע [התר הקשרים הרעים] התר אגדות מוטה [התר אגודות המוטות שהוכנו לתת על צוארי העניים לרדות בהם תמורת חובותיהם] ושלח רצוצים חפשים [תשחררו את העבדים הרצוצים בשנה השביעית] וכל מוטה תנתקו: (ז) הלוא פרוס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית כי תראה ערום וכסיתו ומבשרך לא תתעלם [עזור לקרוביך בעת דחקם]:

ומבטיח הנביא בשם ה' במדה טובה מרובה:

(ח) אז יבקע כשחר אורך וארוכתך [רפואתך] מהרה תצמח והלך לפניך צדקך [אחרי פטירתך] כבוד ה' יאספך [בגן עדן עם הצדיקים]: (ט) אז תקרא וה' יענה תשוע ויאמר הנני, אם תסיר מתוכך מוטה, שלח אצבע [אם תפסיק מלשלוח אצבעך אל מול פני חבירך כדרך בני אדם המרימים "אצבע מאשימה"] ודבר און: (י) ותפק לרעב נפשך ונפש נענה תשביע [תשביע את הרעבים וגם תדבר על לבם תנחומים ודברי פיוס] וזרח בחושך אורך ואפלתך כצהרים [אור הישועה יזרח בכל צרותיך]: (יא) ונחך ה' תמיד והשביע בצחצחות נפשך ועצמותיך יחליץ והיית כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו: (יב) ובנו ממך חרבות עולם מוסדי דור ודור תקומם וקורא לך גודר פרץ משובב נתיבות לְשָׁבֶת...

בדרך אגב ראינו בפרק זה סגנון נוסף בתוכחות הנביאים, שהנביא עצמו עומד ומשווה בין ההתיחסות שלנו למצוות שבין אדם לחבירו ובין התיחסותנו למצוות שבין אדם למקום ומתריע על סולם עדיפויות שלנו ועל הזלזול המופלג שאנו רוחשים לאלו הראשונים מול האחרונים. ולא עוד אלא שהנביא מזהיר שבל נשלה את עצמנו שעבודתניו המהודרת למקום תחפה על חולשותינו כלפי חבירינו. אלא ההיפך הוא הנכון וכמו שמסביר לנו כאן הנביא ישעיה שהצומות והשק והאפר וכל העבודות החשובות הללו אינן מקובלות לרצון לפני אדון כל ואדרבא דוקא העבירות כלפי הבריות הן מעכבות אותם מלהתקבל. סגנון זה מצוי הרבה בנביאים וביתר פירוט ואריכות.

מאנו "דעת" אותי

חידוש גדול וגילוי השווה יותר מזהב מגלה לנו הנביא ירמיהו בפרשה הנ"ל, הפטרת ט' באב. בנוסף על התוכחות והמוסרים הוא מלמדנו למה בעצם חמורים כל כך חטאי בין אדם לחבירו בעיני ה'?

אם נעיין היטיב בפרשה יתגלה לפנינו סוד הענין והסבר מלא בסוגיא קשה זו. לקראת סיום הפרשה מסכם הנביא את דבריו:

(כב-כג) כה אמר ה' אל יתהלל חכם בחכמתו... כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי כי אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי נאום ה'.

בפסוקים הללו דוקא כן עסקו הרבה במרוצת הזמן, כל אחד לפי דרכו, ובפרט בביאור המילים "השכל וידוע אותי" ולאִיזה "דעת" הכוונה כאן. הפילוסופים האלקיים פירשו הכוונה לחקירות עמוקות בייחוד ה', ומקובלים פירושוהו בענינים עמוקים במעשה מרכבה וכו'. ברור שאלו ואלו דברי אלקים חיים ברם מכיון שאין מקרא יוצא מידי פשוטו רשאים אנו להתבונן בפרשה ולהבינו לפי הפשט המתגלה לכל מעיין. ניווכח שהנביא עצמו מלמדנו בדיוק באיזה "דעת" מדובר ומה עלינו ל"דעת":

השכל וידוע אותי כי אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי נאום ה'.

מה התוספת הזאת "כי אני ה' עושה חסד..." אחרי המילים "השכל וידוע אותי", ומה הקשר לכאן?

הרמב"ם מבאר לנו בבהירות את הפירוש הפשוט (סוף מורה נבוכים הועתק לפי תרגום ר"י קאפח. פירוש זה של הרמב"ם הובא בקיצור בשמו גם ברד"ק כאן בפרשה):

"... שלא הסתפק בפסוק זה בביאור הנעלה שבתכליות שהיא השגתו יתעלה בלבד, כי אילו היתה זו מטרתו היה אומר 'כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי' ויפסיק הדיבור, או היה אומר 'השכל וידוע אותי כי אני אחד', או היה אומר 'כי אין לי תמונה', או 'כי אין כמוני' וכל כיוצא באלה. אלא אמר כי ההתפארות היא בהשגתי ובידיעת תארי כלומר מעשי [- מעשיו, קאפח] כעין מה שביארנו באמרו הודיעני נא את דרכך וגו', ובאר לנו בפסוק זה כי אותם המעשים אשר חובה לדעת אותם ולהתדמות בהם הם חסד משפט וצדקה."

ועתה מתחילים אנו להבין פשטות הפסוקים. כשהנביא אומר "דעת אותי" הכוונה לדעת ולהשיג את מידותיו ומעשיו יתברך שבהם עוסק הוא ית' תדיר ובהם הוא מנהל את העולם, והם: משפט [- דין ואמת ושמירת הזכויות של כל אחד בממון גוף ונפש], חסד [- הטבה מופלגת לאחרים והשפעת טובה], וצדקה [- ממוצע בין משפט לחסד, כשהשכל נותן להטיב כגון צדקה לעני הנצרך ואף שאין מגיע לו בדין]. בשלש אלה עוסק הקב"ה. מתחסד עם בריותיו בורא וזן ומפרנס וכו', כי לעולם חסדו, וגם שופט בצדק ומעניש למי שמגיע עונש. כפי שאנו עדים לדבר יום יום ושעה שעה. ומדגיש הנביא שתי דברים, א. הקב"ה אומר שכביכול הוא עושה כך ב. ושהוא יתברך חפץ בכך.

זהו ה"דעת אותי" שהנביא תובע שנתעמק בו ונלמדו היטיב כדי שנוכל גם אנחנו להתנהג כך. וזהו כעין מה שכתוב בתורה כמה פעמים "והלכת בדרכיו" שפירשו חז"ל בדרכיו - דרכי ה', שכביכול הוא יתברך הולך בהם ומתנהג על פיהם, ומה הוא... אף אתה.

רעיון זה כבר מודגש בתורה מיד בתחילת ההיסטוריה של עם ישראל. הכתוב משבח את אברהם אבינו:

כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט למען הביא ה' על אברהם את אשר דיבר עליו". (בראשית יח יט)

וכשנדקדק בפרשה עוד, נגלה שפעמיים נוספות הזכיר הנביא כאן ה"דעת" הזה. בתחילה כשמפרט את החטאים שבין אדם לחבירו (הועתק לעיל) מפסיק באמצע במילים: "ואותי לא ידעו נאום ה'", וכמו כן בסוף רשימת החטאים הללו מסיים "מאנו דעת אותי נאום ה'". וא"כ הרי הדברים ברורים ומכריזים בעד עצמם מהי המשמעות העמוקה של חטאים אלו. וגם מובנת יותר חומרם וההתבטאויות החריונות מצד הנביאים שהרי התנהגות קלוקלת בשטח זה מוכיח בעליל שאין יודעים ואין רוצים "לדעת" את ה' ואת דרכיו כביכול.

מְשַׁל לְמַה הַדְּבַר דּוּמָה

ואולי יש להסביר חומר זה הענין ע"י משל פשוט. איש ואשה שנשאו ואין ביניהם הבנה, שכל זמן שיש הבנה בסיסית ואי ההבנה שוררת רק בדברים צדדיים ופרטיים אז הבעל יכול להבליג קצת ויכולה היא להבליג קצת עד שמשתווים. אבל קורה שאי ההבנה היא יסודית ומקיפה, והיינו שכל מה שבעיני הבעל חשוב ומקודש נחשב אצל האשה כגרוע ונבזה, והדברים החשובים בעיני האשה ביותר מבטלים הבעל במחי יד. במצב זה - אם הוא בר קיימא - האם שייך להמשיך ולחיות יחד בבעל ואשה?

והנמשל - הקב"ה מודיע שוב ושוב, עליכם לדעת מה אני, ובמה אני חפץ, במה אני עוסק תמיד ומה חשוב בעיני. באלה אתם מזלזלים ואינכם מעריכים אותם ואתם עושים את ההיפך תמיד. ומה שבעיניכם טוב וחשוב ואתם עוסקים בכך תמיד ותולים בהם בטחונכם, מרמה, שקר, מריבות, לשון הרע ורכילות, הלבנת פנים, עינוי הדין, השפלת אביונים, וכו' וכו', בעיני הן הנהגות רעות ומכוערות. אם כן חסרה לנו ההבנה הבסיסית, ואיך נדור יחד?

העל אלה לא אפקד בם נאום ה'. אם בגוי אשר כזאת לא תתנקם נפשי, על ההרים אשא בכי ונהי... ונתתי את ירושלים לגלים... והפיצותים בגוים אשר לא ידעו המה ואבותם..."

יסוד גדול נתפרש בנבואת ירמיהו כאן ונשנה גם בכמה מקומות בדברי הנביאים ברמז.

ולסיום נעתיק שני פסוקים נוספים מהפטרת יום כיפורים (ישעיה נח א-ב) שהובאה לעיל, ושבהם גם כן נרמז הענין המפורש בירמיהו:

קרא בגרון אל תחשוך כשופר הרם קולך והגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאותם: ואותי יום יום ידרושון ודעת דרכי יחפצון כגוי אשר צדקה עשה ומשפט אלקיו לא עזב ישאלוני משפטי צדק קרבת אלקים יחפצון. (עיי"ש במפרשים).

הנביא מוכיח שהם מעמידים פנים כאילו הם חפצים "לדעת" דרכי ה' ולהידבק בצדקה ובמשפט, אבל במציאות רחוקים הם מאלה (כתיאור הנביא להלן והועתק חלק מדבריו לעיל).

יתן ה' ונזכה לסגל לעצמנו ההשקפה הנכונה על המצוות שבין אדם לחבירו. לדעת את ה' וללכת בדרכיו ית' - באפס קצהו. ויקוימו בנו כל הנבואות הטובות שבפי נביאי ה' במהרה בימינו.

* * *

סקירה בתנ"ך הרס וחורבן על שום מה?

מבין מגוון הנושאים שאנו לומדים עליהם בכתבי הקודש בולט הנושא של הנהגת ה' בעולם, בפרט בנוגע לשכר ועונש. התבוננות מדוקדקת בזה מביאה לפעמים למסקנות מפתיעות ומרחיקות לכת. ובאמת חז"ל הרבו לחקור בנושא זה בגמרא ובכל המדרשים כדי לעמוד על אמות המידה האלקיים של שכר טוב על מעשים טובים ועונש על מעשים רעים ובפרט בעולם הזה. במאמר זה נתמקד בחקר סוג עונש מיוחד והוא **חורבן**. חורבנה של עיר, ארץ, וכיו"ב שאנו מוצאים בכתבי הקודש.

יש והשי"ת מעניש בגלות, בגירוש וביסורים רעים, ויש שממית ומכלה מכל וכל את הנפשות החוטאות ומוחה את שמים מתחת השמים. ולפעמים יש והשי"ת אף מחריב את כל המקום בגלל החטאים שנעשו שם. ובעצמת החורבן גם מצאנו דרגות שונות, יש והחורבן הוא חלקי ויש שהוא מושלם, לא נשאר היכר שמקום יישוב היה שם אי פעם. כמו כן יש והחורבן הוא זמני לתקופה מסוימת ואח"כ משתקם המקום וחוזר לאיתנו, ולעומת זאת יש והחורבן הוא נצחי, תל עולם, ואינו חוזר ונבנה לעולמי עד. להלן ננתח כמה דוגמאות כאלה בכתבי הקודש וננסה להתחקות אחרי הסיבות לחורבנות הללו.

החורבן הראשון והגדול בהיסטוריה

המבול! חורבן במלא מובן המילה ובהיקף עצום. ואף שהיה רק לזמן מוגבל וכל כולו לא בא אלא כדי להכין את העולם להתחלה חדשה, לחיים חדשים, מכל מקום ברור שעדיין יש לסווג את המבול כחורבן הראשון והגדול בהיסטוריה.

בסוף פרשת בראשית ובתחילת פרשת נח מסופר בתורה הרקע למבול, אך כשהקב"ה בישר לנח את בשורת המבול אמר לו דברים מפורשים (פרק ו יג):

"קץ כל בשר בא לפני כי מלאה הארץ חמס מפניהם והנני משחיתם את הארץ". והגמרא בסנהדרין קת. קובעת "אמר ר' יוחנן בא וראה כמה גדול כוחה של חמס, שהרי דור המבול עברו על הכל ולא נחתם עליהם גזר דינם עד שפשטו ידיהם בגזל שנאמר כי מלאה הארץ חמס מפניהם והנני משחיתם את הארץ. וברש"י כאן בפרשה גם הביא בקיצור מאמר זה.

השוואה - דור המבול / דור הפלגה

ולשם השוואה גרידא (אע"פ שאין דמיון גמור) ראה פרשת דור הפלגה (בפרשת נח פרק יא) שחטאם שהיה בין אדם למקום לא הביאה בכנפיה חורבן והרס כה חמורים כדור המבול והסתפקה מידת הדין בפיזורם ובחילוק לשונות כדי שלא יוכלו להמשיך במעשיהם. רעיון ההשוואה מפורש בבראשית רבה (פרשה לח ו):

"... אותן של דור המבול לא נשתיירה מהן פליטה ואלו של דור הפלגה נשתיירה מהן פליטה, אלא דור המבול על ידי שהיו שטופים בגזל שנאמר (איוב כד) גבולות ישיגו עדר גזלו וירעו, לפיכך לא נשתייר מהן פליטה, אבל אלו [דור הפלגה] על ידי שהיו אוהבים זה את זה שנאמר ויהי כל הארץ שפה אחת לפיכך נשתיירה מהן פליטה."

השוואה - עונש מצרים / עונש כנען

עוד השוואה מענינת אפשר לערוך בין ארץ מצרים וארץ כנען. שבעוד שהכנענים למרות עוונותיהם הרבים והחמורים המפורטים בתורה, לא נגזרה עליהם כליה וחורבן מוחלט, לא ארצם ואף לא הם בעצמם. שהרי רק מי שהתעקש להישאר בארץ ולהילחם נהרג, אך היתה להם אפשרות לנדוד מהארץ ולדור במקום אחר או להשלים כמפורש בירושלמי שביעית (פ"ו אמצע ה"א) שלש פרסטיניות [-פרסטיגיות, צו המלך בכתב, פני משה שם] שלח יהושע לארץ ישראל עד שלא יכנסו לארץ, מי שהוא רוצה להפנות יפנה, להשלים ישלים, לעשות מלחמה יעשה. גרגשי פינה והאמין לו להקב"ה והלך לו לאפריקי... גבעונים השלימו [שנאמר] וכי השלימו יושבי גבעון את ארץ ישראל. שלושים ואחד מלך עשו מלחמה ונפלו". וגם באלה שנאמר לגביהם המצוה: "לא תחיה כל נשמה" (דברים כ טז) מפורש שם (פסוק יח) שאינו עונש גרידא לכנענים אלא "למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבותם אשר עשו לאלוהיהם וחטאתם לה' אלקיכם".

ולעומתם המצרים נענשו בעונשים קשים פי כמה וגם נחרבה ארצם. לאחר שמצרים שתתה את כוס התרעלה מאת ה' לא מוזכר שמה בכתבי הקודש - ובודאי בתור מעצמה כפי שהיתה - משך מאות בשנים. ולכאורה אחד ההבדלים הבולטים בין אלו לאלו הוא שעיקר פשעם של הכנענים היה בין אדם למקום בניגוד למצרים שחטאם היה בין אדם לחבירו ששיעבדו ועינו עם שלם ברשעות ובאכזריות. ולכן הגיע להם העונש החמור [בנוסף על הגאולה והישועה שהגיע לעם ישראל כשיצאו משם].

סדום - סמל לחורבן והרס

כשמוזכרים "חורבן", השם "סדום" עולה תמיד מאליו. ולא בכדי, כי מלבד ההרס הגדול ו"ההפיכה" לשעתו ולדורות עולם, הרי שסדום גם משמשת דוגמא ומופת

תדיר לחורבן מוחלט ורציני בדברי חז"ל, בנביאים, ואף בתורה עצמה. לפני שנתחיל בסקירת חורבנה של סדום, עוונותיה שהביאו לידי כך, וכל המקומות בתנ"ך שבהן הוזכרה סדום להרתיע את החוטאים, עלינו להגדיר היטיב את המושג "סדום" בכל הקשור למוסרי התורה והנביאים. סדום מוזכרת בדרך כלל לשתי מטרות: א] **המחשת חורבן והרס גמור** עד שנמחק שם וזכר המקום לגמרי. וגם החורבן הוא נצחי שלא יבנה עוד (וכדלהלן). ב] **פשעי סדום** שגרמו לחורבנה. שהיו פשעים חמורים ומיוחדים במינם לרוע.

חורבן סדום מה טיבו? בתורה (בראשית יט) נאמר:

"כי משחיתים אנחנו את המקום הזה... וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש מאת ה' מן השמים ויהפוך את הערים האל ואת כל הככר ואת כל יושבי הערים וצמח האדמה... והנה עלה קיטור הארץ כקיטור הכבשן... ויהי בשחת אלקים את ערי הככר וגו'".

ובחומש דברים (כט כב):

"גפרית ומלח שרפה כל ארצה לא תזרע ולא תצמיח ולא יעלה בה כל עשב, כמהפכת סדום ועמורה אדמה וצבויים אשר הפך ה' באפו ובחמתו".

והנביאים מוסיפים על תיאור החורבן וגם מדגישים את נצחיותו, וכגון התיאור הארוך בישעיה (יג כ):

"...כמהפכת אלקים את סדום ואת עמורה. לא תשב לנצח ולא תשכון עד דור ודור, ולא יהל שם ערבי ורועים לא ירביצו שם. ורביצו שם ציים -נמיות, רש"י] ומלאו בתייהם אוחים [מיץ חיה] ושכנו שם בנות יענה ושעירים [שדיים] ירקדו שם. וענה איים באלמנותיו [ויגורו חתולים בארמנותיו, רש"י] ותנים בהיכלי עונג..."

ובירמיהו (פמ"ט יז-יח ועיי"ש):

"כמהפכת סדום ועמורה ושכניה אמר ה' לא ישב שם איש ולא יגור בה בן אדם". ובצפניה (פ"ב ט): "כי מואב כסדום תהיה ובני עמון כעמורה, ממשק חרול [מקום קוצים וחרולים, וע"ע במפרשים] ומכרה מלח [מקום כריית מלח] ושממה עד עולם".

כללו של דבר "חורבן סדום" פירושו חורבן מושלם וטשטוש כל זכר מגורי אדם ובעלי חיים ואף הצמחים מהמקום, ולא תצלח עוד לדבר, וכל זה לנצח נצחים ולדורות עולם¹.

1. יש וחורבן סדום משמש בתור דוגמא כדי להרתיע את החוטאים בלי להשוות מעשיהם למעשי סדום, והיינו שמגיע להם חורבן מוחלט על פשעים חמורים מסוימים ולא דוקא כאלו הדומים לפשעי סדום. וכגון בחומש דברים (פרק כט), באחד משני המקומות בתורה שמוזכרים סדום ועמורה כדוגמא "גפרית ומלח שריפה כל ארצה" (הועתק לעיל). ולכן אף שמדובר שם בחטא

“הנה זה היה עוון סדום”

ומעתה עלינו להתחקות על פשעי האנשים האלה ובמה הרבו לפשוע כ”כ עד שמעשיהם הצדיקו את כליונם הטרגי והשבת עריהם לתוהו ובוהו מוחלט? גם בזה נצטט קודם מפסוקי התורה ואח”כ מדבריהם המפורשים של הנביאים. בבראשית (יח כ):

“ויאמר ה’ זעקת סדום ועמורה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאד. ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה ואם לא אדעה”: ושם (פיי”ט יג):
 “כי משחיתים אנחנו את המקום הזה כי גדלה צעקתם את פני ה’ וישלחנו ה’ לשחתה”:

מדובר בצעקות וזעקות שבר. וברור מתוך הפסוק עצמו שמדובר בעוולות וחטאים שבין אדם לחבירו, וכאשר המעונים זועקים חמס זעקתם עולה עד לשמים. שהרי בחטאים שבין אדם למקום אין זעקת שבר, שאין מי שיזעוק ואין על מה לזעוק. ובאמת שמפורש כך בנביאים בדברים ברורים שאלה היו פשעיהם. ובפרט בספר יחזקאל (פרק טז פסוק מט):

“הנה זה היה עוון סדום אחותיך, גאון שבעת לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה. ותגבהינה ותעשינה תועבה לפני ואסיר אתהן כאשר ראיתי”. (ועיי”ש עוד).

עבודה זרה, חטא שלא הוזכר במקורות באנשי סדום ועמורה, מכל מקום משווה התורה את העונש שמגיע לישראל על חטא עבודה זרה החמורה להם מאוד, לעונש סדום ועמורה על חטאתם.

במקום נוסף בכתבי הקודש נערכת השוואה כזאת והוא במגילת איכה (פ”ד ו) ושם משווה הנביא חורבן ירושלים לחורבן סדום תוך הדגשה שחורבן ירושלים היתה קשה יותר מחמת עוונותיה שהיו חמורים מעוונות סדום. “ויגדל עוון בת עמי מחטאת סדום, ההפוכה כמו רגע ולא חלו בה ידים”. הנביא מקונן שחורבן ירושלים היתה חמורה בשנים, א) שסדום נהפכה בבת אחת “כמו רגע” וכל הכאב ארך זמן מועט, משא”כ ירושלים. ב) בסדום “לא חלו בו ידים” של בני אדם רק מלאך בשליחות מאת ה’, משא”כ ירושלים.

וע”ע בירמיה מט יח שמדמה את קיצה של אדום לקיצה של סדום עיי”ש במפרשים.

אין הכוונה להאריך כאן בסוג זה של השוואות כי מטרתנו במאמר זה להתחקות בעיקר אחרי החטאים הגוררים אחריהם חורבנות כחורבן סדום, ולכן נתרכזו במקומות בתנ”ך שהובאו חטאי סדום ועמורה כדוגמא לחטאי אחרים וננסה להגדיר חטאים אלו בעז”ה.

יש ולפעמים הנביא מדמה בעיקר לענין החורבן אך מתוך הדברים ניתן ללמוד גם קצת על החטאים האחראים לכך, ולהלן נפרטם בע”ה בקיצור.

ובחז"ל הפליגו בכמה מקומות בתיאור רשעות אנשי סדום ואכזריותם, וציירו את העינויים לאורחים ועניים וכיו"ב ולכל מי שניסה לעזור להם. וכמו"כ סילוף הדין ועיקול המשפט שהיו רגילים בהם. ובגמ' אף טבעו מטבע הלכתית "כופין על מידת סדום" (עיין ב"ב יב : נט. ועוד). **"מידת סדום"** פירושו שהאדם מונע הנאה מחבירו אע"פ שהוא לא יחסר עי"ז כלום, ורק מתוך רשעות (זה נהנה וזה לא חסר).

וכדי להוסיף הבנה בענין נצטט מדברי שנים מהפרשנים הראשונים. הרמב"ן על התורה (בראשית יט ה בד"ה 'ונדעה אותם') מנתח את עוונות אנשי סדום והמניעים שלהם ומביא שני צדדים בנידון האם שורש חטאתם לא היה אלא מניעת צדקה וחסד ורק כתוצאה מכך התדרדרו ברשעות ואכזריות ושאר תועבות, וכדמשמע בדברי יחזקאל (הנ"ל) **"ויד עני ואביון לא החזיקה ותגבהינה ותעשינה תועבה לפני"**. או שמא היו מלאים כרימון מכל מיני התועבות ולא נחתם גזר דינם אלא על מניעת הצדקה והאכזריות. ובלשונו :

"כוונתם [במה שתבעו מלוט להוציא אליהם את האורחים החוצה] לכלות את הרגל מביניהם [- מעירם] כדברי רבותינו כי חשבו שבעבור טובת ארצם שהיא כגן ה' יבואו שם רבים, והם היו מואסי הצדקה... והכתוב מעיד שזאת כוונתם שנאמר (ביחזקאל, הנ"ל) 'הנה זה היה עוון סדום...' (הועתק לעיל). ומה שאמר 'רעים וחטאים לה' מאוד' שהיו מכעיסים ומורדים בשלוותם ובעינוי האביונים, והוא שאמר 'ותגבהינה ותעשינה תועבה לפני ואסיר אתהן כאשר ראיתי' [- כוונתו בפירוש זה שבעצם עיקר חטאם של אנשי סדום היה רק התאכזרות לעניים וכיו"ב ולא חטאים לשמים.

[אח"כ מביא הרמב"ן פירוש אחר]: ועל דעת רבותינו היו בהם כל מדות רעות אבל נגמר דינם על אותו העוון מפני שלא החזיקו יד עני ואביון כי היו תדירים באותו עון יותר מכולם, וגם כי כל העמים עושים צדקות עם ריעיהם עם ענייהם, לא היה בכל הגוים כסדום לאכזריות..." עכ"ל הרמב"ן.

וכן מבאר גם הספורנו (דברים לב לב), ומוסיף להסביר את הדחף של בני סדום למאס בעניים וכדומה וכתב על הפסוק 'כי מגפן סדום גפנס':

"והטעם שאין בהם תבונה בזה הענין הוא מפני שהם מתגאים ברוב שלוותם ונותנים כל מחשבתם להשיג תענוג גופם בלבד כמו שהיו עושים אנשי סדום, ולהשיג זה היו מואסים כל מיני גמילות חסדים כמו שהעיד הנביא באומרו הנה זה היה עוון סדום".

ולסיכום: המושג "עוון סדום" היינו **סירוב לעזור ולהיטיב לאחרים עד כדי התאכזרות ורשעות, וזה מתוך שפע חומרי וגאווה והתרכזות בעצמו ובגופו ותענוגותיו.**

...ונינוה נהפכת

ראוי לציין שבמקום נוסף מצאנו בכתבי הקודש עונש ההפיכה כמו בסדום (ואף שלא הוזכרה שם סדום כדוגמא) וגם שם מפורש החטא שהיה בין אדם לחבירו. הלא היא נינוה העיר הגדולה שנצטווה יונה הנביא לבשר לה ולאיים עליה "עוד ארבעים יום ונינוה נהפכת". ושם מסופר שדברי הנביא עשו רושם על אנשי העיר וישבו בתשובה גדולה בצום ובשקים, ונאמר שם "ויקראו אל אלקים בחזקה וישבו איש מדרכו הרעה ומן החמס אשר בכפיהם". רק עון גזל מפורש כאן ללמדך שזה מה שהיה בעוכריהם עד כדי הפיכה והשחתת כל העיר על יושביה.

סדום - דוגמא מובהקת לפשעי אומות העולם

מקום נרחב הקדישו גדולי הנביאים האחרונים, ישעיה וירמיה, בנבואותיהם **לחורבן בבל** (בשניהם תופסת בבל כשני פרקים שלמים בישעיה פרקים י"ג-י"ד, ובירמיה פרקים נ"א-נ"ב) והאריכו בפירוט פשעיה ובתיאור החורבן הגדול הנגזר מאת ה' שופט הצדק.

שני הנביאים האלו מדמים את חורבן בבל לחורבן סדום. ולמרות שעיקר הדימוי הוא לענין החורבן אך ניתן ללמוד קצת גם על הדמיון לסדום בחטאותיהם. בישעיה פרק יג פסוקים יט, כ נאמר:

"והיתה בבל צבי ממלכות תפארת גאון כשדים כמהפכת אלוקים את סדום ואת עמורה, לא תשב לנצח..." (הועתק לעיל).

ושם לפני זה בפסוקים ט-יא מפרט פשעי בבל:

"...וחטאיה ישמיד ממנה... ופקדתי על תבל רעה ועל רשעים עונם והשבתי גאון זדים וגאות עריצים אשפיל".

ויותר מזה, להלן בפרק י"ד (ד-ז):

"ונשאת המשל הזה על מלך בבל ואמרת איך שבת נוגש שבתה מדהבה [לשון מרבית גאווה ומשא כבוד, רש"י]. שבר ה' מטה רשעים שבט מושלים. מכה עמים בעברה מכת בלתי סרה [מכה מתמדת שאינה סרה מן המוכה] רודה באף גוים מורדף בלי חֶשֶׁךְ [לא חשך עצמו מרדוף אחרי כל אומה ואומה ולהצר להם] נחה שקטה הארץ פצחו רינה [אחרי נפילת בבל]."

הנביא מתאר בתיאור מדויק את דרכי הבבליים שבגללם "זכו למה שזכו". גאון וגאווה, עריצות ואכזריות כלפי אומות אחרות. אף על תיאור השמחה בעולם על מפלתם אין הנביא מדלג ומספר לנו איך נשמו כולם לרווחה כשנפל שלטונם העריץ. כל זה מזכיר לנו מיד את מידות אנשי סדום כמתואר לעיל על פי הנביאים וחז"ל.

גם ירמיהו (שם) מאריך מאד בחורבנה של בבל ועורך השוואה בין בבל לסדום. בפרק נ' פסוק מ:

"כמהפכת אלקים את סדום ואת עמורה ואת שכניה נאום ה' לא ישב שם איש ולא יגור בה אדם וגו'".

אלא שבעוד שישעיה מתאר את פשעי בבל לכלל האנושות ועמי העולם, מדגיש ירמיה בנבואתו בעיקר את פשעי בבל כלפי עם ישראל ובית המקדש.

עמון ומואב גם הם שותים מכוס התרעלה אשר ביד ה' וכאשר התמלאה סאתם הכריז הנביא צפניה (פ"ב פסוקים ט-י) בשם ה':

"כי מואב כסדום תהיה ובני עמון כעמורה ממשק חרול וגו' (הובא לעיל). ושם מפורש גם חטאתם בזה"ל: "זאת היתה להם תחת גאונם כי חרפו ויגדילו על עם ה' צבאות וגו'", (ועיי"ש).

גם כאן מוצאים אנו את ההדגשה של גאון וגאווה בשילוב עם עריצות, כפי שהכרנו אצל בני סדום.

ההשוואה לסדום - אמצעי להמחשת חטאות ישראל

אחד המקומות שהוזכרו סדום ועמורה כדי להמחיש לישראל את חומרת מעשיהם הוא בישעיה (א' י'). בתחילת הספר כשמנבא את החורבן הגדול הממשמש לבוא על עם ישראל:

"שמעו דבר ה' קציני סדום האזינו תורת אלקינו עם עמורה, למה לי רוב זבחיכם יאמר ה'... כי תבואו לראות פני מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי... חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי... ובפרישכם כפיכם אעלים עיני מכס גם כי תרבו תפילה אינני שומע ידיכם דמים מלאו רחצו הזכו... למדו היטיב דרשו משפט, אשרו חמוץ [חזקו את הנגזל והצדיקו אותי] שפטו יתום ריבו אלמנה [שפטו היתום במשפט צדק וריבו בעד זכויות האלמנה]... כספך היה לסיגים, סבאך מהול במים, שריך סוררים וחברי גנבים, כולו אוהב שוחד ורודף שלמונים, יתום לא ישפטו וריב אלמנה לא יבוא אליהם..."

כאן ממשיך הנביא לנבא את הצרות הקשות העתידות לבוא על ישראל. ולהלן בפרק ג' (פסוק ט) - "הכרת פניהם ענתה בם וחטאתם כסדום הגידו לא כחדו וגו'". וכך הולך ומונה הנביא את החטאים תוך כדי הדגשת החטאים שבין אדם לחבירו במיוחד, עיי"ש באורך.

ואף בדברי התנחומין שמנבא להם לישראל שם בסוף פרק יא (פסוקים יב ג) כשמדבר על אסיפת גלויות ושעתיד השי"ת להשיב את שבות עמו מדגיש ג"כ שאז:

"...ואסף נדחי ישראל ונפוצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ. וסרה קנאת אפרים וצוררי יהודה יכרתו, אפרים לא יקנא את יהודה ויהודה לא יצר את אפרים...". והיינו שיהיה שלום ולא יצטרו זה את זה.

והנביא ירמיהו כשייסר את רועי ישראל הרמאים ונביאי השקר המטעים ומקלקלים את העם ג"כ משווה את ירושלים לסדום לענין זה. בפרק כג יד-טו:

"ובנביאי ירושלים ראיתי שערורה נאוף והלוך בשקר נדהיינו נבואות שקר להטעות אחרים, מפרשים] וחזקו ידי מרעים [מחזיקים את החוטאים שמחנפים להם בנבואות טובות] לבלתי שבו איש מרעתו, היו לי כולם כסדום ויושביה כעמורה. לכן כה אמר ה' צבאות על הנביאים הנני מאכיל אותם לענה והשקיתים מי ראש כי מאת נביאי ירושלים יצאה חנופה לכל הארץ"².

וכל כך למה?

לאור כל הנ"ל לכאורה יש הצדקה לקבוע **שעל חטאים שבינ אדם לחבירו כמו גזל, גרימת צער לזולת וכיו"ב, העונשים הם חמורים ונמרצים ביותר**, ולפעמים אף גוררים אחריהם חורבן והרס ונמחה זכר המקום מעל פני האדמה. ונשאלת השאלה, וכל כך למה? למה מתוחה מידת הדין על סוג חטאים אלה יותר ממה שהיא מתוחה על העבירות שבינ האדם למקום?

2. בתורה מצאנו פעם אחת שחטאי סדום ועמורה הוזכרו כדוגמא. בשירת האזינו (דברים לב לב) "כי מגפן סדום גפנם ומשדמות עמורה ענבימו ענבי ראש אשכולות מרורות למו". אלא שלא ברור כאן למי הכוונה ובאיזה חטאים מדובר. ועיין בספרי כאן שהביא מחלוקת ר' יהודה ור' נחמיה, שלר' יהודה מדובר בעם ישראל ולמעשיהם ולפ"ז משמש סדום כדוגמא, אך לר' נחמיה כל הענין מדבר באומות העולם עיי"ש באורך והוזכר גם ברש"י עה"ת כאן.

גם בנבואת יחזקאל (פט"ז פסוקים מז-נט, בפרשה המגדירה את חטאות סדום, והועתק לעיל) מאריך להשוות את חטאי עם ישראל לסדום. ולא עוד אלא שמפליג ומדגיש שחטאי ישראל ישראל הם גרועים מחטאי סדום. ועיי"ש שכל הפרק נאמר כמשל לאשה זונה הבוגדת בבעלה כן ממשיל הנביא את עם ישראל שבגדה בה' ובתורתו ומחזרת אחרי אלילי העמים. ולא הרחבנו כאן בזה מאחר ואין הנביא תולה חטאי סדום בישראל אלא מוכיח שחטאותיה שלה כלפי ה' חמורות יותר לפי דרגתה מחטאי סדום.

הנביא עמוס גם מביא סדום כדוגמא (פרק ד פסוק יא) בשעה שהוא מייסר את ישראל על חטאותיהם. ואע"פ שעיקר הדימוי בדבריו הוא לענין חורבן סדום יש ללמוד קצת שם לענין אופי החטאים. וכך מתחיל שם את הפרק: "שמעו הדבר הזה פרות הבשן [- נשות השרים והעשירים שהשמינו מרוב כל, והמשילום לפרות הרועות בבשן במרעה שמן, מפרשים שם] אשר בהר שומרון, העושקות דלים הרוצות אביונים, האומרות לאדוניהם הביאה ונשתה" [- איך עושקות דלים? בזה שהן תובעות מבעליהן כסף לתענוגות ונוחיות. וכאשר אין לבעל הוא לוחץ את הדלים וחלושי כח ומוציא מהם כסף בכח ובמרמה, וכל זה נוקף לעוון הנשים]. ועיי"ש עוד.

בעצם יש לחלק השאלה לשני חלקים: א] למה חמורים כ"כ העונשים על חטאים אלו, בלי רחמים ובלי חנינה. ב] אם בני המקום חוטאים ונענשים, המקום עצמו במה חטא? ולמה תחרב העיר או הארץ לעולם, לא ידורו בה אחרים, וימחה שמה מהעולם המיושב כאילו לא נבראה?

על השאלה הראשונה לכאורה יש בידינו תשובה מספקת על פי המקורות שצוטטו לעיל. ובפרט בפרשת הפיכת סדום ועמורה טמון יסוד התשובה לשאלה בסיסית זו.

"ויאמר ה' זעקת סדום ועמורה כי רבה..." (יח כ).

"ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה..." (יח כא).

"כי משחיתים אנחנו את המקום הזה כי גדלה צעקתה את פני ה'..." (יט ג).

שלשה פעמים הודגשה בפרשה זאת צעקת וזעקת המעונים בתור גורם להפיכת העיר, ולא בכדי.

נוכרים אנו ב"זעקות" נוספות בתורה, וכגון:

"אם ענה תענה אותו [אלמנה או יתום] כי אם צעק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו, וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב והיו נשיכם אלמנות ובניכם יתומים" (שמות כב-כג).

ולהלן שם בפסוקים כה-כו, בענין לקיחת משכון מעני נאמר:

"אם חבול תחבול שלמת ריעך עד בוא השמש תשיבנו לו. כי היא כסותו לבדה היא שמלתו לעורו במה ישכב והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני".

תוך כדי התבוננות בעוצמתן של זעקות המעונים והנרדפים מצטלצלות ועולות באזנינו זעקות ונאקות נוספות:

"ויאמר ה' ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים ואת צעקתם שמעתי מפני נוגשיו כי ידעתי את מכאוביו" (שמות ג ז). "ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי..." (שם ט). "וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבידים אותם..." (ה-ו)

ואפילו צעקה דוממת הבוקעת ועולה מדם הנרצח השפוכה על האדמה כוחה גדול ו"נשמעת" במרום. "ויאמר [ה' לקיץ] מה עשית קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה..." (בראשית ד י).

סוד הענין מתגלה לנו במלוא הבהירות.

כוחה של אנחה הבוקעת מתוך לב נשבר ונדכה. והיא בוקעת ועולה עד לפני כסא הכבוד מתחננת ומקטרגת.

כוחה של זעקת שוד ושבר הפורצת מפיו של עני שפרוטותיו הדלים נעשקים ממנו במרמה, וזעקה אילמת הנשארת בתוך לב הנעלב בעלבון צורב.

כוחה של דמעה רותחת המתגלגלת ועולה דרך כל שערי שמים הפתוחים לפני תמיד ומתייצבת לפני שומע קול בכיות. ואינה זזה משם עד שמעוררת רחמים רבים על הנרדף, ודין חמור על הרודף.

"והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני".

מכאן חומר העונשים על חטאים אלו. שהרי בחטאים שבין אדם למקום אין צעקה ואין בכי, אמנם מידת הדין מקטרגת אך מידת הרחמים מתווכחת ומעוררת רחמים על החוטא. אבל בחטאים שבין אדם לחבירו שבהם נפגעים אחרים באכזריות אין כאן מידת הרחמים שתעמוד מול מידת הדין. אלא אדרבא מידת הרחמים מתעוררת על המעונים והנעשקים ומשתתפת יחד עם מידת הדין לתבוע משפט וצידוק הדין בכל התוקף. ובד בבד גם עונש לפושע בלי רחמנות.

ומעתה נבין שאף אם בעצם אין חומרת החטאים הללו עולה על חומרת חטאים שבין אדם למקום (ובפרט החטאים החמורים כמו ע"ז וכיו"ב) ברם כח הקטרוג שהם מעוררים חזק יותר לאין ערוך.

רעיון זה מבטאים חז"ל בלשון ציורית בנוגע לדור המבול. בגמ' סנהדרין קח. "אמר ר' יוחנן ראה כמה גדול כוחה של חמס, שהרי דור המבול עברו על הכל ולא נחתם גזר דינם עד שפשטו ידיהם בגזל, שנאמר כי מלאה הארץ חמס מפניהם והנני משחיתם את הארץ, וכתיב (יחזקאל ז יא) החמס קם למטה רשע לא מהם ולא מהמונם ולא מהמהם ולא ניה בהם, אמר ר' אלעזר מלמד שזקף עצמו [- החמס] כמקל ועמד לפני הקב"ה ואמר לפניו רבש"ע לא מהם ולא מהמונם... [- אין תועלת לא בהם ולא בהמונם ולא במשאם, רש"י בגמ' שם, וביחזקאל פרש"י: כך אמר הקב"ה למשחית אינך זקוק להשאיר נפש (מרשעי הדור) כי אין טובה יוצאת לא מהם ולא מבניהם ולא מהמונם].

ועוד אמר חז"ל (ויקרא רבא לג ג):

"וּבְצַעַם בְּרֵאשׁ כּוֹלֵם (עמוס ט א), ר' שמעון בר אבא בשם ר' יוחנן, משל לסאה שהיא מלאה עוונות, **מי מקטרג בה, גזל**. ר' יודן בשם ר' יוחנן משל לבני אדם שהיו בהן עובדי ע"ז ומגלי עריות ושופכי דמים וגזל שקול כנגד הכל. ר' יעקב בר אידי בשם ר' אחא עשרים וארבע חטאות סידר יחזקאל ומכולם לא חתם אלא בגזל הה"ד (יחזקאל כ"ב) והנה הכיתי כפי את בצעד".

ולכן אנו מוסיפים ביוה"כ בתפילת הנעילה "למען נחדל מעושק ידינו" וזהו עיקר החידוש בתפילה הזאת כי ברצוננו שתחתם עלינו שנה טובה עלינו להשקיט את ראש המקטרגים ולקבל על עצמנו להזהר יותר לבל נשלח יד בממון זולתנו.

ואם בפוגע בממון חברו כד, כש"כ הפוגע בנפשו ומצער או מעליבו וכיו"ב וכפי שאמרו תז"ל (ב"מ נח.) "גדולה אונאת דברים מאונאת ממון שזה בגופו וזה בממונו".

כל זה מבאר לנו חומרת העונשים על החטאים שבין אדם לחבירו. ולענין השאלה השנייה חורבן המקום למה? בפרק הבא בעז"ה.

הרס וחורבן של שום מה? / המשך

תגלית חשובה נתגלה לנו - בקובץ א' מאמר "הרס וחורבן על שום מה?" - שחטאים שבין אדם לחבירו ו"חורבן" הולכים תמיד יחד וקשורים זה בזה בקשר אמיץ. תוך כדי סקירה בספרי תורה נביאים וכתובים ראינו שבכל מקום שמדובר בחטאים הקשורים בפגיעות רציניות בזולת התוצאה הישירה היא - הרס וחורבן. גם התבאר לנו למה בעצם מגיע עונש חמור כזה על עוונות אלו דוקא.

אולם התבאר לנו רק **חומרת העונש** המגיע על חטאים שבין אדם לחבירו - "חורבן", אבל אין אנו מבינים עדיין את **סוג העונש** וצורתו, על מה ולמה הוא בא. הן נכון שמגיע עונש, ואפילו עונש חמור, לנפשות החוטאות, אך מכאן ועד החרבת המקום, העיר ומדינה, והפיכתו לשממה - עדיין רחוקה הדרך. **אם הבריות חטאו המקום מה חטא?**³

ובפרט אין אנו מבינים את המקרים המתוארים בתורה ובנביאים, שהמקום נחרב מכל וכל והפך לתל עולם לדורי דורות, או לפחות לתקופה ארוכה מאד, וכמו שמצינו בסדום, בבל ועוד ולהבדיל גם בארץ ישראל לאחר החורבן. תל-עולם אלו על מה ולמה?

משמעות החורבן

בולט הדבר לעינינו שיש כאן הרבה יותר מעונש גרידא לתושבי המקום הרשעים, **וכאילו משמעות מיוחדת יש במציאות החורבן** מעבר לסבל והיסורים הזמניים הנגרמים על ידו. עלינו להתבונן היטב בפרשיות המתארות את החורבנות הללו ולנסות לגלות בתוכן שורש ענין זה ומשמעותו, ומהי כונת דיין האמת וצדק בחורבנות הנוראים הללו, ומה הם באים ללמדנו.

---

3. המחשבה הראשונה העולה בדעתנו בעסקנו בשאלה זו היא, שענין חורבן המקום הוא ענין סגולי, היינו שחטאים חמורים משאירים רושם על המקום ומטמאים גם אותו. [כמו שמפורש בתורה לענין ארץ ישראל שבכח החטאים לטמא את הארץ, ורעיון זה מוזכר בספרים באופן כללי]. ברם ספק אם הסבר זה יספיק לנו כדי להבין את היקף הענין, שהרי לפי מה שנתבאר (בקובץ א) הרי אף על חטאים חמורים שבין אדם למקום לא מצאנו בהכרח שיביאו חורבן [בדרך כלל] ואם טומאת המקום גורמת איך נסביר תופעה זו ולמה טומאת המקום כתוצאה מחטאים אלו אינה גוררת בעקבותיה חורבן?

נפרט כאן הבולטים שבחורבנות ונדייק בהם ובעז"ה נגלה מתוך הפסוקים סודם של חורבנות אלו וסודו של המושג "חורבן" בכלל - על פי הפשט, במסגרת משפטי ה' הישירים והצודקים.

בספר דברים פרק כט (כא - כד):

"ואמר הדור האחרון בניכם אשר יקומו מאחריכם והנכרי אשר יבא מארץ רחוקה וראו את מכות הארץ ההוא נ- ארץ ישראל ואת תחלואיה אשר חלה ה' בה. גפרית ומלח שרפה כל ארצה לא תזרע ולא תצמח ולא יעלה בה כל עשב כמהפכת סדום ועמורה..."

ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת מה חרי האף הגדול הזה. ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלהי אבותם אשר כרת עמם בהוציאו אותם מארץ מצרים."

הרי לפנינו תיאור מלא ומפורט בתורה על מה שיקרה אחרי החורבן ואיך הדבר ישפיע על כל הרואים אותה ועל הציבור בכלל. זאת אומרת שאין החורבן מטרה

לעצמה וסוף מעשה, אלא יש לו תפקיד בעולם ולמד ולהזכיר לבריות ולהעביר מסר מיוחד לדורות עולם.

במלכים א פרק ט (ז - ט) מצינו עקרון זה גם בחורבן בית המקדש עצמו. בנבואה לשלמה המלך התנה ה' את קיום בית המקדש בשמירת התורה והליכה בדרכיה ואם ח"ו יפשעו, יחרב..."

"והכרתי את ישראל מעל פני האדמה אשר נתתי להם ואת הבית אשר הקדשתי לשמי אשלח מעל פני והיה ישראל למשל ולשנינה בכל העמים. והבית הזה יהיה עליון [יחרב, ע"פ המפרשים] כל עובר עליו ישום ושרק ואמרו על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת ולבית הזה. ואמרו על אשר עזבו את ה' אלהיהם..."

וכן מצינו בחורבן אדום שהנביא ירמיהו מנבא עליה ומדמה את סופה לסופה של סדום, פרק מט (יז - יח):

"והיתה אדום לשמה כל עובר עליה ישום וישרוק על כל מכותה. כמהפכת סדום ועמרה ושכניה אמר ה' לא ישב שם איש ולא יגור בה בן אדם."

ויתרה מזאת מוצאים אנו בנבואת יחזקאל (על חורבן ירושלים) שתובע וטוען על יושבי ירושלים טענה נוקבת, פרק טז (נו):

"ולוא היתה סדם אחותך לשמועה בפיוך [להוכיח רבים ולומר הזהרו שלא תהפכו כסדום כאלו היתה לך שמועה חדשה] ביום גאוניך."

היתכן שלא זכרתם את סדום ואת חורבנה ולא למדתם לקח להתרחק מדרכיה!:

מזכרת נצח

הרי מפורש לפנינו שהמושג "חורבן" אינו עונש גרידא אלא הוא טומן בחובו משמעות עמוקה – **הנצחת העונש** והכליון של הַרְשָׁע, **ומזכרת לדורות עולם**. המקום החרב והשמים עומד לנצח כמצבת זכרון דוממת ומעורר את התפעלותם של הבריות ותמיהתם עד שחוקרים ומגלים את סיבת החורבן ולומדים את הלקח. ולא בכדי מפרטת התורה "לא תזרע ולא תצמיח ולא יעלה בה כל עשב", ואחריה נביאים תיאורים מפורטים ביותר בעומק השממה והדראון, שכל זה כדי לעורר את מחשבתם של הבריות והתפעלותם **עד כדי שריקה** כלשון הפסוק "ישום ושרק". [וברש"י מלכים (שם) פירש: ישום, יתמה כמו ושמו עליה אויביכם: ושרק, ...וכן דרך כל הרואה חורבן פתאום לשרוק].

וכמו שביחיד החוטא ומתחייב בנפשו דין מיתת בית דין צייתה תורה לבצע גזר דינו בפומבי ובאופן שכל העדה ישמעו ויראו ולא יזידון עוד, ולכן ממיתים אותו בזמן שכל ישראל עולים לרגל בפירסום, ונעשה החוטא כשליח ומורה ללמד לקח לכל הציבור את חומרת החטא ועונשו. כמו כן ממש בציבור החוטא ונגזר עליו עונש כליה וחורבן הרי הם משמשים כמורים נצחיים ללמד לישראל ולכלל האנושות כמה כדאי לברוח מחטאים אלו.

ולפי זה נבין היטב למה בא החורבן - ובפרט חורבן נצחי - על חטאים חמורים דוקא, כי אף על פי שיתכן שאין נפקא מינה להחוטאים עצמם מאחר והם כבר נאבדו ואינם קיימים עוד ולא משנה לגביהם אם עירם תחרב לנצח או לתקופה קצרה בלבד, **אבל ההבדל הוא לגבי אחרים** וככל שהחטאים חמורים יותר מתחייב יותר שתשאר מזכרת נצח מהחטא ועונשו למען ילמדו הבריות להתרחק מחטאים כאלו ביתר שאת.

הרי לנו עצם משמעותו של העונש "חורבן" ומטרתו החינוכית כפי שלמדנו בפסוקים מפורשים בתנ"ך. אולם מאחר שנוכחנו לדעת (בקובץ א') - גם זה מפרשיות מפורשות - שעל חטאי בין אדם לחבירו, יותר מכל חטא אחר, בא עונש של חורבן, אם כן עלינו להבין מדוע בחטאים שבין אדם לחבירו נחוץ יותר להזכיר לבריות ולהציב מזכרת, יותר מבשאר עבירות?

ובפשטות יש לומר, שמאחר שנתבררה לנו חומרת החטאים מסוג זה (בתחלת המאמר בקובץ א) וחז"ל אמרו זאת במפורש (יומא ט, ב): "ששקולה שנאת חנם כנגד שלש עבירות עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים", ובירושלמי (יומא א, א) מובאת שיטת רבי זעירא ורב יעקב בר אחא ורבי אבונה החולקים וסוברים ששנאת חנם אף חמורה יותר משלש עבירות הללו עיי"ש. וכמו כן מצינו בחז"ל לענין לשון הרע (ויק"ר כו, ב; דב"ר ה, י) ולענין הלבנת פנים (ב"מ נט:): שהחמירו בה מאד, אם כן לפי מה שביארנו כאן שבחטאים חמורים מתחייב יותר להציב מזכרת נצח – בזה נבין בפשטות את גזירת החורבן הנצמדת לחטאים אלו.

ובאמת, עובדא היא שחובות האדם לחבירו נוטה האדם לשכוח יותר מחובות אחרים, והמציאיות היום יומית מוכיחה שהמצוות הקשורות לבין אדם לחבירו נשכחות יותר ונדחות לקרן זוית, והבריות מתעלמות מהן ככל שיוכלו. הלא דבר הוא שרק בשתי מצוות בתורה כתיב "והתעלמת" - השבת אבידה ומצות פריקה וטעינה, ושניהן הן מצוות שבין אדם לחבירו⁴.

ואם לא די בזה הרי שה"נגיעה" שולטת מאד במצוות אלו ותמיד "כל דרך איש ישר בעיניו", כך שודאי נזקקים אנו ל"מזכרת" תמידית להזכיר לבני אדם את המצוות הנשכחות הללו ולהזכירם את העונשים החמורים המחכים לאלו המתעלמים, ושאכן כדאי לחשוב שנית "אולי בכל זאת אני לא צודק".

ויהי רצון שנוזכר לבד ולא נצטרך ל"תזכורות" להזכיר לנו ובפרט מזכרת המקדש החרב והשמש ששועלים הולכים בו וכו', ונוזכה לראותו בתפארתו בקרוב.

בדברי חז"ל הבהירים ב"משנת רבי אליעזר" גם מפורש היסוד שהתבאר באורך במאמר "הרס וחורבן על שום מה?" שהתיחסותו של הקב"ה לחטאים שבין אדם לחבירו חמורה יותר וגם העונשים הרסניים יותר וללא פשרות.

"בשלשה מקומות ויתר הקב"ה על עבודה זרה ולא ויתר על המחלוקת. ראשונה, בימי דור אנוש. הן הן התחילו לעבוד עבודה זרה, שנאמר (בראשית ד, כו) "אז הוחל לקרוא בשם ה'". ולפי שהיה ביניהן שלוי האריך להן הקב"ה. אבל דור המבול, שהיו גוזלין וחומסין זה את זה והיו באין לידי ריב וניצה, לא ויתר להן הקב"ה, שנאמר (שם ו, יג) "כי מלאה הארץ חמס מפניהם".

שניה, בדור המדבר. כשבאו ישראל לידי מעשה העגל מחל להן הקב"ה, אבל כשהיו באין למחלוקת לא ויתר להן. בכל מקום שאתה מוצא וילוני, אתה מוצא שם 'מכה', וגדולה מכולן מחלוקתו של קרח.

השלישית, משנחלקו עשרת השבטים על שבט יהודה, ולא היה ביניהן שלום, נעשו אלו פורענות לאלו ואלו פורענות לאלו, כשהיו אלו חוטאין, היה הקב"ה מביא אלו ופורעין מהן, וכשהיו אלו חוטאין, היה הקב"ה מביא אלו ופורעין

4. ויש להעיר שבין מצוות לא תעשה מהיחידות שבאות בתור מזכרת מצאנו במצוות לא יהיה קרח - לאו על המחלוקת או לחלק מהראשונים איסור מחלוקת על הכהונה - והיא מצות ריקועי פחים למזבח שנעשו מהמחנות של עדת קרח ש"היו לאות לבני ישראל" (במדבר יז, ג) להימנע ממחלוקת על הכהונה, וכמו כן במה שנצטוו משה רבינו (במדבר יז, כה) "השב את מטה אהרן לפני העדות למשמרת לאות לבני מרי..." שנצטוו להחזיר את מקלו של אהרן - שהוציא שקדים לסימן שבו בחר ה' - למזכרת שלא יחלקו על הכהונה.

מהן. כשחטאו עשרת השבטים, באו שבט יהודה ובנימין ונפרעו מהן, שנאמר (ד"ה ב יג, יט) "וירדף אחרי ירבעם". וכשחטאו שבט יהודה ובנימין, באו עליהן עשרת השבטים ונפרעו מהן, שנאמר (שם כח, ו) "ויהרג פקח בן רמליה ביהודה מאה ועשרים אלף".

משנת רבי אליעזר פרשה רביעית

הרב אהרן מאיר טרום
מכון "תורת האדם לאדם" צפת ת"ו

אגודה של קנים

הקדמה

שאחד ועוד אחד שווה שנים - זה כל אחד יודע. ושלפעמים אחד ועוד אחד שווה הרבה יותר משנים - גם יודע. כוחם של שנים, או יותר, המתחברים יחד לכל מטרה שהיא, הוא הרבה יותר גדול מכוחם של יחידים. אם זה בעבודה גופנית, חברות מסחריות, צבא וכיו"ב, ועל אחת כמה וכמה בחבורה שנתחברה יחד כדי ללמוד או לעבוד את ה' שכם אחד. "מנין עשרה" לכל דבר שבקדושה - יוכיח.

כוחו של ציבור רב מאוד עד שכמעט ואין יכולים לו. ואדרבא ככל שמתרבים המפריעים מבחון, מתחזק הוא ומתבצר מבפנים. ואם הציבור מתפרק ומתבטל בבוא העת, בדרך כלל אינו מחמת מתנגדיו החיצוניים אלא היא תוצאה ישירה ממחלוקת וחיכוכים פנימיים המפוררים אותו מבפנים. זאת אומרת, האחדות והקשר שבין היחידים מתפוררים ורק אז החבורה קורסת ונופלת.

אך מה שאינו ידוע כל כך, שלא רק נגד מתנגדים בשר ודם ותלאות הזמן רב כוחו של הציבור, אלא אפילו נגד מידת דין ומשפט של הקב"ה כביכול, עמיד הוא הציבור וחזק, כל עוד שהוא מאוחד ומלוכד באמת.

זהו חידוש גדול שאלמלא היה מפורש בדברי חז"ל לא היינו רשאים לאומרם. סקירה בדברי חז"ל הנוגעים ליסוד חשוב זה - במאמר שלפנינו, בעז"ה.

סוד כוחה של האחדות

חידוש מעניין אנו מוצאים בדברי חז"ל בענין האחדות, חידוש שכמותו לא מצינו בשום מקום. שהאחדות יש לה כח מיוחד להגן בפני הפורעניות ומדת הדין. ואף במקום שלכאורה היו ראויים להיענש על חטאים שבידם ולא רק סתם חטא אלא אפילו על חטא חמור כעבודה זרה, בכל זאת האחדות מגינה שלא יענשו. כך כתבו חז"ל במדרש (תנחומא שופטים יח) אמר רבי אלעזר הקפר גדול כח השלום שבשעה שישראל עושין חבורה אחת אפילו עבודת כוכבים ומזלות ביניהם - ולכאורה היה צריך להענישם, בכל זאת אין מדת הדין נוגעת בהם, שנאמר חבור עצבים אפרים הנח לו. ועלינו להבין הרי

ידענו דאין מצוה מכבה עבירה וכיצד מצות האחדות מגינה מלהעניש על חטא עבודה זרה. מהו סוד כוחה המיוחד של האחדות שביכולתו למנוע את העונש גם ממי שמגיע לו?

ידוע שבורא כל העולמים יסד דפוסי הנהגה קבועים שבהם הוא מנהיג את העולם והגביל את העולם שיתנהג על פי דרך הטבע. ואף שהקב"ה הוא כל יכול ולא נמנע ממנו לעשות דברים שהם למעלה מן הטבע בכל זאת קבע להנהיג את העולם רק על פי הטבע. כן קבע הקב"ה שהעולם יתנהג במדת המשפט אע"פ שביכולתו להרע ולהיטיב למי שרוצה, בכל זאת קבע את העולם שיתנהג באופן של "מלך במשפט יעמיד ארץ". ובגבולות אלו כביכול הגביל בהם את עצמו שלא לעבור אותם.

כח האחדות חלק מדרך הטבע

ועתה נעיין בדברי חז"ל ונמצא שהם ראו את כח האחדות כחלק מדרך הנהגה שבה קבע הקב"ה להנהיג את העולם והקב"ה כביכול הגביל את עצמו שהאחדות תהיה כח חזק כל כך שמידת הדין לא תוכל לה. וכך המשילו חז"ל את ענין האחדות (ילקוט שמעוני תקמ"ט) בנוהג שבעולם אדם נוטל אגודה אחת של קנים, אין יכול בבת אחת לשברם, שכמו שקבע הקב"ה בטבע הקנים שכשהם אגודים יחד הם חזקים מאד ואין בכחו של האדם לשברם, כך קבע גם בענין האחדות, שכשישראל אגודים באגודה אחת הם מהוים כח חזק מכדי שתוכל מדת הדין לפגוע בהם.

וכן מצינו במדרש (ב"ר לח, ו) רבי אומר גדול השלום שאפילו ישראל עובדים עבודה זרה, ושלום ביניהם, אמר המקום כביכול איני יכול לשלוט בהם שנאמר חבור עצבים אפרים הנח לו, שהיות ובורא העולם קבע בהנהגת העולם שהשלום חזק הוא יותר ממדת הדין, על כן כביכול איני יכול לשלוט בהם. וכן מצינו גם בספרי (במדבר מב) רבי אלעזר בנו של רבי אלעזר הקפר אומר גדול השלום שאפילו עובדי גילולים ושלום ביניהם כביכול אין השטן נוגע בהם, שהשטן אין לו שליטה עליהם מפני שהקב"ה קבע שהאחדות תהיה חזקה הימנו.

חסר האחדות — פרצה הקוראת לגנב

ולעומת זאת אנו רואים שכשח"ו חסר הכח הזה - כח האחדות - אין מה שיעמוד בפני מדת הדין לחסום אותה. ואז מגיעים למצב שעומדים חשופים בפני מדת הדין ויכולים להיפגע ממנה בכל עת ח"ו, וכמו שמסיים רבי אלעזר הקפר (תנחומא שם) ובשעה שהם חלוקים מדת הדין נוגעת בהם שנאמר חלק לבם עתה יאשמו. וכמו שמסיים המדרש במשל עם הקנים, אחת אחת אפילו תינוק יכול לשוברן, שקנה בודד אין בו כח לעמוד אפילו בפני תינוק, כך בחוסר האחדות חסר הכח שיעמוד בפני מדת הדין לכן בכל זמן שיש קצת דין בעולם יכולים להיפגע ממנו.

ואפילו צדיקים כמו שמצינו אצל תלמידי רבי עקיבא (יבמות סב:) אמרו שנים עשר אלף זוגים תלמידים היו לו לרבי עקיבא שודאי צדיקים היו וכולן מתו בפרק אחד,

וכיצד פגעה בהם מדת הדין, שלא נהגו כבוד זה לזה, ולא היה להם הכח של האחדות שיגן עליהם מפני מדת הדין. וממשיכה הגמרא תנא, וכולם מתו מפסח ועד עצרת, שהוא זמן דין, כמו שמצינו (עדות פ"ב מ"י) "רבי יוחנן בן נורי אומר, משפט רשעים בגיהנם מן הפסח ועד העצרת". וכיון שהיה זמן דין ותלמידי רבי עקיבא היה חסר להם הכח שיעמוד נגדו על כן נפגעו.

וכן אנו מוצאים עוד בחז"ל (ויק"ר כו, ב) רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר תינוקות בימי דוד עד שלא טעמו טעם חטא היו יודעין לדרוש את התורה מ"ט פנים טמא ומ"ט פנים טהור, כל כך היה בקיאותם של התינוקות בדור ההוא, ואחר כל השבח הזה המראה על גדלותו של הדור שאם התינוקות כך הגדולים על אחת כמה וכמה, ובכל זאת יוצאין למלחמה ונופלין, שכל השבח הזה לא עמד להם. ולמה - אלא על ידי שהיה בהן דילטורין - דואג ואחיתופל שהיו מספרי לשון הרע. ובמלחמה שהוא זמן סכנה ושעת דין צריך דבר שיהיה חזק דיו כדי לעמוד בפני מדת הדין והם שלא היה להם כח כזה היו נופלין.

וכעין זה מצינו במדרש (דב"ר ה, י) דורו של שאול כולן היו דילטורין, תדע לך כשהיה שאול רודף אחר דוד היו הכל אומרים עליו לשון הרע לשאול לפיכך נפלו במלחמה. גם כאן מבואר כנ"ל שלא היה הכח שיעמוד בפני מדת הדין. ולעומת זאת ממשך המדרש (שם) אבל דורו של אחאב כולן עובדי עכו"ם היו, ולא היתה להם זכות שתגן עליהם, בכל זאת, יוצאין למלחמה ונוצחין, והטעם - ע"י שלא היה בהן דילטורין, שאליהו אמר לאחאב בהר הכרמל "אני נותרתי נביא לה' לבדי" ואף שכל העם ידע שהחביא עובדיה מאה מנביאי ה', לא גילו למלך דבר, לכן היו יוצאין למלחמה ונוצחין, שהיה להם כח האחדות שהיא חזקה דיה בכדי לעמוד בפני מדת הדין.

כח האחדות אפילו כשהוא למטרה רעה

ויתרה מזאת מצינו שאפילו אם מתאחדים לשם דבר רע, בכל זאת האחדות בכוחה עומדת. כמו שמצינו במדרש על דור הפלגה (בר"ר לח, ו) אותן של דור המבול לא נשתיירה מהן פליטה ואילו של דור הפלגה נשתיירה מהם פליטה, על אף שדור הפלגה מטרתם היתה למרוד בבורא כל עולמים בכל זאת רק דור המבול נענשו בחורבן ואבדון. ולמה - אלא דור המבול ע"י שהיו שטופין בגזל, שהוא חסרון האחדות, לפיכך לא נשתיירה מהן פליטה, שבאו על ענשם כיון שלא היה מה שיגן עליהם.

וכן מצינו בגמרא (סנהדרין קח). א"ר יוחנן בא וראה כחה של חמס, שהרי דור המבול עברו על הכל, ואילו היתה בהם אחדות היה כוחה של האחדות מגן עליהם, ולא נחתם גזר דינם עד שפשטו ידיהם בגזל, שכיון שלא היה להם כח האחדות אז באו על ענשם, אבל דור הפלגה מתוך שהיו אוהבין זה את זה, אע"פ שהמטרה שבעבורה התאחדו היתה כדי למרוד בבורא עולם, בכל זאת, כיון שהיה להם כח האחדות לפיכך נשתיירה מהן פליטה.

וכן אמרו (אדר"י יב, ז) מלמד שיהא אדם אוהב את הבריות ולא יהא שונא את הבריות, כדי שיהיה לו כח האחדות שיגן עליו, שכן מצינו באנשי דור הפלגה מתוך שאוהבין

זה את זה לא רצה הקב"ה לאבדן, שחוזקה של האחדות עמד להם, אלא פזרן בארבע רוחות העולם, שהפרידם כיון שאחדות היתה לשם דבר רע, אבל אנשי סדום מתוך שהיו שונאים זה את זה, ולא היה להם מה שיכלום את מדת הדין, אבדן הקב"ה מן העולם הזה ומן העולם הבא, וקבלו את עונשם על כל חטאיהם.

על כן כשנמצאים במצב שפורענות רודפת פורענות וצרות אחרונות משכחות את הראשונות, העצה המועילה ביותר היא כפי שמסרו לנו חז"ל להתאחד כולם באגודה אחת ולהוות כח כאגודה של קנים שאי אפשר לשברם בשום אופן ואז הקב"ה יצילנו מכל מיני פורעניות המתרגשות לבוא בעולם, אכ"ר.

הערה: יש להעיר שאין הפשט שאחדות כתריס ממש בפני הפורענות, והראיה מדור הפלגה שבכל אופן פגעה בהם מידת הדין לבסוף, נוגם מובא ברש"י שם (יא ט) שאין להם חלק לעולם הבא - ואף שאין זה הנידון כאן וברור שלעובדי עבודה זרה אין חלק בעוה"ב - מ"מ כתוב גם קודם "ויפץ אותם וגו'", והיינו בעוה"ז. ומבואר שם ובחז"ל שהפגיעה בהם היתה ע"י ביטול אחדותם, ועיקר הלימוד הוא מזה שטבע ה' בבריאה שכדי להעניש צריך קודם לבטל את האחדות. [וזה אמנם משמע שכאשר ביטול האחדות בא מלמעלה כהקדמה לעונש מ"מ עומדת להם האחדות למנוע מהם עונש כליה].

וגם בענין עובדי ע"ז יש משמעות שמטבעם להיות חלוקים כמובא ברש"י (או הגהה ברש"י) פרשת ויגש מו כו מויקרא רבא שעשיו היה שש נפשות ונקראים בלשון רבים שעובדים לאלוהות הרבה. וכן נקראים "מינים" מטעם זה. וגם בענין אחאב סוף סוף נפלו במלחמה. הערת הרב ד. בנימין סנדלר.

דברי אלקים חיים

בספרי יראה וחסידות

במקום הקדמה לתת מדור "דברי אלקים חיים" אנו מביאים כאן מאמר שנשלח אלינו בעילום שם. ציטטנו הדברים כמות שהם (בשינוי סגנון ותיקוני לשון בלבד) כדי לעורר את המחשבה.

שיחה גלוית לב, מחסיד לחסיד

"בין אדם לחבירו" - מושג חסידי!

הזהירות לא לפגוע בכבודו, ברגשותיו ובממונו של הזולת - מיסודות החסידות. לחשוב תמיד איך להנעים שהותו של יהודי בעולם הזה - חקוקה על שני לוחות הברית של החסידות.

האם דברים ברוח זה מקובלים היום?

לא מיניה ולא מקצתיה!

מימינו לא שמענו לא מפי אברך חסידי מצוי, לא מפי בחור חסידי וכש"כ לא מפי בעל-בית חסידי שמי שמדקדק יותר בדברים שבין אדם לחבירו הוא יותר חסיד.

כי החסידות נתפסת היום בלב ההמון כמי שכל עיסוקה "בין אדם למקום" בלבד, ואין לה ולא כלום בענינים שבין אדם לחבירו בעולם הזה החומרי. וכי מאי נפקא מינה אם פלוני מרוצה או שהוא מעקם אפו? מה זה משנה לענין הדביקות בה' שלי או המדריגות בקדושה וטהרה שאני שואף להגיע אליהם?

וכתוצאה מכך אנו נתקלים בכל מיני תופעות מענינות וכגון -

חסיד נלהב הנדחק בשולחנו הטהור של רבו כדי להידבק בו ועל ידו להדבק בקונו, ובעיצומה של אוירת הקדושה האופפת אותו דוחף את חבירו ומביישו

ברבים ואף יותר מזה והכל במסגרת מאמציו לשמור על מקומו ואף להתקרב יותר להקדושה. וכי מה איכפת לו בצערו של פלוני אלמוני כשמדובר בעבודת ה' נעלה כזאת ובהתרוממת הנפש מכל זיק לגשמיות ואנוכיות?

אברך הניגש לתפילת שחרית כשהוא מלא התלהבות דקדושה אחרי הכנה דרבה כדבעי, וכשמתעטף בטליתו אינו שם לב לאנשים העומדים סביבו ובלי משים סוטר לועו של חבירו העומד מאחוריו בציציותיו. ברור שאין הוא מתכוין לכך ח"ו, אלא שמתוך דחילו ורחימו שהוא שקוע בהם אין מחשבתו פנויה ל"זוטות" כאלה.

קדרותא דצפרא, והנה החסיד מטהר עצמו בסילודין, מתבטל הוא כל כולו בתוך מ' סאה מים שהוא טובל בהם ויוצא מהם מטוהר ומצוחצח כאילו זה עתה יוצא מרחם אמו, אך... אוי ואבוי הוא שכח להביא אתו מגבת... נוטל מגבת המונח לפניו ששכחו אדם אחר, ומתנגב בו. ואע"פ שאינו שלו והריהו כגנב? אי! אין זה קושיא, **וכי מה חשוב פלוני קרוץ מחומר כנגד מלך מלכי המלכים** שהוא מכין את עצמו עתה לעבודתו. **אי אי אי, ממלא כולהו עלמין, סובב כולהו עלמין...** ועוד כהנה וכהנה זוטות שבכל יום.

אין הכוונה שהציבור שלנו יותר לקוי בענינים אלו. אדרבא בחוגים אחרים שכיחים "זוטות" מהסוג שהזכרנו ולפעמים פי כמה. אבל אין בעובדא זאת כדי לפטור אותנו מלתקן הטעון תיקון ולשאוף לשלימות כנאה להתואר הנאצל שאנו נושאים (בגאווה) אותו, והשיטה הקדושה שאנו דוגלים בה.

ואם תאמר, למה אתה מתגולל עלינו בזוטות כאלה? אבל ה"זוטות" האלה מלמדים על עקרון ויסוד בהשקפתינו שהוא עקום, דבר שהוא מסוכן מאוד לכל הבנין הנבנה עליו. ועוד שבציבור העדין והמנומס הדבר מתבטא בעדינות וב"זוטות" אבל בקצה העם שם מקבל העיוות צורה גסה בהרבה כידוע.

והרי דוגמא מתונה -

"קול רינה וישועה באהלי צדיקים" ששון ושמחה בחצר הרבי. והמוני חסידים, ידידים וגם עמך בית ישראל משתתפים בשמחה ונהנים מהשפע הקדוש הנשפע ממנה, אך שוד ושבר! הצליח מעשה שטן ומאן דהו מצלם את הרבי שליט"א במצלמתו וידוע גודל הקפדת הצדיקים בענין זה.

מיד נגשים שני בחורי חמד חסידיים ותובעים ממנו להפסיק הצילום, - "ניחא" מגיב הלה. מוסיפים הבחורים ותובעים מהצלם שימסור לידיהם את סרט הצילום שעליו מופיעים תמונות הרבי והלה מתנגד. הוא טוען שעל סרט זה נמצאים צילומים נוספים שהם יקרים לו ואינו יכול לוותר עליהם. מיד ניגשים הבחורים למלאכת הקודש, חוטפים המצלמה מידיו בכח מנסים לפותחו כדי להוציא את הסרט. כשאינם מצליחים, נוטל אחד מהם את המצלמה וחובט בה

על הקיר בהתלהבות דקדושה עד שהיא נשברת וגם נפתחת לקול תרועת המתעסקים במלאכה, וכך מוציאים סוף סוף את הסרט ומשמידים אותו.

ואם תאמר גזלנים הם, שודדים הם... הם ודאי אינם מרגישים את עצמם בתור שכאלה. וכי למה נחשב הוא הצלם המגושם הזה ועאכו"כ כלי הצילום הנבזה שלו לעומת הצדיק הקדוש מלאך האלקים... ושלא לדבר על עבודתו הנשגבה שעמד זה עתה לבלבלו.

ועוד רבות כהנה שאי אפשר לפורטס, הצד השווה שבהם הוא בלבול היוצרות בין שני לוחות הברית דהיינו חלק "בין אדם למקום" שבתורה לחלק "בין אדם לחבירו", וזלזול מופגן בזה האחרון כל אימת שנדמה שהוא סותר כביכול את העבודה ל"מקום".

אבל טועים אנחנו! טועים בעקרונות החסידות ובמשנתה הזכה.

כי פרשת "בין אדם לחבירו" שנויה ודאי בין יסודות החסידות בצורה מודגשת ביותר, אמנם לא בשפה המקובלת בחוגים אחרים כמו בעלי המוסר וכיוצא, אבל נשמתה ולבה של פרשה גדולה זאת בתורה תופסת מקום נכבד בין עיקריה, ונזכרת בספריה בהדגשה רבה, הלא הוא - "אהבת ישראל", וכלשון הפסוק, "ואהבת לרעך כמוך" הלא זה כלל גדול בתורה, מאי דעלך סני לחברך לא תעביד.

אמנם לא נפרטה כלל זה לפרטיו בספרי החסידות ולא האריכו גדולי החסידות לבאר ולפרט כל מקרה וכל פעולה בחיים שיש בו כדי להצר לחבירו כי מילתא דפשיטא היא שהכל נכלל בהכלל. ואם יודע אדם ומכיר היטיב מה שמפריע לו יודע הוא מה שאסור לעשות לאחרים. וכמו"כ לחיוב, שכשנהיר לו מה שאהוב עליו ומה שמשמחו כשאחרים עושים לו, הרי שהוא כבר בקי בסוגיית ההטבה, הארת פנים וכ"ל לכל אחד מישראל.

הגע עצמך! אם בלבך אהבה אמיתית כלפי אדם וכי יש צורך להזהירך שלא תפגע ברגשותיו או בכבודו, או שלא תגרום לו היזק בממונו? והאם יש צורך לפרט לך את כל סוגי הפגיעות והנזקים שתמנע מהם? ודאי שלא. כי כשם שכל זה מובן ומורגש מעצמו לאב כלפי בנו ולבן כלפי אביו, וכיוצא בכל בני אדם שאהבת אמת שרויה ביניהם - כמו כן אין צורך כל כך לפרט את הכלל שנמסר לנו בתורה "ואהבת לרעך כמוך", ונתפרשה יותר בחז"ל "כל מאי דעלך סני לחברך לא תעביד".

ואולי אף נעזו ונאמר שבמידה מסוימת יש לפקפק על זכות היוצרים של תנועת המוסר על החידוש של "בין אדם לחבירו" עכ"פ מבחינה רעיונית ועיונית. עצם הרעיון נתחדשה כבר כמאה שנה לפני זה בתורת החסידות שהדגישה והבליטה מאד מידת אהבת ישראל.

אבל מעשה שטן הצליח שמתוך שנושא זה לא נדונה באריכות ובפירוט רב בספרים הקדושים, נוצר בהמון העם הרושם המוטעה שכאילו כל הענין של "בין אדם לחבירו" תופס מקום צדדי ושולי בלבד בתורת החסידות.

בתקוה שדברים היוצאים מן הלב יכנסו ללב

חסיד מן השורה

עד כאן המאמר. בלי להיכנס לויכוח בפרטים ובעובדות שקבע הכותב ובדוגמאות שנקט, נראה שחלק ממסקנתו ודאי אמת ונקבלו ממי שאמרה. ובקיצור נסכם בשתי נקודות.

א. בספרי חסידות מדובר גדולות על עבודת אהבת ישראל וחשיבותה ובביטויים חריפים במיוחד. ב. "אהבת ישראל" היא מידה כללית וכוללת כל תורת בין אדם לחבירו עד לפרטי פרטים ב"קום עשה" וב"שב ואל תעשה", ואיך זיל גמור...

ואפילו נוסיף על דברי ה"חסיד מן השורה" שהלומד בספרי חסידות בשימת לב ימצא וימצא הרבה פרטים, עיצות וחידושים הנוגעים לנושא "בין אדם לחבירו" ובמצוות התורה הקשורות לנושא זה. הרבה בכמות (ראה ספרי בעל ה"תולדות" לדוגמא) ועוד יותר באיכות שמשתמשים צדיקי הדורות בביטויים חריפים וכבדי משקל במיוחד בכל דברם בענין זה.

בתת מדור זה "דברי אלקים חיים" המהווה חלק מהמדור "האמת על המצוות שבין אדם לחבירו" ננסה בעזה"ת לגלות ולהוציא לאור את ההשקפה החסידית האמיתית על עיקר העקרם בעבודת השי"ת "אהבת ישראל" ואחדות וכל הפרטים המסתעפים.

נפרוש לעיני הקוראים מבקשי האמת כמה גרגרים מכל טוב והיקר שנכתב ונאמר ע"י צדיקי הדורות מורינו ומאורינו, החל מהבעל שם הקדוש מייסד החסידות ותלמידיו בני חבריא קדישא ותלמידי המגיד ממעזריטש ועד לצדיקי דורינו אשר בצילם אנו חוסים יאריך השי"ת ימיהם בטוב ובנעימים, נוכח בצדק עד היכן הדברים מגיעים ואיזה מקום כבוד תופסים הזהירות והזריזות בכל מה שנוגע לכבודו של הזולת, ממונו ורגשותיו בכלל, ובפרטי פרטים. תוך כדי כך נלמד גם עצות חשובות כיצד להתגבר על יצר המידות הרעות, ודרכים חדשים איך לעדן המידות ולקנות שלימות בתחום החברתי. וכ"ז מתוך האוצרות הבלתי נדלים של קדושה וחכמה הספונים בין הכריכות של הספרים הקדושים "ספרי חסידות".

ואידך זיל גמור...

הרגיל בספרי חסידות מכיר היטיב את ערכה של "אהבת ישראל" ומקום הכבוד שתופסת בספרים קדושים אלו, אלא שלא תמיד שמים לב לחידושים הדקים והעצות המועילות השזורות בפנינים בין דבריהם הקדושים הוצבי הלהבות. להעמקה חודרת בנבכי לבו של אדם, ניתוח מידותיו באיזמל חד, דברים שאינם נקלטים בלב המעיין כשאיך דעתו נתונה עליהם.

האוסף החלקי שלפנינו על מצוות בין אדם לחבריו בכלל ואהבת ישראל בפרט, מתרכז בעיקר בתקופת ראשית החסידות, ובמיוחד בכמה סוגיות מתורתו של אור שבעת הימים קה"ק הבעש"ט זלה"ה זי"ע, מייסד התנועה הקדושה. ואף שמעטים המה דברי אלקים חיים שנמסרו לדורות בשמו הקדוש בכל זאת באפשרותנו לצייר תמונה בהירה בכמה וכמה סוגיות עמוקות ומרכזיות בענינים שבין אדם לחבירו.

כמו כן נאספו כאן כמה גרגרים מבכירי תלמידיו בני חברייה קדישא כמו המגיד הקדוש הרבי ר"ב ממעזריטש זי"ע, הרה"ק הרבי ר' פנחס מקוריץ זי"ע, הרה"ק הרבי רי"מ מזלטשוב זי"ע זצוקלה"ה ועוד. וכן קצת דברי תורה מצדיקים מדורות מאוחרים יותר שנכנסו להשלמת הענין.

מתורתו של הכהן הגדול ראש וראשון לכותבי תורת החסידות הבאנו כאן רק מעט כי קצרה היריעה מהכיל. והלומד בספרי בעל התולדות הקי' זי"ע עומד משתומם על העושר הרב בדברי תורתו בכל מה שנוגע למידות ולמצוות שבין אדם לחבירו. ואמנם, התייחסותו המיוחדת לנושא זה ראויה למסגרת נפרדת ורחבה בקובצים הבאים בעז"ה. באלה גם נציג בעז"ה סוגיות נוספות שבאמתחתנו מתורת הראשונים וגם מצדיקים האחרונים דור דור ודורשיו ועד לצדיקים אדמורי"י זמננו אשר בצלם אנו חוסים יאריך ה' ימיהם בטוב ובנעימים עד ביאת ינון.

הרבה יותר ממה שאנחנו מעתיקים לפניכם כתוב שם. והלואי שהמעט הזה יעורר את הלומדים בספרי חסידות להבחין ולשים יותר לב בפנינים הפזורים בדברי אלקים חיים של מורנו מאורנו גם בכל הנוגע ליחסיו של אדם לזולתו¹.

1. עבודה רבה השקענו בחיפושים מדוקדקים ובלתי נלאים בספרי חסידות, בירור וליבון הדברים ובהסברת הדברים וכו' עד שזכינו להגיע למה שהגענו. ברור שאחרי כל זה עדיין לא נגענו אלא נגיעה קלה בענינים הרמים האלה ובתורתם של מלאכים ושרפים. בפרט בהבנת הדברים לא נגענו אפילו בקוצו של יוד בכוונותיהם העמוקות. וכך אמר הבעש"ט זי"ע "תורת ה' תמימה" שעדיין לא נגע בה אדם מעולם... אבל תורה היא וללמוד אנו צריכים, והרי אנחנו איננו יכולים ללמוד עם הכלים והמוחין שמלפני מאתיים שנה אלא בכלים הדלים שניתנו לנו בדור החלוש הזה, ואלה הן התוצאות.

מאמר: שלוש אהבות

ראשי פרקים

- א. אהבת ישראל
- ב. מחלוקת
- ג. עין טובה / לימוד זכות
- ד. מה שרואה על אחרים מכוון לתועלתו
- ה. כשדן אחרים באמת דן את עצמו
- ו. ההכרח בתיקון המידות
- ז. המידות הרעות כעבירות החמורות שבתורה

א. אהבת ישראל

על שלושה דברים עולם החסידות עומד – כך נמסר לנו בעדותו של הנכד הקדוש הרבי ר' ברוך ממעז'בוז' בשם סבו הבעש"ט זי"ע. וכה דבריו הק':

"אמר שפעם אחת שאלו להבעש"ט מהו עיקר העבודה, הלא אנו יודעים ואבותינו ספרו לנו שבימים הקדמונים היו אנשי מעשה מתעניין משבת לשבת ואתם במלתם את הדבר הזה שאמרתם שכל אדם שהוא מתענה עתיד ליתן את הדין שנקרא חוטא שמענה את נפשו, על כן הגידו נא לי מה עיקר העבודה. והשיב להם הבעש"ט **אני באתי לעוה"ז להראות דרך אחר שיראה אדם להמשיך על עצמו שלשה דברים הללו היינו אהבת ה' ואהבת ישראל ואהבת התורה ואין צריך לעשות סיגופין**"².

בעבודת הליקוט נעזרנו קצת בספר "לשון חסידים" והרבה בילקוט הנחמד "בעש"ט על התורה" ובפרט בהוצאה החדשה ??? עם מפתחות.

2. דברים ברוח זה כותב גם בתולדות יעקב יוסף, בסוף ספרו ב"דברים ששמעתי ממורי", עכ"פ בנוגע לאהבת ישראל. להלן עמ' ????? הובאו הדברים ושם עמדנו על ההקבלה עיי"ש.

בוצינא דנהורא יז, ב. ובהשלם עמ' פד ד"ה שם ק"ז

עצם המושג "ג' אהבות" בחסידות, ידוע. אלא שהעובדא שהדבר יצא מפי קה"ק הבעש"ט עצמו פחות ידוע. ומה גם שהגדיר בכך את כל עיקרה של החסידות וחיידושה שעבור זה בא לעולם.

ולמדנו שהעקרון של "אהבת ישראל" תופס כשליש מעבודת השי"ת והוא אחד משלושת הרגלים שעליהם נשען עולם החסידות ועולם עבודת ה' האמיתית בכלל. "דהנה ידוע מפי סופרים ומפי ספרים דהעיקר הוא שיהיה אחדות בישראל **והוא רגל אחד שכל התורה כולה נסמך עליו**..." - כהגדרתו של הרה"ק בעל "מאור ושמש" זי"ע שלושה דורות מאוחר יותר. [פרשת תצוה בתו"ד על הפסוק ועשית את מעיל האפוד, ומאריך שם בדברים חוצבים להבות אש בענין זה].

ובמקום אחר בספרו הקדוש מתבטא בעל "מאור ושמש" בחריפות, וכה דבריו:

"כי הנה השורש העיקרי משרשי העבודה, הוא אהבת בני ישראל זה לזה מקמנם ועד גדלם, ואף גם האנשים הנוטים מדרך הטוב, יאהב הדברים הטובים הנמצא בהם, וידרוש טובתם ולהתפלל בעדם על מחסורם אשר יחסר להם, וילמדם להיותם אוהבים זה לזה. וכאשר נמצא בבני ישראל אהבה ואחזה וריעות, אין מקום להמסטינין להרע להם, ועל ידי זה מסתופף בהם יראת ה', כי יקשיבו זה לזה להטות לדרך הטובה."

מאור ושמש פרשת וילך ד"ה ויצו משה

התועלת באהבת ישראל מורגשת היטב גם בעולם הזה. שכשיש אהבה אין מסטין וכל התוצאות הרעות רח"ל, "שהעיקר הכל הוא התחברות ישראל שיהיה אהבה ואחזה וריעות ביניהם והדבר הזה פועל ישועות גדולות ומסלק כל המקטרגים כדכתיב (הושע ד, יז) חבור עצבים אפרים וכו' הנח לוי". (מאור ושמש ריש פרשת בלק).

ובהמשך דבריו שם מוסר על דו-שיח נפלא שהוא עצמו היה עד לה: "וכן שמעתי מפי אדמו"ר בוצינא קדישא מו"ה אלימלך זצוק"ל כששאל אותו ביחוד הצדיק המפורסם בוצינא קדישא אחיו מורנו הרב משולם זושא זללה"ה, הייתי אז אצלם כששאל אותו בזה הלשון, אחי למוד לי זה שאתה הוא פועל נסים ונפלאות ומעשים נוראים, שאוכל גם כן לפעול כך, כלל הדברים בקיצור שהשיב לו אדמו"ר, שהוא על ידי התחברות הצדיקים ואהבה וחיבה וריעות ביניהם, על ידי כן נפעלים ונעשים כל הנסים וכל הפעולות והמעשים נוראים, והודה הצדיק הנזכר לעיל לדבריו, ואמר כי בודאי כי זה עיקר הכל".

ובתורתו של רבינו הבעש"ט זי"ע למדנו כך -

"הבעש"מ היה מוכיח תמיד את העולם בזה הפסוק (תהלים קכא, ה) 'השם צלך', דהיינו כמו שהצל עושה מה שאדם עושה, כך הכורא כביכול עושה מה שאדם עושה. ולכך צריך האדם לעשות מצוות וליתן צדקה ולרחם על העניים כדי שיעשה הכורא ברוך הוא ג"כ עמו טובות".

קדושת לוי פרשת נשא ד"ה וידבר ה'

תורה זו שבה הוכיח הבעש"ט קשורה היא קשר הדוק ל"אהבת ישראל" ולמצות ואהבת לרעך כמוך :

"ואהבת לרעך כמוך וגו', פירוש הפסוק ואהבת לרעך, שכמו שאתה תתנהג עם רעך באהבה ואחרות, כמו אני ה', שאני ה' אהיה כמוך, והוא בסוד (תהלים קכא) ה' צלך, שנתבאר בדברי מרן אלקי הבעש"מ, שכמו שאדם מתנהג למטה עם חבירו ורעו באהבה ובמידות טובות, כך יתנהג עמו מלך עליון. וכמו הצל, שכל תנועה שאדם עושה כך עושה הצל כנגדו, כן הוא יתברך עם האדם. וזהו 'ואהבת לרעך', כי 'כמוך אני ה', להתנהג עמך באהבה וכל טוב".

אוצר חיים פרשת קדושים דף קע"ב ע"ד

ב. מחלוקת

הפל"א ופל"א

"...והיא רגל אחד שכל התורה נסמך עליו" – וכשחסר רגל, לא חסר רק חלק בלבד, אלא כל הבנין נופל ונהרס. ולפיכך –

"בא ללמדנו מוסר כללי... שלא יהיה פירוד לבבות ביניהם שזה גורם שכחת התורה, וכמו ששמעתי 'הנני וגו' הפל"א ופל"א, ר"ת פ'ירוד ל'בבות א'נשים, ודפח"ח.]- הכוונה לנבואת ישעיה פרק כט, יד: "לכן הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבניו תסתתר".

תולדות יעקב יוסף ריש פרשת אחרי בד"ה ובאופן אחר

ועל פי יסוד זה ששמע התולדות זי"ע מרבו הבעש"ט זי"ע, מאריך שם ומבאר כמה פסוקים ואף מביא מדברי "עוללות אפרים" למה האחדות בישראל הוא כל כך חיוני ונחוץ -

"כי זה ראש לכל התיקונים, בזמן שהמה באגודה אחת או יסכימו כולם כאחד להשיב רבים מעון ולהדריכם בדרך הישרה. ובהיפך זה איש הישר בעיניו יעשה, זה אוסר וזה מתיר..."

וע"ע בתולדות ב' נשא סוף סי' א' שמרחיב בענין

וכל זה רמוז בנבואת ישעיה הנביא - עפ"י הבעש"ט - שהתוצאה מפירוד ל'בבות אינשים הוא ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר.

אך עלינו לדעת שכאשר המחלוקת היא לשם שמים באמת בלי שום נגיעות, פניות ואינטרסים אישיים, אומר הבעש"ט ז"ע שלא רק שאין עוולה בדבר אלא אפילו מחלוקת אין כאן כלל. שהרי בפנימיות הדברים שני היריבים מתכוונים בעצם לדבר אחד ואין ביניהם ויכוח עקרוני. והטעים הדבר במשל יפה -

"...ואומר רבינו מוהר"י בעל שם טוב וצוקללה"ה... ואמר הסבר ע"ז בטוב טעם ודעת, כי נודע דכל ענין מחלוקתם של התנאים והאמוראים היה הכל לשם שמים, ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי. רק זה הבין שכך הוא דרך עבודת השם ית' והשני הבין כי הדרך הוא כך. משל למה הדבר דומה, לבוני פלטרין למלך, שבאו והתקבצו הבונים לצייר את הפלטרין, וזה אומר ככה יש לצייר את תואר הבנין וזה אומר ככה, וכל אחד ואחד מכוון לאהבתו את המלך לעשות בנין היותר מפואר למלכו. כן הם התלמידי חכמים הנקראים בניך ואל תקרי בניך אלא בוניך, שהם בונים עולמות בתורתם כשביל כבודו יתברך שמו, וכל אחד משער כפי אמת הבנין שבידו".

רוזין דאורייתא

ויכוח "רגיל" הסובב סביב אינטרסים אישיים פוער תהום בין היריבים, כל אחד מתכוון וחותר לטובת עצמו והניגוד שביניהם גדל ומביא ניתוק ותוצאות חמורות. אבל במחלוקת לשם שמים הרי כמעט ואין מחלוקת במהות רק ב"פרטים קטנים". ונמצאנו למדים מדברי הבעש"ט שמחלוקת לשם שמים אינה סתירה לאהבת ישראל ולאחדות עם ישראל.

ואיך אפשר לסיים הענין בלי להזכיר את אמרתו הקדושה של הבעש"ט, על הפסוק הבט נא השמימה וספור הכוכבים וגו' כך יהיה זרעך, שיש בה כדי לחזק ולרפא לבבות נשברים, וגם מלמדנו איך עלינו להסתכל ולהתייחס לכל יהודי ויהודי:

"דכמו שהכוכבים נראים למטה קטנים ולמעלה בשמים הם גדולים מאוד, כן בני ישראל נראים למטה בעוה"ז ובעולם העליון הם גדולים מאוד".

בעש"ט עה"ת בשם בית ישראל פרשת לך את ל"ז

וכמו שהכוכבים נראים קטנים רק מחמת המרחק הגדול, וכשמתקרבים אליהם רואים את גודלם האמיתי, כמו כן בני ישראל נראים קטנים מחמת המרחק הנפשי הרב, אבל אם מתקרבים זה לזה ומתבוננים מקרוב בעין טובה, מבחינים בגודלו וחשיבותו של נשמה יהודית ומעלותיה הרבות.

ג. עין טובה / לימוד זכות

”כשלבנו טוב, נדמה לו שכולם טובים”

”אהבת ישראל” - אחת היסודות שהחסידות עומדת עליהם.

ועל מה עומדת ”אהבת ישראל”?

עין טובה. אין ספק שאיכות האהבה בלבו של יהודי כלפי יהודים זולתו נקבעת במידה מרובה לפי הסתכלותו עליהם, ולאיזה כף הוא רגיל לדונם - לכף זכות או לכף חובה.

ולא זו בלבד אלא שכמה מצוות דאורייתא תלויות ועומדות על מידה זו, כמו ”בצדק תשפוט את עמיתך”, איסורי לשון הרע, לא תשנא את אחיך בלבבך, וכמובן ”ואהבת לרעך כמוך” שהיא בעצם מצות אהבת ישראל. מידה מרכזית זו של עין טובה, והשורש שלה - לב טוב, הוא בתורת רבינו הבעש”ט זי”ע באור יקרות ומהיבטים מגוונים. ראוי לנו לעיין בסוגיא זו שבחסידות בכובד ראש.

”אמר להם, צאו וראו איזו דרך ישרה שידבק בה האדם. רבי אליעזר אומר עין טובה, רבי יהושע אומר חבר טוב, רבי יוסי אומר שכן טוב, רבי שמעון אומר הרואה את הנולד, רבי אלעזר אומר לב טוב. אמר להם רואה אני את דברי אלעזר בן ערך מדבריכם שבכלל דבריו דבריכם” (אבות ב, ג)

משנה זו אינה מובנת אפילו בפשטות. איך כלולים למשל חבר טוב ושכן טוב שהם מחוץ לאדם בתוך המידה של לב טוב? וכבר האריכו המפרשים כאן זה בכה וזה בכה. והנה פשוט - המדהים בעמקותו ובפשטותו גם יחד - מבעל התולדות זי”ע על פי יסוד מרבו הבעש”ט זי”ע:

”על פי ששמעתי, אל תט לבי לדבר רע וכו’ (תהלים קמא), וביאור פסוק הלנו או לצרינו ויאמר עתה באתי וכו’ (יהושע ה), והעולה משם, כשיש לו לב רע מחייב אחרים, וכשיש לו לב טוב לכו נוטה לזכות אחרים וכו’, ובוה יובן שאמר להם צאו וראו איזה דרך ישרה שידבק בה האדם וכו’ ר”א אומר לב טוב וזה כולל הכל כשלבנו טוב נדמה לו שכולם טובים, ולכך יש לו עין טובה וגם חבר טוב שחבורתו טובה ונאה והוא שכן טוב, וז”ש בכלל דבריו דבריכם, ובהיפך עין רעה וחבר רע ושכן רע נכלל הכל בלב רע”.

תולדות יעקב יוסף פר’ חקת סי’ ב’

משנה ברורה לפנינו! מי שלבו רע עסוק הוא תדיר במציאות הרע בכל סביבתו, הוא דש בזה ודן תמיד לכף חובה. נמצא שאדם זה מוקף חברים ”רעים” ושכנים

"רעים". משא"כ לב טוב רואה תמיד החלק הטוב שבכל אדם והוא מתעלה מהחברים ה"טובים" והשכנים ה"טובים" המקיפים אותו תמיד.

ובספרו "צפנת פענח" (פרשת תרומה דף ק"א ע"א) מוסיף בעל התולדות זי"ע ביאור בענין ומביא דוגמא לדבר מהמציאות המוחשית:

"שמעתי משל מוהר"ם מגיד, אם יש ענן וחושך בעיניו נדמה לו שהוא על חבירו ודפח"ח. וז"ש כי מרים הם וכו'. וה"נ מחמת החשך לא ראו איש את אחיו, ר"ל החושך שבעיניו היה מסך מבריל שלא ראה והשיג איש ערך אחיו שסובר שהוא אחיו [– רשע כמותו] כמו ששמעתי משל מן זכריה הנביא וכו', והיינו מחמת שלא קמו איש מתחתיו ממודריגתו סובר גם חבירו כך ובאמת ז"א וכמ"ש מוהר"ז כי אריסטו הכחיש הנבואה שסובר אם היו ראויין לנבואה מי ראוי יותר ממנו וכו', ומכח זה סובר שאין אדם עושה לשם שמים לדונו לכף זכות, ובאמת הוא חושך שיש בעצמו, וכמו שביארתי אל תדין את חבירך עד שתגיע למקומו כי הדן חבירו לזכות וכו' יעו"ש".

יסוד זה מיקל עלינו במקצת את מלאכת הדיון לכף זכות, כשנזכור שראיית הרע באחרים והנטייה לדונם לכף חובה נמשכת במדת רבה מהרע שבתוכנו. וככל שהאדם מזכך לבו יותר הרי הוא שם לב יותר ויותר לחלק הטוב שבכל אדם ופחות לחלק הרע שבו.

ד. מה שרואה על אחרים מכוון לתועלתו

כל הנגעים שאדם רואה חוץ, מנגעי עצמו

יסוד הפוך - לכאורה - ליסוד הנ"ל גם מצאנו בתורת רבינו הבעש"ט. מובא בספרים בשמו הק' כלל גדול על פי מאמר חז"ל "כל הפוסל במומו פוסל". וכך בערך פירש הבעש"ט זי"ע ענין זה -

כיון שברור לנו שכל מה שקורה לאדם הוא בהשגחה פרטית מוחלטת ולא במקרה, כל מה שמזדמן לו לאדם לראות או לשמוע ג"כ אינו במקרה, אלא שמן השמים הזמינו לפניו לאיזה תועלת, שילמד מהדבר ההוא או כיו"ב. כשזמינים משמים לאדם לראות בעבירה או במידה רעה של זולתו או לשמוע עליה, וכי בחינם הקרו כך לפניו? ודאי שלא, אלא כדי להודיע שיש בו ג"כ (עכ"פ שמץ) מהחטא הזה או מהמידה הרעה הזאת, ועליו לתקנו ולשוב בתשובה.

ובלשון צדיקים:

"הבעש"ט אמר כי האיש אשר הוא נקי לגמרי, ולא פנם כלל מעולם אפילו כל שהוא, אי אפשר לו לראות רע בשום אדם או שישמע מרע שיעשה שום אדם. כי לא יזמין לו השם ית' לראות רע או לשמוע שום רע, ולכן כשרואה האדם איזה

איש שעושה רע או שמספרים לפניו מאיזה איש שעשה רע, ידע בבירור שיש בו שמץ מנהו מאותו הדבר עצמו ואף אם הוא צדיק מ"מ יש בו קצת דקצת מאותו ענין והומין לו השם ית' ראייה זו או שמועה זו כדי שישים אל לבו לשוב ולתקן הפגם ההוא, ועל ידי זה ישוב גם האיש הזה העושה רע כי הוא תלוי בו".

ערבי נחל פרשת לך לך

"אמר הרב בוצינא קדישא איש אלקי הבעש"ט ז"ל גשמתו בגנוי מרומים, שאין במציאות שיהיה אדם רואה לאחד עובר עבירה אא"כ יש בו שמץ מנהו מאותו עבירה עצמה או דוגמתה. על דרך משל, אם רואה לאחד שבא על אשת איש מסתמא שיש בו שמץ מזה, מעין אותו עבירה, והיינו גאווה שאמרו חז"ל (סוטה ד:): כל המתגאה כאילו בא על אשת איש, או שרואה שעובר עבודה זרה מסתמא יש בו שמץ מזה והיינו כעס שאמרו ז"ל כל הכועס כאילו עובר ע"ז, ועל דרך זה בכל העבירות. ומראין לו מן השמים כדי שיזכור ויעשה תשובה".

שפתי צדיקים פר' וירא

"שנינו (נגעים ב ה) כל הנגעים אדם רואה חוץ מנגעי עצמו, ופירש הבעש"ט הקדוש, כל הנגעים שאדם רואה חוץ, זה נמשך מנגעי עצמו, כמאמר רז"ל כל הפוסל במומו פוסל".

דברי שלום פר' קורח דף נו ע"ב

ובספרים רבים נוספים, ובמיוחד בספרי בעל התולדות חוזר כמה וכמה פעמים על יסוד זה ששמע מרבו. ובסוף ספר "תולדות יעקב יוסף" ב"דברים ששמעתי ממורי" (אות כ"ה) מאריך קצת בזה, וזה חלק מדבריו הקדושים שם:

"... שיצא ממדת הגבורה שלא ללמד חוב על בני עולם רק שיכנס ברחמים וילמד זכות על כולם, גם שרואה דברי כעירות מחבירו ירגיש שהוא לטובתו שיבחין בעצמו שיש בו שמץ מנהו וישוב בתשובה ממנה גם במחשבה. וזה טובתו שאילו היה יחיד היה סובר שהוא חסיד, משא"כ עתה. ונ"ל שזהו פי' לא טוב היות אדם לבדו ממעם זה רק אעשה לו עזר מן כנגדו, שיבחין שיש בו שמץ מזה והבן. ולכך אם ע"י שכן רע מבלבל תפלתו או תורתו או שאר ביטול, יתן לב שהוא לטובתו שלא היה בכוונה ישרה ושלחו לו ביטול זה להרגיש, ויתחזק יותר, וכיוצא בזה ישמע חכם יוסף לקח".

ועיין עוד שם שהביא מהרבני הוותיק מוהר"ן שפירש כך דברי הבעש"ט, ובסוף דבריו סיים בזה"ל:

"...שעל ידי תענית וסגופים והתמדת לימודו גובר העצבות ומלמד חוב על בני עולם שאינו עושין כמעשיו ומניחין חיי עולם וכו' וכמעשה דרשב"י ובנו שיצאו ממערה

הנו' בש"ם דשבת (לנ:): עד שיצא בת קול חזרו למערכתכם וכו', והוא רפואה ע"י מים מרים, משא"כ רפואה זו בדרך זה שיתן לו אף בכל דבר מגונה שרואה בחבירו שהוא לתועלת עצמו וכנ"ל הוא ע"י משקה מתוקה מדבש לעורר רחמים בעולם ועל כל אדם, שידע שהש"י הוא בכל דבר פרטי ויתנהג כנ"ל, אז היא רפואה מתוקה בלי שום סינוף ויערב לו ויבושם, ודפח"ה".

העקרון הוא שמציאת הטוב בכל דבר מגונה - לכאורה - שרואה באחרים, ולימוד זכות עליהם, דהיינו הגברת מידת החסד בעולם - משמש כתחליף לסיגופים ועבודה בעצבות הבאים מצד מידת הגבורה.

רעיון זה מזכיר לנו את עדותו של הרה"ק הרבי ר"ב ממעז'בוז' בשם הבעש"ט זי"ע - המובא בתחילת המאמר - שאמר שעיקר חידושו בעבודת השי"ת הוא להחליף את דרך הסיגוף באהבה, ובאהבת ישראל, עיין לעיל. וכמשמעות השם "חסידות" שהודבקה מאוחר יותר לתנועה הקדושה. המילה חסידות נגזר מהשורש "חסד", והיינו הגברת עבודת ה' במידת החסד על חשבון העבודה בדרך מידת הגבורה שהיתה נהוגה בעבר.

בספרים הקדושים מסופר מעשה רב בקשר לענין זה :

"ואמרו מגידי אמת שפעם אחת ראה הבעש"ט הקדוש נבג"מ לאחד שחילל שבת, שפשט ומצא בעצמו ששימש עם צורבא מרבנן טרם שלמד - [הצורבא מרבנן] ממנו דברי תורה, והיינו חילול שבת כי תלמיד חכם דומה לשבת".

שפתי צדיקים פר' וירא ועוד

סיפור זה מובא בספרים בכו"כ שינויים³, עכ"פ הצד השוה בכל הנוסחאות שכל כך היה ברור לו שגם בו בעצמו יש שמץ מהחטא מאחר והוא ראה (או שמע) ולא זו משם עד שמצא בעצמו נרנוד שבנדוד לתלות בו את ראייתו.

ואם בענק, המעניק חמה בקומתו, נאמרו הדברים, מה יאמרו חגבים?

והרי לנו עצה יעילה נוספת כיצד להתייחס אל המגרעות והכשלונות של האנשים הסובבים אותנו והעומדים בקשר אתנו בחיי היום יום. במקום לבקר אותם, להשתעשע בחולשותיהם ולהשמיצם, עלינו לפקוח עינים ולמצוא בעצמנו את אותם החולשות או הדומה להם - בדקות או בגסות - ולתקנם. כי לא לחנם הראינו משמים את כל זה, וכדברי ה"ערבי נחל" (שם) המסיים :

3. ולדוגמא עיין ב"בני יששכר" תשרי מאמר ד' אות ו' שפשט ומצא ששמע מקרוב זילותא דת"ח ושתק, וב"זהר ח"י" פ' וישב דף שמ"ה ע"ב מביא נוסח ששאל הבעש"ט במתיבתא דרקיע וענו לו... וב"רב ייבי" על תהלים כב מביא את הסיפור שהבעש"ט רק שמע שאחד חילל את השבת... ועוד. עיין ב"בעל שם טוב" עה"ת בראשית סי' קכ"ד - ק"ל ובמקור מים חיים שם שליקט מכמה ספרים בזה.

"...ולכן אין לאדם לדבר לשון הרע על חברו אף שראה אותו עובר עבירה או ששמע מאיש מהימן שעשה עבירה, דהא מזה שהוא ראה או שמע הדבר ההוא מזה יראה שמסתמא גם בו בעצמו יש מקצת מאותו הדבר, ומוטל עליו לתקן אצלו הדבר ההוא ועי"ז יתוקן גם האיש העושה רע וכו".⁴

פנינה נוספת מתורת הבעש"ט שזכינו לה ולפי ביאורו של בעל התולדות קשורה היא לנושא שלנו -

"דשמעתי בשם ממורי מוסר פרמי הכולל הכל, אם ירצה אדם לגנות שום בריה או שום אדם, יגנה את עצמו, ואם ירצה לשבח שום אדם⁵ ישבח יותר להשם יתברך וכו', ודפח"ח".

תולדות יעקב יוסף פר' וישב

ומבאר שם דברי רבו שהכוונה למה שנתבאר כאן שכל פסול שרואה האדם ודאי שיש בו שמץ מזה ולכן מי -

"...שרואה דבר מכוער מחבירו יבין בדעתו שיש בו שמץ מנהו... אם כן כל גנות שרוצה לגנות את חברו יתלה בעצמו כאמור וזוהו יקיים ואהבת לרעך כמוך שהוא כלל התורה כולה..."

4. דבר זה הלכה היא ולא רק מידת חסידות. עיין בגמ' פסחים קיג: ובפוסקים שהרואה דבר ערוה מחבירו או ששמע מאיש הנאמן עליו כשני עדים מותר לו לשנאותו אך אסור לדבר עליו לשה"ר (ובספר לימוד להלכות בין אדם לחבירו חלק א' לא תשנא נתבאר בהרחבה).

אבל מצאנו בזה דבר נפלא מהרה"ק הרב ר' מיכל מולוטשוב ממידת חסידות שגם על אדם רשע שמותר לדבר עליו לשה"ר ימנע עצמו "וכל זה במחשבה ובלב למצוא לאדם טוב זכות, ולאדם רע חוב, אבל בפה לא ידבר על שום אדם דבר רע כי אין סניגור נעשה קטיגור, ועוד שלא יעורר קטרוג על עצמו ח"ו", עיי"ש, (מובא ב"ישועות מלכו" הנהגות כף זכות).

5. פשוט שאין הכוונה שאין לשבח את חברו, ואדרבא ממצות ואהבת לרעך כמוך היא, וכמש"כ הרמב"ם (דעות ו ג) "מצוה על כל אדם לאהוב את כל אחד ואחד מישראל כגופו שנאמר ואהבת לרעך כמוך, לפיכך צריך לספר בשבחו ולחוס על ממונו וכו'". ועיין ב"פורת יוסף" (ויגש דף ע"ו פן ב') שהביא התולדות תורה זו בלשון אחר קצת: "...ובזה יובן צחות לשונו של מורי זלה"ה אם הוא משבח לשום נברא או הוא משבח להשיי שברא בריה נכבד זה וכו' עיי"ש. ולפי"ז הפירוש הוא שתמיד כשמשבח נברא הרי ממילא משבח את הקב"ה, ובקל וחומר... והבן. ויש להאריך.

ה. כשדן אחרים באמת דן את עצמו

אתה האיש!

צד נוסף במידת "עין טובה" - ובמצות "בצדק תשפוט" הקשורה לה - הוארה בתורת רבינו הבעש"ט.

"בן מות האיש שעשה זאת!" השיב דוד המלך ע"ה בפסקנות לנתן הנביא שבקש ממנו לחוות דעה במשפט העשיר החומס את כבשתו היחידה של העני כדי לכבד בה אורח (שמואל ב' י"ב עיי"ש כל הפרשה). אלא שדוד לא ידע שכל זה לא היה אלא משל, ושנתן הנביא שלוח מאת ה' להוכיחו על מעשה בת שבע שהוציאה מבעלה אוריה החתי. ומיד כאשר חרץ דוד את משפטו של העשיר - "ויאמר נתן אל דוד אתה האיש!" על עצמך חרצת משפט...

אומר הבעש"ט זי"ע: ילמד סתום מן המפורש. מכאן יש ללמוד כלל גדול בדרכי המשפט של הקב"ה. לא הרי משפטי ה' האמתיים כמשפט בשר ודם. בזה האחרון החוטא נשפט ע"י שופטים ודיינים אבל במשפטי ה' אמת, החוטא נשפט ע"י עצמו ורק ע"י עצמו. וזהו משפט שאין אחריה טענות ותרעומות.

הא כיצד? יושב לו אדם ומנתח חטאו של חבירו ברוב ענין והטעמה. מדגיש הוא כמה רוע לב יש במעשהו ומה עומק החטא והשלכותיו. אש של קנאות לאמת ולצדק בוער בעצמותיו.

אדם זה טח עיניו מראות שמן השמים הזמינו לו לראות או לשמוע בקלונו של חבירו כדי שיחרוץ את משפטו על חטאים דומים שהוא עצמו לקוי בהם.

אוי! אלמלי היה יודע שעל עצמו ועל חטאיו הוא יושב ודן כעת היה ממלא פיו מים ובדאי שלא היה נושא ונותן בדבר בחריפות כזאת ובהנאה כזאת.

ומלמדנו רבינו הבעש"ט, לא פעם אחת ולא פעמיים קורה הדבר, אלא כל מעשיו של אדם נשפטים ע"י האדם בעצמו כשהוא מדמין שהוא "מותח ביקורת" על התנהגותם של אחרים וחורץ משפטם בחומרה רבה.

"מהבעל שם טוב זלה"ה, מכל פשעי הצילני חרפת נבל וכו', הנודע דאם אדם מלמד חוב על איזה רשע ופוסק עליו את הדין ואומר שראוי הוא שיבוא עליו פורעניות כזה וכזה, אזי זה הדין בעצמו פוסק הוא על עצמו, שאע"פ שאין בו עבירה זו מ"מ אפשר שיש לו 'כאילו' נעשה עבירה, היינו המתנאה כאילו בא על אשת איש, הכועס כאילו עובד ע"ז, ואפשר שכאילו שלו הוא חמור אצלו יותר מעבירה עצמה של אותה רשע כי מדקדקין עליו יותר.

משא"כ אם דן אותו לזכות ואומר שהוא מנושם הרבה ויש לו חומר עכור עד שאי אפשר לו לכבוש את יצרו וכיוצא מן הזכות שאפשר לדוננו, אזי מלמד הזכות הזה על עצמו. וזה שאמר מכל פשעי הצילני בזה שחרפת נבל אל תשימני, שלא אחרף מימי את הנבל ואלמד עליהם זכות, ובוה תציל אותי מכל פשעי שזכות זה יהיה עלי גם כן. ודפח"ח".

כתר שם טוב ח"ב דף כ:

"בשם הבעש"ט ז"ל שמעתי פירוש על המשנה (אבות ב) אל תדין את חברך עד שתגיע למקומו... שהקשה הלא אמרו רז"ל (סנהדרין צא): שלעתיד ירכיב חגר על הסומא הנשמה והגוף וידונם ביחד... וא"כ קשה אין יכולין לדון את האדם בעוה"ז כשהוא ישן והנשמה לבדה הולכת למעלה והגוף מונח על המטה...

ותירץ דבאמת אין דנין אותו למעלה בשום עונש רק כמעשה דנתן הנביא שבא אל דוד המלך ואמר לו בדרך משל ולרש אין כל כי אם כבשה אחת וכו', והשיב דוד המלך כי בן מות הוא, ואמר לו הנביא אח"כ אתה הוא זה האיש. בן כשרוצים למעלה לדון את האדם על איזה עבירה מראין לו מן השמים זו העבירה ומעשה זה בסגנון אחר אצל אדם אחר, וזה האדם הוא כועס על חברו ואומר שהוא ראוי שיעלה לו כך וכך, ומה שאמר ודן את חברו, בזה הפסק עצמו דנין אותו, כי הוא עצמו היה דן את עצמו בלי מתכוון.

ועל כן הזהירו רז"ל (אבות א) והוה דן את כל האדם לכף זכות, כי בהיות כשידין את חברו לזכות, לא יתן פסק על עצמו ולא ידונו אותו בשום עונש בחייו. וזה שאמרו ואל תדין את חברך עד שתגיע למקומו, ר"ל דבר זה תדע שאין מראין לך מן השמים מעשה חברך שתדין אותו, עד שתגיע למקומו ממש שעשית גם אתה כמעשה חברך, ומראין לו מן השמים מעשה חברך שתדין אותו וכאשר תדין אותו כן יהיה לך, ונמצא שעל ידי זה תמיד תראה שתדין אותו לכף זכות ובוה תדין אותו בעצמך ג"כ לכף זכות. ודפח"ח".⁶

פרי חיים, אבות ב' ד', ג' א'

הנהגה למעשה אנו למדים מכל זה עד כמה כדאי להתאמץ ולדון לכף זכות ולראות בעין טובה. לוותר על ההנאה הרגעית המתלווה לתחושת "מבקר המדינה" והרגשת העליונות המדומה.

6. וכן הוא בליקוטי מהר"ן סי' י"ג בשם הבעש"ט ושנלמד מנתן הנביא. ועפי"ז פירש שם מאמרם ז"ל באבות (פ"ג) ונפרעין מן האדם מדעתו ושלא מדעתו, עיי"ש באריכות. וע"ע באוצר חיים פרשת משפטים דף קצ"ג ע"ב, הובאו בבעש"ט על התורה.

נזכור! אנחנו השופטים - אך גם הנשפטים. ובשפת הקודש:

"ריגיל עצמו לדון את כל הרשעים העוברים לתאבון לכף זכות, כמעט מכל פשעי הצילני חרפת נבל אל תשימיני (תהלים לט), שגילה לנו מרן אלקי הבעש"ט זכותו יג"ע, שבכל דבר עבירה שרואה ברשעים ידן אותם לכף זכות, כי את עצמו הוא דן, ובכל כחו יחזירם בתשובה וירחיץ אותם מצואת עונותם, וידע נאמנה שגם אצלו נמצא שמין דבר מעבירה זאת אלא שעל עצמו מוצא תמיד זכותים, כך ימצא זכות וחסד על כל ישראל, כי הצד השווה שבהם שכולם צדיקים כולם טהורים כולם ראויים לכל הברכות וכו".

אוצר חיים פר' תרומה דף רי"ד ע"ב

1. ההכרח בתיקון המידות

מסכת מידות

לב לבה של מערכת היחסים שבין האדם לזולתו - וגם של המצוות בתורה הנוגעות לתחום זה - הלא הם המידות שבלב, אם לטב אם למוטב. כל שינוי קטן בלב מביא שינויים גדולים ביחסיו של האדם לאחרים בחיים. וכל טיפה של עבודת המידות שמשקיע האדם לתקן, להיטב, ולאזן את מידותיו מביאה תועלת גדולה בקיום מצוות מעשיות רבות.

נעשה אזנינו כאפרכסת ונשמע מה יש להם לחברייא קדישא מייסדי החסידות הקי' להורות לנו בנושא גורלי זה.

"עיקר תוכחת מוסר שלו [- של הרה"ק הרבי פנחס מקוריין זצלה"ה] היה מעולם שיראו לצאת ממידות רעות. ואמר שתחילתן של מידות הן גאוה ושקר, והתחלתן דהתחלתן הוא שקר... [ועיי"ש שמשכיר המעם]...לכן התחלת העבודה שיראו לצאת ממידה של שקר, ואח"כ יהיה לו בקל לצאת משאר מידות רעות".

מדרש פנחס אות כ"ו, בדפוס החדש עמ' קנ"ט

"ופעם אחת סיפר [- הרה"ק ר"פ מקוריין זללה"ה] בשם הבעש"ט שאמר להנלויים אליו בזה הלשון 'קינדר איר דארפט מיון ניט נאר איר זאלט זיך זייער היטין פין ליגן וועט אויס אייך זיין לייט'. [בני, אין אתם צריכים יותר רק להישמר מאד מן השקר ובוזה תהיו לאנשים חשובים (גדולים)].

מדרש פנחס אות כ"ג, בדפוס חדש עמ' קנ"ח

צא וראה מה שמביא בסה"ק "דגל מחנה אפרים" בשם זקניו הקי' הבעש"ט על אדון הנביאים משה רבינו ע"ה:

"שמעתי מן אדוני אבי זקני זללה"ה על הא דאמר... ופירש הוא ז"ל כי משה רבינו ע"ה נולד שיהיה רשע גמור ויהיו לו כל המידות הרעות, אך שהוא היפך ושיכר כל המידות הרעות והשתדל רק להכניס עצמו במידות טובות, ע"כ".

דגל מחנה אפרים תשא ד"ה וראו

ובסה"ק "אור פני משה" (ריש פרשת חקת) מאריך ומרחיב בענין תכונותיו של משה רבינו ע"ה ומביא הסיפור הידוע של המלך הבקי בחכמת הפרצוף ששלח שליחים המדברה לצייר צורתו של מרע"ה ואח"כ שאל את משה רבינו היתכן שניכרים בפניו מידות ותכונות מגונות כ"כ יותר מכל אדם אשר על פני האדמה, עיי"ש כל הסיפור בארוכה -

"ויען משרע"ה ויאמר אתה בן אדם קרוץ מחומר אשר טח עיניו מראות ולבך צפנת משכל, הטוב טוב יאמר למי אשר פניו מורים ומוכיחים להיותו טוב הלא זה הוא כבהמה שלפי טבעו הוא טוב. וזה הדבר הטוב, מי אשר פניו רעים עד מאוד והוא גובר על החומריות ומהפכו לטוב, זה הוא בעצם אשר לו משפט הטוב לקרוא לו טוב, כי הוא ע"י בחירתו טוב".

אור פני משה ריש פרשת חקת

ומתלמידו הגדול של הבעש"ט וממלא מקומו, המגיד הר"ב ממעזריטש מובא בספר ליקוטי אמרים (אות רט"ז) דברים כדרבונות -

"תנו רבנן שעה ראשונה מאכל לודים (שבת י.)... פי' סיבה ראשונה שאדם מופרש מהשי"ת, מאכל לודים, פרשי' 'אוכלי אדם', היינו מי שיש לו מידת 'לשון הרע' כדאמרינן (ערכין טו.) 'לישנא תליתאה' [קמיל תליתאה]".

נוסח אחר מובא שם בשם "אור תורה" ו"אור האמת" בשם המגיד ביתר ביאור -

"תנו רבנן שעה ראשונה מאכל לודים... והסוג השישי הוא גרוע מכולם שהוא חוטא גדול ובעבור חטאיו נמונע השפע מכל העולם כמוש"כ (קהלת י א) זכובי מות יבאיש יביע וגו', (שם ט יח) וחוטא אחד יאבד הרבה טובה, כמו בעלי לשון הרע כמ"ש רז"ל (ב"ב קסה.) רוב בגזל וכו' והכל בלשון הרע, והוא (משלי מז כח) נרגן מפריד אלוף, אלופו של עולם, ומונע השפע ורבו הרעות רח"ל.

ואפשר שזהו הרמז שרמזו בברייתא הנוכרת, שע"ה ראשונה, פי' שע"ה מלשון סרה, שסר מדרכי השי"ת, שע"ה ראשונה, כלומר סרה הגרוע מכולם, הוא בעלי לשון הרע וכיוצא, שמונע השפע מכל וכל, ומאבד טובות הרבה וגורם צרות רבות בעולם, והוא כמו הלודים שאוכלים בשר אדם".

ובעל התולדות האריך בכמה מקומות בספריו בנגותם של העוסקים בתורה ועבודה ומוזניחים את עבודת המידות, ועיין תולדות יעקב יוסף פרשת לך לך סי' ב' בד"ה ויש להקשות ועוד. ובספרו "צפנת פענח" (פרשת תצוה דף קיד) מאריך וממטיר אש וגפרית על תלמידי חכמים המזלזלים במידות, ואף קובע שאיסור יש בלימוד התורה אם אינו שם לב גם לעדן את מידותיו. והנה חלק מלשונו:

"כי שורש כל מידות טובות הוא לב מהור... משא"כ זולת לב טוב, אל תרבה שיחה עם האש"ה הידועה ר"ל ע"ד שכתב בעוללות אפרים המגרש אשתו ראשונה וכו', כי יש לכל אדם ב' נשים, ראשונה התורה, ב' אשתו ממש וכו' יעו"ש. וז"ש גם האשה הידועה שהיא התורה אל תרבה שיחה וכו', כי המרבה דברים מביא חמא גם בתורה כשאין בו מידות טובות ממעם המבואר שם.

כאשתו אמרו, ק"ו באשת חבירו, ר"ל כאשתו הגשמי הוא שהזהירו חז"ל אל תרבה שיחה, ק"ו בתורה שהיא אשת חבירו ואינו שלו, מאחר שנקרא כסיל, לא נאה לכסיל כבוד שהיא התורה, שחכמים ינחלו אותה מי שיש לו מידות טובות, משא"כ כסיל בעל מידות רעות החכמה מרשיעו יותר, לכן הוא שפיר ק"ו באשת חבירו, והבין".

ולא נחה דעתו הגדולה של התולדות זי"ע עד שקבע (שם בע"ב) חיוב התרחקות מאדם כזה יותר מסתם חוטא, ובלשונו הקדוש:

"וזה שכתב נתאי הרחק משכן רע, ר"ל ששובן בו הרע, שהוא מידות רעות, גם שהוא תלמיד חכם, פשיטא צריך להתרחק ממנו כי בכל עת אוהב לרע ואח לצרה הוא כנ"ל. [- ואילו בסתם רשע כתב] ואל תתחבר לרשע שחמא בפועל, ר"ל חיבור לחוד אבל להרחיק אין צריך".

ז. המידות הרעות כעבירות החמורות

עד כדי כך!

אחד מיוחד מבני חבריאי קדישא של הבעש"ט זי"ע הרה"ק ר' מיכל המגיד מק' מזלאטשוב כותב בהנהגותיו בחריפות מסמרת שיער:

"למוד עד שיהיה בקי במס' דרך ארץ ובשל"ה הק' אות ד'... ויזהר מאוד בכל רגע מהרהור עבירה ח"ו כגון הרהור ניאוף והרהור שנאת חנם וכל השנאות, אם לא שראה דבר עבירה בחבירו ביחודי שאז מותר לשנאותו. ויזהר מהרהור קנאה ותחרות ומהרהור גאווה והתפארות וכו", עיי"ש⁷.

ישועות מלכו עמ' קלט בשם גדולת הצדיקים

שומו שמים! איזה דמיון? בנשימה אחת מזהיר על הרהור שנאת חנם הקל בעינינו כל כך עם הרהור עבירה חמורה שבחמורות. אנא אנו באים?! כמה רחוקים השגותינו מהשגותיהם של קדושי עליון, ואף שאין לנו עסק כאן בהשגות גבוהות שבעולמות העליונים.

והמגיד הקדוש מזלאטשוב נאה דורש ונאה מקיים -

"יצוה לבניו שיתפללו בעד השונאים שיהיה להם טוב כי זהו עבודה יותר גדולה מהתפילה [- עצמה]".

שם עמ' קלב ב"ליקוטי אמרות" בשם "מים רבים" מנכדו ר' מרדכי מזוויל

ומידת חסידות, לפנים משורת הדין, מוצאים אנו בהנהגותיו גם בנוגע למידות שבין אדם לחבירו:

"שלא יגנה שום אדם מישראל ואף אם שאלוהו עליו והוא מן הכת שמצוה לפרסמו, מ"מ ירחיק עצמו שלא לעורר עצמו בדיון ח"ו".

גם תלמידו המובהק הלא הוא ר' משולם פייביש מזבריז' זללה"ה מדגיש בספרו "יושר דברי אמת" החשיבות המיוחדת בעבודת המידות ושהוא הוא עיקר בעבודת ה' ית'. בקונטרס הראשון (בסימן י"א) קובע בקיצור:

7. וכלל גדול הוא מוסר לנו בהנהגותיו (שם עמ' קמב-ג) ומהו? לב טוב. וכך כותב שם: "לב טוב זה כלל גדול של מידות טובות כמ"ש חז"ל 'בכלל דבריו דבריכם' (אבות ב), 'ומכל משמר נצור לבך', דהיינו מכל דבר רע, מגאווה ומקנאה ומשנאה וחמדה ותאוות רעות, מאהבת מידות רעות, מכעס, מעצבות ומהתפארות ומקדרות רוח ומכילות ומאכזריות ומציקנות ומקמצנות... וכו', עיי"ש.

"ועיקר לטהר לבנו ממידות קנאה ושנאה וכעס וגבהות ולחשוק תמיד בשפלות, כדי שעי"ז נוכל להידבק בהשי"ת בדביקה וחשיקה וחפיצה".

ושם בקונטרס השני מטעים יותר וכותב דברים כדרבונות:

"ועיקר לדבר תמיד בדברי יראת השי"ת עם החברים וליטע אהבה ביניהם. ולהסיר שנאה וקנאה ונקימה ונשירה מלב, כי לפי הנראה לאדם הוא תענוג בנפש אבל אחריתה מר ממות. וצריך מאוד לכוף את יצרו להעביר מלבו השנאה ונקימה ונשירה וכעס ושאר תאוות התלויים בלב בכל המצאה שתוכל ותבין".

ואף בספריו של חבירו הגדול של ה"יושר דברי אמת" - הלא הוא בעל "באר מים חיים" הק' - מוצאים אנו בזה דברים חריפים. והוא אף מייחס למצב הירוד של הדור, בזמנו, בכל מה שנוגע למצוות שבין אדם לחבירו. וכה דבריו הקדושים:

"ובעוה"ר רבה עתה בחינה זו ר"ל בעבירות הרגילים... [לגודל ההרגל בה אף שיודע שזה עבירה היא, לא ימנע עצמו מלעשותה]... כמו לשה"ר ורכילות וליצנות וגאות ולא תקום ולא תפור ולא תשנא את אחיך, וכאלה רבות עבירות עצומות וחמורות והעולם דשים עליהם, וקצת בעלי תורה יודעים שזה עבירה הוא ובוראנו הזהירנו על ככה ואעפ"כ לא ימנע מלעשותם".

באר מים חיים שמות כ יא סד"ה ואפשר

הלא כה דברים כאש מפורש יוצאים מפיו הקדוש של הרה"ק הרבי ר' אלימלך מליז'נסק:

"...השורש הוא לאדם שישבר את מידותיו כמו השנאה והקנאה והגאווה והתאוה והחמדה וכדומה כל המידות המגוננות, צריך שיתנקם. ומתוך כך יכול האדם לבוא למדריגה גדולה ולמראות גדולות והתלהבות ודביקות גדול בעבודת הבורא יתברך".

נועם אלימלך שמות ד"ה וירא אליו

ולא רק "למדריגה גדולה ולמראות גדולות" נבצר מבן אדם להגיע כל זמן שלא טיפל קצת במידותיו הטבעיים שנולד בהם, ולא הסדיר את יחסיו עם הבריות על פי התורה. אלא אפילו לתורה לשמה אינו יכול להגיע -

"איך הדרך לבא אל לימוד תורה לשמה ליראה את ה'... שישגיח על עבירות שאדם דש בעקביו, שישמור עצמו מכעס ומחנופה משקרים ורכילות ולשה"ר, משנאה, מקנאה, מתחרות, מגאות, מפניות, מהסתכלות בנשים, מדברים בטלים, מחמדת ממון שאינו של יושר, וכן בכל דבר ודבר ישגיח על עצמו בעיני פקיהא".

נועם אלימלך פר' שלח

ויתירה מזאת, אפילו לעשות מצוה אחרת בשלימות אינו זוכה אדם זה -

"...דהאדם הרוצה לעשות מצוה בשלימות צריך מתחילה לקדש עצמו להיותו שלם במידותיו כמו הגאון והקנאה והשנאה והכעס וכדומיהן בכל המידות, או לפי שלימות המידות שבו כן יהיה ערך המצוה בשלימות, ובלתי אפשרי שתהיה המצוה שלימה מכל סיג כ"א שיהיה שלם בכל מידותיו".

נועם אלימלך בליקוטי שושנה עה"פ כי נר מצוה

ומעתה, הלא דברים ק"ו, אם יהודי כהלכה אינו יכול להיות בלי עבודת המידות, כש"כ שחסידי ודאי אינו יכול להיקרא מי שאינו עובד על מידותיו ואינו מסדירים על פי ההלכה.

לכן לא יפלא קביעתו החריפה של הרבי ר' אלימלך זי"ע במכתבו לחסידיו שבו הוא מתייחס לענין התפילה בנוסח ספרד שהנהיגו גדולי החסידות:

"אך צריך שיהיו המתפללים בנוסח הזה פרושים מדרכי העולם. הראשון מהפרישות שלא להוציא שקר מפיו ושלא להיות מקלל את חבריו אפילו [בני ביתו בשום פנים] בלב בשום פעם. גם שלא יקפיד עליהם אפילו הקפדה בלב ושלא להוציא שבועה מפיו. ושלא להיות לו קנאה וחמדת ממון ומדת הגאון בלתי אפשרי להעלות על הכתב גנותו, כידוע לכם שאני מוכיח עצמי תמיד ומבייש עצמי ברכים כדי להוציא מכח על הפועל. ושלא להיות משתכר בשום פעם בשום משקה המשכר כי אם מעט לצורך מה.

גם שיהיה מרגיש בעצמו באמת שאין לו שום מנוחה מדאגות וצרות ישראל, ולבו כואב ומיצר עליהם מבלי הפוגות עד שמגודל הצער בלתי יכול להתאפק מלהתפלל עליהם בינו לבין עצמו - אף שאינו ראוי והגון בעיני עצמו [להתפלל] - על כללות ישראל ואפילו על שונאיו אם לא שיראה מהם שעוברים על מצות עשה או על לא תעשה.

ועיקר שיהיה למוין [לימודו] עכ"פ גמרא ותוספות ופרש"י ושאר דרכי הקודש כמבואר בספר [פרי] עץ חיים.

ועיקר אהבת חברים ודיבוק חברים.

ומי שאינו בו המידות הללו בוודאי אינו מכת זן, ומי שיש בו כל המידות הללו אותם בני אדם ראוי וטוב להם להתפלל בנוסח ספרד.

הגם שידעתי בכם שאינכם עדיין במדריגה זו ככל הצורך, אעפ"כ מחמת שאני רואה שנפשכם חשקה מאד ומתאמצים מאד לבוא לעבודת הבורא ית' באמת, הבא לטהר מסייעין לו, והנוסחא זו ג"כ מסייע שתוכלו להחזיק בעבודתו ית"ש באמת כיון שאתם משתוקקים באמת להמדה הנ"ל, ואם לאו, חלילה להתפלל בנוסחא הנ"ל.

כי הנה ראיתי אנשים גדולים שהם פרושים מדרכי העולם אבל הכל בשביל הנאתם. גם יש לומדים ספרי קבלה ומתפללים בתוך סידור האר"י ז"ל ולומדים במלית ותפילין אשר אין לך פרישות גדולה מזו, כי באמת הדברים הללו הם טובים אך שאין בהם פנימיות [המידות הללו. מחמת שהרגל במידתם הם עצמם אינם יודעים אם הם מידות מגונות ונעשה להם כהיתר. ע"כ אני מזהיר על המידות הנ"ל שהם פתח להכנס לעבודתו יתברך באמת].

מאגרת קודש שנדפס בסו"ס נועם אלימלך, עפ"י "זכר צדיק לברכה"
בהוצאת מכון "נחלת צבי" להרה"ח מנחם מנדל ויזניצר שליט"א עפ"י כת"י

עדיין יש לנו תקוה כל זמן שאנו משתוקקים עכ"פ להגיע לשלימות המידות, אבל צריך להשתוקק באמת כהגדרת הרבי ר' אלימלך זי"ע וגם צריך לדעת בדיוק למה להשתוקק.

ולסיום נעתיק דבר תורה נחמד מספר "נועם אלימלך" החותם את מאמרנו :

"דהנה המלאכים הממונים על התפילה הם מעלין את תפלת ישראל לפני הקב"ה ועושים עמרה על ראשו, והם צריכים להבחין בין תפילה כשרה וצלולה ובין תפילה הנמצא בה מחשבת פסול חלילה כי תפילה זו לא תעלה לריח ניחוח לד'. ולכאורה לדברי האומר דאין יודעין (המלאכים) מחשבות שבלב, איך יודעין להבחין. אלא שזה נתן להם השי"ת שיריחו בהתפלות באיזה בחינה שנתפללה.

והיינו שאדם המשמר עצמו מכל דבר רע כל היום, מחניפות ושקרים וליצנות וכעס וגאנות ושנאה ותחרות ומשאר דברים המפסידים העבודה, ולזה הוא עוסק בתורה ובגמ"ח ובעסק המצות, והיה כאשר יבא אותו האדם להתפלל אזי כל הבחינות מאיזה מצוה שעשה נותנת בו ריח טוב בהתפילה ההיא כמו שהתבלין נותנין ריח טוב בתבשיל, וחלילה להיפך נותנת ריח רע בתפילה. והמלאכים המקבלים התפלות הם מריחים באותה תפילה, ובחינת כל מצוה ומצוה יש לה ריח לעצמו וכן כל חטא ועון יש לה ריח לעצמה. ועל ידי זה יודעין המלאכים להבחין בהתפלות. נמצא ע"י התפלות הם יודעין מחשבות האדם אם טוב ואם רע אבל בלא זה אינם יודעים מחשבות האדם".

נועם אלימלך פר בהעלותך

השי"ת יטהר לבנו לעבדו בלבב שלם ונזכה ללכת בדרכי הקדושים מייסדי החסידות.

”ספר הברית” להרה”ג פנחס אליהו מוילנא ז”ל
 ח”ב, מאמר אהבת ריעים פרקים כ”ו-ל’

בספרי מוסר

הפרקים שלפננו נעתקו מתוך ”ספר הברית” (נדפס לראשונה בברין בשנת תקנ”ז) מאת הגאון, חוקר ומקובל, הר”ר פנחס אליהו [הורוביץ] מוילנא ז”ל (מח”ס ”טעם עצו” על משנת חסידים בן דורו של הגר”א ז”ל). החלק הראשון של הספר עוסק בחכמת הטבע ומהווה מעין הקדמה לחלק השני העוסק בחכמות הנפש בנושאים של אמונה, עבודת השם, ותיקון המידות. במאמר ”אהבת ריעים” (ח”ב מאמר י”ג, הכולל ל”ב פרקים) המוקדש כולו למצוות שבין אדם לחבירו - מעמיק המחבר בנושאים רבים הקשורים למצוות אלו.

בפרקים הנעתקים כאן (פרקים כ”ו-ל”א) מתנח המחבר ז”ל את הגורמים והדחפים המונועים מהאדם התייחסות נכונה לחבירו והמביאים לדי שנהא וריחוק. מעניין מאד כמה שהדברים נכונים ואקטואליים גם לבן-זמננו.

אך מפסידי אהבת ריעים עשרה דברים המה, ואלו הם:

בראשונה חסרון ידיעה מהחוב הזה, כי רבים לא ידעו מזה כלל וחושבים שלא נולד האדם ולא היה אלא בעבור עצמו, ולא נברא כי אם

לשארו זו אשתו ולהוריש הון רב לבניו. ואם יאמר להם שנבראו גם בעבור כל אדם ילעגו למו ימלאו שחוק פיהם ויענו ויאמרו לא כי אדם לעמל יולד לעצמו שיאכל וישתה והרוה את נפשו טוב עם אשתו ובניו.

אף כי ימצאון בתורה כתוב לאמר 'ואהבת לרעך כמוך', יפתרו על השלילות כדברי הלל מה דעלך שני לחברך לא תעביר. ומי יתן והיה לבכם זה לקיים, אבל אף גם זאת לא יקיימו, ודברי הלל בעיניהם כמשנת חסידים ומנהג נביאים, וכל אחד יאמר לא חסיד אני. ולא ידעו שלא נברא כל אדם אלא למלאות חפץ כל אדם ולעשות כרצון איש ואיש כפי האפשרי לו והראוי, ושהוא חוב מוטל על כל אדם יותר משאר כל החובות כאשר ביארנו בזה המאמר (פרק א' וב') במה שיש בו די כפי אשר היה אדני בסומכי נפשי.

שנית מי שיש לו עין רעה בחשבו כי לולא הבריות היה כל כסף וזהב שבעולם שלו, והיא דעת קין שהרג את הבל אחיו למען ישאר הוא לבדו בעולם, ואם עינו רעה בשל אחרים איך יוכל לקיים ואהבת לרעך כמוך?

ותשובתו בצדו - יתן אל לבו הרעה הגדולה אשר גרם מידה זו לקין, לא די שלא הוסיף דבר בעולם אחרי מות הבל אף גם אבד חלקו שהיה לו בתחילה כי אפילו ד' אמות בארץ לנוח בו לא היה לו בקביעות כי בכל המקום אשר לן שמה לינה אחת בבוקר שטף מים רבים אליו הגיעו או סיבה אחרת אשר גרשו משם כי הרבה שלוחים למקום לגרשו מכל מקום אשר שכב עליו ויקם וילך נע ונד מהר לגבעה ולבסוף נהרג ויוקם קין כידוע.

שלישית מי שיש לו לב רע וטבע מגונה והוא רע לכל ואיך יוכל לאהוב את הבריות וזה כנגד מזגו וטבעו.

ותשובתו בצדו - כי מודעת זאת שהאדם הוא בעל בחירה לשנות את טבעו הראשון לטבע אחר ובידו כח וגבורה להפכו מן הקצה אל הקצה ע"י ההרגל בדבר זמן רב לאט לאט מוסיף והולך בכל יום ויום מעט יותר עד יוקבע בנפשו הפכו של מבט ראשון. כי הרגל נעשה טבע ונקרא טבע שני, כאשר הגדתי והשמעתי זאת למעלה (בפרק ה') מאמר ה' חלק זה).

ואמתת דבר זה אין צריך ראייה כי מפורסם הוא בנסיון היומי. גם הוא דבר הלמד מענינו, כי לולא כן לא היתה התורה מצוה ואהבת לרעך על לב רע ולאיש רע עין, ולא בנתן תתן לאיש כילי וקמצן בטבעו בתולדה, כי לא תצוה התורה דבר שאי אפשר להתקיים. אף לא פרקים פרקים נתנה תורה, פרק זה לאדם אשר טבעו כך ופרק זה לאיש אשר טבעו כך, אבל חוקה אחת ותורה אחת לכל אדם ולכל טבע ומזג לעשות כרצונה איש ואיש יהיה תולדתו באיזה טבע שיהיה, יען שביד האדם הכח להפוך טבעו הראשון אל כל אשר יחפוץ להרגיל עצמו.

גם הבטיחה התורה לכל נבל וכילי שאין הדבר כאשר הוא חושב שאם יעזור ויושיע לרעהו בדבר שבממון אפילו כסף אחד שיתרושש תיכף על ידי זה, אבל הדבר בהיפך, כי בגלל הדבר כזה יברכך ה' אלקיך בכל מעשיך ובכל משלח ירך (דברים טו), וכן עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר. לכן כל איש רע עין או רע לב או כילי אשר לא ירצה לשנות את טבעו על ידי הרגל, כמות נבל ימות, ולא יאבה ה' סלוח לו.

רביעית והיא הגדולה שבכולם, והוא, **כי רוב בני אדם טרודים תמיד כל כך בתשלום חובת עצמן** עד שאפילו ישיגו אלף אלפים דינרי זהב כלא חשיבי בעיניהם, וידאגו תמיד ויאמרו מתי נשלים חובת עצמנו, וזה ימנעם לשום לב בכל העובר על שאר אישי מינם כשפל כרום זולת לבני אדם.

ותשובתו בצדו - כי אם יאחר וימתין בתשלום חובת צבור עד נשלם חובת עצמו יומשך ההמתנה עד אחרי מותו ולא יקיים זה בחייו כלל, אף כי יאריך ימים כימי השמים על הארץ. על כי אין סוף לתאות אדם כי לא במותו יקח הכל ולא חציו, כמו שאמרו חז"ל אין אדם מת וחצי תאותו בידו, והכתוב אומר אוהב כסף לא ישבע כסף (קהלת ה'),

וכבר ידי לנגד עיניך (בפרק הקודם) שכל מי שאינו מקיים זה אינו מקיים שום אחד משלשה חובות הנזכרים שמה, שא נא עיניך וראה בני בו בפרק מה המה אלה שלשה החובות, ואם כן מה פעל בעולם ולמה בא לעולם, טוב ממנו הנפל כל חזה שמש.

חמישית התנצלות האדם מזה באמרו **איך אוכל לאהוב לאיש זה הלא יש בו מידה רעה כזאת** או מעשה מגונה כזאת. כי דרך כל איש ישר בעיניו והכל מתוקן אצלו לעולם עשויים באמת וישר, אבל אין בהם כל מום לפי דעתו, ואינו מרגיש החסרון שבו, אבל מבין ומביט בסקירה אחת ובהשקפה ראשונה חסרון חבירו ופחיתותו ומרגיש כל מום בעמיתו, ולא ידע כי חסר הוא.

והטעם כי היצר הרע על הרוב אינו מסית לאדם לעבור עבירה או להחזיק באיזה מידה מגונה עד ילבישנה תחילה בלבוש מצוה ויכסנה בכסות נקיה, ועל כל פשעים תכסה אהבה ויראת שמים, והנה כסתה הצרעת הסתיר פניו כל ראה לנצח. לכן האדם אשר מום בו לא ירגיש כלל, אין רואה את כל מום בידו, והוא בעצמו, ר"ל היצר הרע, יסיר את המכסה לפני שאר כל אדם והפשיט את הלבוש ואת הכסות וכל העם רואים את הדברים כמו שהם ומראיהן רע כאשר בתחילה כל רואיהם יכירו כי הם חטאים רעים ופחיתות.

וכבר ידעת מוצא שפתי נוכח פניך היה (בפרק י"ח מאמר זה) שאהבת ריעים הוא באופן שתאהב כל אדם עם החסרון שלו ולא יהיה לך זאת למכשול ולפוקה לכבות את האהבה, שאם לא כן לא תוכל לקיים מצות ואהבת לרעך לעולם, כי אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא בשום חסרון. ואם כן אין התנצלות בזאת.

שישית חשיבי בעיניהם, וידאגו התנצלות האנשים מזה באמרם, **טוב בלתי התערב בעיני בני אדם** ולא להשתדל על טובתם כדי שלא נבוא לידי חשד בלבותם, כי רעות במגורם בקרבם ואל נאמני ארץ דברי מרמות יחשובון. ורוב בני אדם שניהם חנית וחצים ולשונם חרב חדה ויאמרו לא עוסק בזה אלא מי שירצה לגנוב דעת הבריות ולבב אנשים לאיזה טעם הכמוס אצלו, או להשיג שררה וממשלה כאבשלום, או לצוד בו דעת הבריות עד יאמינו לו את ממונם ורכושם למען כחש וכדומה לזה. לכן טוב שלא לנגוע בהם ולהמלט ממחשבותיהם.

ותשובתם בצדם - כי מחשבה זרה ודעת בטלה היא זו, שאם היתה דעה ישרה ונכונה לעשות כן למה נמצא הפכה כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים, בתורה: ואהבת לרעך כמוך, נתון תתן, הענק תעניק ועוד הרבה כאלה. בנביאים: ותפק לרעב נפשך ונפש נענה תשביע וזרח בחושך אורך (ישעיה נח) ועוד הרבה כאלה. ובכתובים: אל תמנע טוב מבעליו בהיות לאל ירך (משלי ג) ועוד הרבה כאלה. ומדוע הזהירה אותנו על זאת פעמים רבות חכמי המשנה ובעלי התלמוד, והם בעצמם עסקו תמיד בגמילות חסדים כר' פנחס בן יאיר וכדומה, ולמה לא חששו הם שלא יחשדו אותם הבריות? אלא שהוא דעת בטלה אך הבל ומחשב פגול הוא לא ירצה.

שביעית התנצלות האנשים מזה באמרם לא נוכל לעשות כן פן תדבקנו הרעה כי דרך אנשים הרבה לשלם רעה תחת טובה ובכן מה לי ולצרה הזאת.

על זאת אשיב, דע ידידי כי הדבר הזה דבר שקר הוא לא היה ולא נברא בטבע שיהיה האדם משלם רעה לרעהו בלי שום טעם וסיבה אחרת זולת מה שיהיה זה תשלום על הטובה שקבל מאתו, אך נראה כי כן הוא ובאמת אינו כן, (אף) [אך] מה שעניינו הרואות דבר כזה לפעמים בנסיון, כגון אדם שראה איש עומד בחוץ בלי לובוש ביום השלג ורעב ללחם והכניסו לתוך ביתו ונתן לו לחם לאכול ובגד ללבוש ומקום ללון, וזה האיש גנב מביתו כסף או כלים, לא תחשוב שעשה לו הרעה הזאת בעבור האכילה והלבוש אשר נתן לו, לא כן אבי. אמנם זה בא באמת משני סיבות, ואלו הן:

א] בעבור תועלתו של הפועל רע, כי זה הגנב משיג תועלת מן הכסף אשר גנב, והוא בעצמו ובטבעו איש בליעל והלך לגנוב באשר ימצא, אם מזדמן לו לגנוב מאיש אחר היה גונב מאחר, וכבר מצא ידו לגנוב מזה שהאכילה והלבישהו, גנב מזה, אבל לא שפעל זאת מטעם שיהיה זה לתשלום על האכילה והלבוש שקבל מאתו, כי זה נגד הטבע, ויתכן שזה הגנב בעצמו מצטער בלבו שלא נזדמן לו לגנוב מאחר כי אם מזה.

ב] כי לפעמים זה שהיטיב עשה לאיש ההוא גם כן איזה רעה פעם אחת, או קודם ההטבה או אחרי כן, וטבע בני אדם הוא שהמקבל טובה מאדם רואה אותו בעיניו לדבר קטן, על כן הוא מהר לאבד מלבו וישכחהו, אף כי באמת גדול הוא, וכשמקבל רעה מאדם רואה אותה בעיניו גדולה מאד על כן חקוק הדבר על לוח לבו תמיד, אף באמת קטנה היא. והמטיב, רואה כל טובה קטנה אשר עשה לרעהו, גדולה מאד, אף כי קטנה היא באמת, והרעה אשר עשה לחבירו רואה אותה לדבר קטן מאד ויחשוב מה עשיתי לו, זה לא נקרא רעה כלל ומבטלה בלבו ושוכח תיכף.

והטבע הזאת חקוקה ואדוקה בלבות בני אדם מחמת רוב ההרגל בה מקטנותם, כי ככה יתנהגו עם ה' אלקים, את הטובה הרב וההצלחה הגדולה אשר יקבלו מאת ה' מן השמים יקטינו מאד בלבותם עד אשר לא יחשבו זאת לטובה וחסד ממנו יתברך, כי יסכימו בלבותם כך ראוי להיות לא באופן אחר, על כל לא זוכרים את הטובה. וכל צער קטן או הפסד מועט אשר ישיגו, יחשבו לרעה גדולה מאד ויאמרו אהה ה' אהה למה תעשה לי כזאת מה שפעי ומה חטאתי, ועל ה' יזעף לבם תמיד ולא ישכחו. הפך הדבר בכל מצוה קטנה או תפילה קצרה או פרוטה אחת צדקה אשר יתנו למען ה' יראה לנגד עיניהם גדולה מאד עד יחשוב האדם בלבו לאמר היום העשרתי את ה' בדבר הזה, וכל עון ופשע ותועבה היותר גדולה אשר אשר יעשה האדם יראה לנגד עיניו דבר קטן מאד ויחשוב בלבו מה שפעי ומה חטאתי בזה לאלקים מה איכפת לו בזה, ויסירנה מלבו וישכחהו, ועל ידי רגילות הזה ינהגו ככה גם עם בני אדם.

לכן כי יקרה שקבל מאדם טובה אשר קבל מאתו פעם אחת ג"כ איזה רעה, יהיה קודם ההטבה או לאחריה, המיטיב מגדיל בלבו את את הטוב וזוכרו ואת הרע יקטיף וישכחהו,

הפך הדבר בלב המקבל שמקטין את הטוב וישכחהו ומגדיל את הרע וזוכרהו תמיד לנקום. ובהגיע תור רעה אשר יוכל להרע לו או לדבר עליו רע, ימהר לעשותו, לכן נרמה למיטיב שמשלם לו רעה תחת טובה ובאמת משלם לו רעה תחת רעה לא תחת טובה, שהוא נמנע בטבע ובשכל. ותמיד אין זה אלא לפי ראות עיני המיטיב ולפי מחשבתו, ובאמת לא היה זה כי אם על ידי אחת משתי סיבות אשר זה זכרתי.

ודוד שאמר אף לשקר שמרתי את כל אשר לזה במדבר ולא נפקד מכל אשר לו מאומה וישב לי רעה תחת טובה, היה לפי דעתו אשר חשב על נבל שהוא כל כך נבל ונבלה עמו עד כי עשה לו רעה זו בעבור הטובה אשר שמר את כל אשר לו, ונבל מידה אחרת היתה בו שהיה קמצן גדול ונבל במאד ועשה לתועלת עצמו בחשבו אם יקח את הלחם ואת הבשר אשר הכין לגוזי צאנו ויתן לנערי דוד יצטרך לטבוח טבח והכן סעודה אחרת לגוזיו, וכדי לפטור עצמו מהנתינה פתח פיו לרעה ואמר מי דוד ומי בן ישי היום רבו עבדים המתפרצים איש מפני אדוניו.

וכן מה שאמר על דואג ואחיתופל: ישלמוני רעה תחת טובה, סיבת שנאתם את דוד היה בעבור תועלת עצמן שישגו הון ועושר משאול ומאבשלום על זאת, גם מחמת הקנאה הגדולה שהיתה טמונה בלבבותם לדוד על מעלתו ותורתו שהלכה כמותו בכל מקום, כי אף המה היו גדולי תורה מאד וגדולה שנאה הבאה מחמת קנאה, לכן עשו כל רעות לדוד אף שהוא עשה להם כל טוב ולא עשה להם כל רעה מעולם. ואשר שנאו העם את ירמיהו היה בעבור שהיה מוכיח אותם, כנאמר שנאו בשער מוכיח ודובר תמים יתעבו (עמוס ה').

ואם כן התנצלות האנשים לפטור את עצמן מעשות טוב וחסד עם רעיהם בטענת כי דרך אנשים הרבה לשלם רעה תחת טובה, הוא דבר בטל בעצמו. וגם מודעת זאת כי שלוחי מצוה אינם ניזוקין, ומטוב לא תצא רע לעולם. זאת ועוד אחרת, הלא יראתם כסלתם כי אם ייראו לנפשם מרעת בני אדם בהיותם מטיבים להם, מכל שכן שיש להם לפחד מרעתם בהיותם מרחיקים את רעיהם ולא ייטיבו לשום אדם, כי אז יאמרו הבריות ראוי לזה שיפול ולא יקום על אשר מעולם לא היטיב עם שום אדם.

שמינית בעבור כי טבע בן אדם אם עשיר הוא רוצה שכל השפע של אותה העיר יגיע לו לבד ושאר אנשי מקומו יהיו כולם עניים ונכנעים לפניו וסרים למשמעותו אך הוא לבדו יהיה עליון על כל אנשי עירו. ואם איש עני הוא, רוצה ג"כ שכל אנשי עירו יהיו עניים למען אשר לא יראה את עצמו פחות מהם בשפל המדרגה ויהיו כמותו כמוהם. והוא דעת מגונה ואולת גדולה מזה ומזה.

כי העשיר לא ירבה הון ועושר בביתו במה שלא יהיו עוד עשירים אחרים במקומו, אדרבא, עד ידי זה יתמעט עשרו ויהיה פוחת והולך עד כי ידל מאד, משתי סיבות: א] אם גנבים יבואו לאותו עיר או שודדי לילה וכדומה, אל מי ילכו, לא אצל עניים כי

אם אל ביתו יבואו ויבזו או יגנבו את רכושו. בן מי יהיה נושא בעול המקום ההוא ממסים וארנונות ושאר הצטרכות העיר אתו עמו אם אין גם אחד, כי כולם דלים מחוסרי פרנסה, ונבל יכול כנבל עלה מגפן ויתרושש גם הוא בזמן קצר. כאשר השיב איש חכם אחד לאיש אשר שאל מאתו עצה על דבר שידוך באמור לו איש אחד עשיר גדול רוצה ליתן לי את בתו לאשה וממון רב לנדוניה גם היא בת יחידה, והשיב החכם: בת יחידה לא תקח פן ימים באים אשר יתרושש אביה ואז בוא יבוא אליך שתתן לו את כל צרכו, ואיכה תישא לבדך כל הצטרכות חותנך, לכן כלך מדרך זו ואתה קח לך אשה שיש לה אחים ואחיות והיה אם יקרה כה אזי כל אחיה ואחיותיה ישאו אתך במשא לפרנס את חותנך.

גם האיש העני משתבש מאד בחשבו שיותר טוב לו אם כל אנשי עירו יהיו כמוהו עניים, אדרבא, אז בלי ספק יהיה לו יותר רע, כי בכל דבר צריך הוא לעשירים אם בעל מלאכה הוא מי יקנה מידו אם אין עשירים במקומו הלא בין עניים אין קונה, אם מן הצדקה מתפרנס מי יתן, בין עניים אין כסף, לו חפץ לבו שכל אנשי עירו יהיו עשירים והוא לבדו עני - לחכמה יחשב לו, כי אז היה מתפרנס בריוח גדול בלי ספק.

תשיעית התנצלות כמה אנשים מזה באמרם **איך אוכל לאהוב לאיש הזה הלא**

הוא ממדינה פלוני וכבר ידעתי כי אנשי המדינה ההיא כולם רעים

מלאים תוך ומרמה אין עושה טוב אין גם אחד. וכך הוא אומר על איש אשר ממדינה אחרת גם כן יהיה מאיזה מדינה שיהיה, כי על כל מדינה ומדינה ידבר לשון הרע אחרת ויתלה בהם פחיות מידה אחרת ויטיל שנאה עליהם. וכשהוא ממדינה רחוקה אשר אינו מדבר כלשון עמו אשר במדינה שלו, מבזהו ומבטלו בלבו מכל וכל ויוסיף עוד שנוא אותו על מלבושיו ועל דבריו.

ובאמת השנאה הזאת אשר בין תושבי ארץ זו לתושבי ארץ אחרת, שנאת חנם היא, חנם טמנו ארבה בליבותם ויכשלו מאד במחשבותם. ומה מאד אתפלא על מנהג הרע הזה אשר בדורות הללו ברוב בני אדם מבני עמינו כמעט רובם ככולם ולפעמים אפילו בין תופשי התורה ושרי העם, אשר בני ישראל היושבים בארץ זו יאמרו בפה מלא: 'אנשי מדינה פלוני כולם רעים ומלאי מרמה אנשי רשע המה ואנשי כוזבא'. ואלה בני המדינה יחשבו אף הם ככה על בני מדינה זו ויאמרו: 'שם במדינה ברעה גדולה כל אנשיה, ארץ רעת יושביה היא וכל העם אשר ראינו בתוכה אנשי מידות רעות'.

זאת המחלוקת האחת, אף חלק לבם עתה אל משפחותם לבית אבותם, הספרדיים ישנאו בני ארץ אשכנז ופולין שנאה גמורה, אף כי ישבו בעיר אחת עם האשכנזים, ויאמרו שבח משפחה יש לנו כי משפחת יהודה אנחנו ומה לנו עם אנשי ('יעדעסקי') השפלים והנבזים. ובהפך יאמרו אנשי אשכנז ופולין עליהם, אלה הם משפחות 'מררי', במראיהם ובמעשיהם הרעים ומרים, אבל אנחנו בני אפרתים ממשפחת רם משפחת מטה אפרים.

[חומרת שנאת חינם]

ושנאת חינם הזו היא יותר קשה משנאת חינם שבין אדם לאדם אשר ממשפחתו או יושב וגר בארצו, ויגדל עוון בת עמי בזה משלשה פנים:

א] מפני כי זה הוא ליחיד וזה לרבים, והכה ארץ בשבט פיו, ומשריש בלבו שנאה על רבבות אלפי ישראל ורבו שנאת חינם.

ב] כי ישנא איש לאיש אשר במדינתו או במשפחתו על הרוב אינה כולה בחינם, אפס יש לו סיבה קטנה או גדולה, או שעשה לו פעם רעה או דבר עליו רע או בקש ממנו איזה טובה וימאן וכדומה לזה, אך המטיל שנאה על ארץ רבה ומדינה רחוקה או שבט אחר, זה ודאי שנאת חינם מראשיתה. ואין זה בא אלא מרעיון לבות חלושי ההשכלה שיעלו על מחשבתם בהסכמה, שלא נמצא בעולם אנשים טובים וישרים בלבותם רק במדינה אשר הוא דר שמה, לא בשאר מדינות.

ג] כי יהיה לאיש שונא לרעהו במדינתו או במשפחתו, אשר זה על הרוב אינה בזולת סיבה, באפשר כי אחר זמן מועט יתרצו זה אל זה ויפייסו זה את זה ויהיו לאוהבים כי בטל דבר בטלה איבה ואם כן לא יאחר לשונאו. אבל אם ישנא אנשי מדינה אחרת וידבר על ארץ לא ידע או משפחה או שבט אחר, הוא חנם מראשיתה, ואם כן הוא איבת עולם, גם בניהם ובני בניהם ישנא עד נצח, אחר כי אין סיבה וכל שאין לה סיבה אין לה התחלה וכל שאין לה תחילה אין לה סוף.

ומלבד העון הגדול שיש בדבר הזה, יש בו גם כן סכלות גדולה. אמור נא אחי וראש הראית מימין מדינה שיהיו אנשיה כולם צדיקים, או הראית מימין שיהיו כולם רשעים, הלא זה אי אפשר, ואמנם בכל מדינה ומדינה יש אנשי חסד ואנשי בליעל ובינונים, אנשי שם ואנשי דמים ואמצעים, וככה אצל משפחה או שבט. ואם כן מדוע תרשיע בני מדינה זו יותר מבני מדינה אשר אתה דר בה, ולמה כל שבט מאסת זולת שבטך, הרי כי אולת היא לו סכלות וכלימה לחושב כזאת על ארץ רבה וישפוט ארץ ומלואה או שבט מישראל לכף חוב,

מלבד מה שהוא עון פלילי של שנאת חינם לרבים, ואם שנאת חינם דיחיד מכלה העולם ומפסיד חברת מין האנושי ומפריד בין הדבקים בה, מכל שכן שנאת חינם דרבים וכן שלמים. ועל ידי זה נתארך הגלות ומקויים בנו מדה כנגד מדה, ורדו בכם שונאכם (ויקרא כז), אין זה כי אם מעשה יצר הרע לכבות את האהבה בינינו ולהסיר את לבבנו מאהבת ריעים. ובדבר הזה הוא בין אחים יפריד, כי באמת הלא עם ה' אלה כולם בכל מקום שהם דרים ומפוזרים, כי בני אב אחד נחנו,

אחי ועמי הביטו אל אברהם אביכם כי אחד היה אברהם אבינו ואחד הוא אלקינו ולו אנחנו עמו גוי אחד בארץ וכל ישראל התיחסו עם אלקי אברהם משפחת ישראל ולמה תלחמו עם אחיכם חינם. ומעתה גוי צדיק יחי לבבכם לעד ויכנסו דברי באזניכם וקרבו

איש את אחיו בכל לבו אפילו אם הוא דר במדינה רחוקה מאד בקצוי ארץ, הלבבות יהיו משולבות זה בזה וקרא זה אל זה, ככורבים הפנים אל פנים כן לב האדם אל האדם יהיה, כי הכורבים אשר היו במשכן מורים על זאת.

[הכורבים מורים על מצוות שבין אדם לחבירו]

ועתה בני הטה אלי אונך ושמע ודברתי אתך מעל הכפורת משני הכורבים אשר על ארון העדות את כל אשר אצוה אותך במאמר הזה בענין זה, והוא:

הארון מורה על התורה כולה, כי לוחות העדות הכולל כל התורה מונח בתוכו. אמנם הכפורת אשר עליה מלמעלה והכורבים אשר על הכפורת, כל אחד יורה על חלק אחד משני חלקי התורה כאשר אומר. הכפורת הסוגר את הארון מורה על חלק המצוות והחוקים אשר בין אדם למקום, הסגורים והנעלמים משכל האנושי. והכורבים אשר על הכפורת מלמעלה מורה לחלק המצוות אשר בין אדם לאדם הכלולים באהבת ריעים, על כן פני אדם להם, ולכן הכורבים עומדים למעלה נגלים לעין כל לא מסוגרים כמו טעמי מצוות אלה הנגלים וידועים לכל משכיל.

והנה הכורבים אפי זוטרא להם לא אפי רברבא כאשר פירש רש"י ז"ל דמות פרצוף תינוק להם, גם זה בא להזכיר ענין המורה על חיזוק אהבת ריעים אשר ירמוז עליו כי הוא זה קבוע ונטוע בלב כל בני אדם מקטנותם בטבע, הלא תראה אחי וראש דרך התינוק הקטן כשמשחק באיזה דבר נאה שנותנים בידו ומפנק עצמו בו יהיה מה שיהיה, תיכף כשמביאים כנגדו תינוק אחר כמוהו יזרק מה שבידו ויקרב את עצמו לתינוק המובא כנגדו ויחזק אותו וישמח עמו שמחה גדולה יותר מאשר שמח עם כל מחמדי אשר היה לו מקדם, וכמו כן ישתעשע הילד השני אתו עמו ויצהלו פניהם זה לזה וירימו קולות שונות ומשונות זה אל זה בקול ששון וקול שמחה רבה. ואם אין תינוק שני לו, יבחר ויעשה לו דמות פרצוף תינוק מחתיכות עץ קטן אשר יכרוך אותו סביב בחתיכת בגד צמר או פשתן וישם כובע בראשו שיהיה נדמה לתינוק קטן, ויחבקהו וישמח בו יותר מכל שאר מיני דברים היקרים בעיניו. אשר באמת זה לנו האות טבעי איך שאהבת ריעים הוקבע והוטבע בלב כל אדם מקטנותו. ודמות פרצוף הכורבים רומז ומזכיר אותנו על זאת האות.

וחלילה לך אחי לחשוב שאין טעם אחר לפרצוף הכורבים זולת מה שכתבנו, כי אינם סוף לסודות הגדולים אשר בענין הכורבים בסתר עליון, אך אין אנו מדברים פה רק בענינים פשוטים הנגלות לנו ולבנינו. כי התורה תתן את ריחה הטוב בכל העולמות, בשמים ממעל ועל הארץ מתחת, בכל עולם ועולם כפי מה שהוא, וכאשר הוא שם רמז אין מספר קטנות עם גדולות.

ולכן שנים כרובים היו לא אחד, להורות כי לא טוב היות אדם לבדו, ואי אפשר לו להתקיים בעולם והוא כאחד יחיד ומפרש מן הציבור. אפילו אם היה חכם שבחכמים

גבור שבגבורים ועשיר שבעשירים יחלש וילאה להגיע לבדו אל כל הנצרך לו מבלעדי עזר אנשי מינו, כי האדם מדיני בטבעו כאשר זכרתי למעלה (פרק ג' מאמר זה) עורה לקראתו באותו פרק ושם נאמר ענין זה באר הטיב.

ואת אשר המה על הכפורת מלמעלה רומז כי מעלת המצוות אשר בין אדם לחבירו ואהבת ריעים קדמה לתורה ומצוות אשר בין אדם למקום כאשר ביארנו זה באר היטב (בפרק יא מאמר זה) והתבוננת על מקומו שם ותבין.

ואת אשר סוככים בכנפיהם על הכפורת מורה כל המצוות אשר בין אדם לחבירו סוככים ומגינים על המצוות אשר בין אדם למקום ולולא זה לא יתקיים זה. כי אם יופר ברית חברת האדם ותתפרד החבילה אי אפשר לקיים שום מצוה אשר בין אדם למקום, כי לא כל אדם יוכל לכתוב תפילין ולתקן הבתים לעצמו או לטוות ציצית וכדומה, מכש"כ שאין היחיד יכול להקריב קרבנות ולעשות אפר פרה, ואין אדם רואה נגיע עצמו וכדומה בכל המצוות אשר במקדש ובארץ ישראל. ואם חלק לבם ויפן זה בכה וזה בכה יבטלו כל המצוות אשר בין אדם למקום בהכרח כאשר כבר ידו לנגד עיניך (פרק י"א מאמר זה) עיניך שים עליו ותבין.

ואת אשר אל הכפורת היו פני הכרובים, להבין ולהורות אותנו שגם אלה המצוות אשר הכרובים מורה עליהם יהיו אצלנו כמו המצוות אשר הכפורת מורה עליהם, כלומר שלא נקיים המצוות שבין אדם לחבירו ואהבת ריעים בעבור שהשכל מחייב אותם וטעם גלוי וידוע על פי בינת אדם, אך נקיים אותם בעבור שהתורה תחייב אותם וצותה עליהם, לא תגנוב לא תגזול וכדומה, כאשר אנו מקיימים את כל החוקים והמצוות הסגורים והנעלמים מן השכל האנושי, כמה שכתוב ואהבת לרעך כמוך אני ה', כלומר בעבור כי אני ה' מצוך על זה. וכשם שאסור לו לאדם לומר אי אפשרי לאכול בשר בחלב ואיני יכול ליתן בפי בשר חזיר מחמת שאין טבעי נותן זה, כך אסור לו לומר אי אפשרי לגזול ולגנוב מחמת כי שכלי אינו נותן זה כאשר מראשית כזאת הודעתי וימצא כתוב את הרשום (במאמר ה' פרק ג' חלק זה), אבל ימנעו מלעשותם רק למען שמו כי הוא צוה שלא לעשותם.

ואת אשר מקשה היו הכרובים עם הכפורת יחד מחתיכת זהב אחד לא שנעשו בפני עצמן להעמידם אחרי כן על הכפורת, להורות כי המצוות אשר זה וזה מורה ממקור אחד יצאו ונתנו מרועה אחד, ואין הפרש בינם כי אם לפי בחינתנו, שבאלה אנו משיגים הטעם ובאלה אין אתנו יודע הטעם, אמנם באמת שורש אחד לשתי אלה ואל מקום אחד הכל הולך.

ואת אשר היו אחד מקצה מזה ואחד מקצה מזה ופניהם איש אל אחיו (שמות כה), להורות נתן שאף אם אתה דר במדינה זו וחברך הוא ממדינה רחוקה ממך מקצוי ארץ אל תאמר איך אוכל לאהוב לזה הלא הוא ממדינה רחוקה מאד, וכבר שונא אני כל אנשי המדינה ההיא, חלילה לך לומר ככה, אלא תרחמהו ותאהבהו בכל לבבך ותקרבנהו ותקבלהו בפנים יפות. כמו הכרובים אף שהיו מרוחקים בתכלית כרוב אחד מקצה מזה

וכרוב אחד מקצה מזה, בכל זאת פניהם איש אל אחיו באהבה רבה, וכן נעשה גם אנו כי אנשים אחים אנחנו, ויהודים אשר בכל מדינה ומדינה על שם אחיהם יקראו משפחת בני א-ל עליון, וכל יהודה וישראל שבט נחלתו יתברך. תחת כן ראוי כי אפרים לא יקנא את יהודה ויהודה לא יצור את אפרים, וכל אחד יאהב ויקרב את ישראל לשבטיו ולא ירצו יהיה מאיזה שבט שיהיה או מאיזה ארץ שיהיה אפילו מארץ רחוקה כרמו הכרובים.

אפילו אם כבר מעשה בא לידך שעשה לך אחד מאותה מדינה או שבט דבר רע אחרי אשר הטבת עמו, השמר לך מלהשריש שנאה בלבבך מן אז והלאה על כל אנשי המדינה ההיא ותאמר מעתה ארחיק כל בני המדינה ההיא כי כל אנשיה רעים, חלילה לך מעשות כדבר כזה מטעם אמת וצדק והוא אשר דברתי למעלה (פרק כד מאמר זה) שא נא ענין וראה מן המקום ההוא ותמצא טוב טעם ודעת לזה, כי ברית שמתי לקיצור שלא להכפיל הדברים, אחת דברתי ולא אשנה, ובך אבטח כי איש משכיל אתה ומבין שני הכרובים כל הענין הנזכר.

עשירית

התנצלות איזה אנשים מאוהבי החכמה ותופשי התורה, והתעותו אנשי חיל בדבר הזה לפעמים ג"כ, ואומרים: **אנו עוסקים תמיד בחכמה ובתורה ותלמוד תורה כנגד כולם ומה לנו עם אנשי העולם**, הם עמלים לבאר שחת ואנו עמלים לחיי עולם הבא, ואפילו אם בעיניהם יראו כמה אביונים נופלים ברחוב ארצה מפני זלעפות רעב ומחמת חסרון בגד ביום קרה, וכמה בני אדם בשוקים וברחובות קריה יתמו ושם ימותו ברעב ובחוסר כל, לא ימושו מתוך האוהל לעסוק בגמילות חסדים ולהשיב את נפשים אף לא ישגיתו ויענו משם האנשים לרחם, ולא דרשו ריע רק מתברכים בלבותם לאמר אך שלום בבתינו וצדקה תהיה לנו. וכי ינצו אנשים לא יעמדו ממקומם לתווך השלום, וכי יריבו אנשים והכה איש את רעהו לא יצאו מפתח ביתם להציל האיש המוכה מיד מכהו ולא ירע לבבם כלל, באמרם: אנו הוגים בתורה ובחכמה והעוסק במצוה פטור מן המצוה, מה לנו עם בני אדם, ימותו גם שניהם אך שלום בארמנותינו ואין צוחה באהלינו.

והן כל אלה מפירין ברית החברה ומנתקים עבותות אהבת רעים ומתירים קשר בני האדם ומשחיתים דבקות לבב הבריות ומחבלים קיבוץ מין האנושי בכללו ומחזירים העולם לתהו ובהו, על כי אהבת רעים לא ידעו, לא חשוב אנוש אצלם, אנשים ונשים וילדים, אך הכל כל אדם סלה בעיניהם, כי לא יבינו אל פעולת ה' ואל מעשה ידיו, יהרסם ולא יבנם. ובאמת אין זה כי אם רוע לב ורוע מזג וטבע מגונה, טוב ממנו הנפל.

ואם גם בין החכמים שבהם יש עוזבים ארחות עולם ועתידין ליתן את הדין, כמו שאמרו חז"ל (בפרק לפני אידיהן) שאמר ר' חנינא בן תרדיון לרבי אלעזר בן פרטא בשעה שנתפסו אשריך שנתפסת על חמשה עלילות ואתה ניצול ואוי לי שנתפסתי על דבר אחד ואיני ניצול, שאתה עסקת בתורה ובגמילות חסדים ואני לא עסקתי אלא בתורה בלבד, וכדרכו הונא דאמר רב הונא כל העוסק בתורה לבד דומה כמי שאין לו אלוה שנאמר וימים רבים לישראל וללא אלהי אמת (דברי הימים ב' ט"ו) אלא בתורה ובגמילות חסדים. ואם

ר' חנינא בן תרדיון כן, אשר עסק בגמילות חסדים אך לא כדבעי, מה גם שאר הכתות אשר זכרנו.

ומי לנו גדול בתורה ובחסידות כרבי פנחס בן יאיר ובאהבתו את הבריות זמנים טובא הניח מלעסוק בתורה ועסק בגמילות חסדים ונפשות אביונים יושיע, צדיק ומושיע היה לבני אדם, ועל הרוב הלך בדרכים רחוקים ויחבוש את חמורו אשר רכב עליו מעודו ויסע וילך פדנה להחירי אסורים, והרבה עמו פדות אשר פדה בשלום נפש שבויים, וילך למסעיו להכנסת כלה ושאר גמילות חסדים עם הבריות כנודע. האף גם בדרכו ויהי בנסוע עסק בתורה, כבר מודעת זאת שאי אפשר לדרך בלי ביטול תורה.

ושאול המלך לא זכה למלוכה אלא בעבור אהבת רעים שהיה בלב זקנו אביאל אבי קיש אביו, שהיה מדליק גרות לרבים בלילות בשווקים וברחובות שלא יכשלו בדרך הליכתו באישון לילה ואפלה, אשר על כן קראו שמו נר. ובזכות זה של זקנו זכה שאול למלוכה ויושם כתר מלכות בראשו כמו שאמרו חז"ל בירושלמי (פרק ג' דשביעית).

ואף אהרן לא זכה לכתר כהונה אלא מחמת אהבת רעים, שהיה חושש תמיד שלא יופסד הקבוץ, ולכן היה תמיד רודף שלום בין אדם לחבירו ובין איש לאשתו, כמו שאמרו בזוהר (ריש פרשת אמור) ז"ל: בגין אורחוי סליקו ליה להאי דכל יומי דאהרן היה משתדל לאסגא שלמא בעלמא, ובגין דאורחוי כך סליק ליה קוב"ה להאי למעיל שלמא בפמליא דלעילא, עכ"ל.

כי גדול כח אהבת ריעים ואהבה עד שאפילו הדור עובדי ע"ז כדורו של אחאב הקב"ה בעזרם ומצליחים בכל אשר יפנו, כמו שאמרו חז"ל (בבראשית רבה פרשה לב) על פסוק חבור עצבים אפרים הנח לו (הושע ד). ובהיפך גדול שנאת הבריות עד שלא נחרב בית שני אלא בעבור כי שנאו איש את אחיו ואת רעהו. ומפני חטא זה גלינו מארצנו ועדיין לא שבנו לנחלתנו. כי כשם שאהבת ריעים היא עיקר כל התורה ושורש כל הטוב, כך שנאת הבריות עוקר כל התורה ושורש כל הרעות.

ובפרק קמא דאבות אמרו על ג' דברים העולם קיים על האמת ועל הדין ועל השלום, ואמרו בירושלמי דשקלים (פרק ו) ששורש כל שלשה אלה הוא השלום והוא כוללם יחד, כי כיון שנעשה הדין נעשה האמת וכיון שנעשה האמת נעשה השלום. ובזוהר אמרו על פסוק והוא באחד ומי ישיבנו (איוב כב) שר"ל הקב"ה שורה במקום האחדות והריעות, ומי ישיבנו, כלומר שאז אין כח אפילו בשום חטא לסלקו משם. ואין פנחס זה אליהו בא אלא לעשות שלום בעולם שנאמר הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם (מלאכי ג).

ועתה איש חמודות אלופי ומיודעי, שים פניך לדבר הגדול הזה ויהיו דברי אלה אשר התבוננתי קרובים אליך, אשר תבחר ותקרב המעלה הנכבדה הזאת, אחוזו בזו המידה הנכונה של אהבת ריעים בחזקת היד ועיניך שים עליה ומנה לא תזוע, לברית הבט ואל תפן ליצר ולטענותיו, ואהבת ריעים לא תשחית בעבור העשרה חלומותיו להביא אחד מן העשרה בלבך להתנצל בו חלילה, כי כבר ידי לנגד עיניך איך כולם שוא ובטל כחרס הנשבר. לכן המחזיק בהם ואף להעשיר לא ינקה, ודבר אלקינו יקום לעולם באמרו

ואהבת לרעך כמוך. אחוזו בה ומנה לא תזוע כי אין לך מידה טובה הימנה, לא בא כבושם הזה בכל מידות ומעלות האדם. והוי מתלמידיו של אהרן אהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות ומקרבן בכל מיני קרבות בלב שלום כריע כאח. והוי רצוי לכל יושבי תבל ושוכני ארץ, דרוש טוב לעמך אף חובב עמים כולם, ותדרוש שלומם וטובתם גם כן כי הלא אחיך ריעים והם ריעים, והאנשים טובים לנו מאד תחת השימוש שמשמשים אותך כי לשמש שם אהל בהם כמו בהם וכולם שמשותיך כמאמר בן זומא כשראה אוכלוסא שזכרנו למעלה (פרק ג' מאמר זה). לכן תתרועע לאומים תתרועע לישראל, ואהבת לכל אדם, כי על ידי אהבת ריעים יתקשרו ויתיחדו לבבות בני האדם כולם והיו כאחד האדם...

וה' יברך את עמו בשלום ובאהבה אחוה וריעות חיבה וקרבות הלבבות מעתה ועד עולם אמן.

"ספר הברית" ח"ב, "אהבת רעים" פרקים כ"ו-ל"א

מדור "תנו רבנן"

הרב נתן איינפלד שליט"א
מתוך "קונטרס בין אדם לחבירו"
עם תשובה מאת הגר"ש וואזנר שליט"א

כהן המלבין פני חבירו ברבים אם ישא כפיו

א.

כתב המחבר (או"ח סי' קכ"ח סעיף ל"ה): כהן שהרג את הנפש, אפילו בשוגג, לא ישא את כפיו אפילו עשה תשובה. והרמ"א מקל אם עשה תשובה עיי"ש. ובביאר הלכה נשאר בצ"ע לדינא במזיד אפילו עשה תשובה. וכ"פ הרמ"א לגבי שליח ציבור עיי"ש.

והנה שיטת התוספות (סוטה י: ד"ה נוח) וכן שיטת הרבינו יונה בשערי תשובה (ש"ג אות קל"ט) דיש דין יהרג ואל יעבור במלבין פני חבירו ברבים. (ועיין גם באורחות צדיקים שער הברשת עמוד ל"ט). ובפרי חדש על הרמב"ם (פ"ה יסוה"ת ה"ב) נוקט כן גם בשיטת הרמב"ם. ובמנחת שלמה (ח"א עמוד נ"ה) דן בזה אם מותר להרוג את הרודף להלבין כמו ברציחה, ואם מותר לחלל שבת כדי למנוע הלבנת פנים, עיי"ש.

וראיתי לעורר לשיטת התוס' והרב בית יוסף דהלבנת פנים הוא כרוצח ממש, דה"ה בנשיאת כפים, דכהן שהלבין חבירו ברבים שאסור לעלות לדוכן, ואפילו בעשה תשובה, וה"ה דאסור להיות ש"צ כמו רוצח.

ונתעוררתי לזה ע"י מעשה שראיתי בימים אלו בביהכ"נ, באחד שרמז לש"צ באצבעו שלא ירוץ וימהר כל כך, ועשה כך פעם אחת בשקט ובעדינות, ואחר התפילה התנפל עליו אחד שהוא כהן "הדיוט", וחרפו וגדפו ברבים לעיני כל המתפללים בצעקות גדולות "מחוצף שכמותך" וכו' וכו'. וכל זה משנאת חנם הכבושה אצל אותו כהן, אשר זה למעלה מארבעים שנה שאינו אומר אפילו שלום לנתקף.

נדהמתי לראות את המחזה הלזה, את ההתנפלות הזאת בעיניים רצחניות עם כל כך הרבה שנאה. ועבור מה? על שרמז לש"צ שלא ירוץ בתפילה במהירות כה רבה. ולכאורה פשוט הוא שכהן כזה אסור לו לעלות לדוכן לשיטות הנ"ל שמלבין פני חבירו ברבים דינו כרוצח ממש. ובעשה תשובה צ"ע לפי הביאור הלכה הנ"ל. ובמקרה זה אינו חושב כלל לחזור בתשובה מפני שהדבר נובע משנאת חנם המפעפת בקרבו זה למעלה מארבעים שנה.

וגם בלא הלבנת הפנים ברבים, אסור לכהן כזה לשאת את כפיו מפני השנאה הגדולה שכבושה בלבו. כמבואר במשנה ברורה (סי' קכ"ח סקל"ז) בזה"ל: "אבל כהן שהציבור שונאים אותו, או הוא שונא את הציבור, סכנה הוא לכהן אם ישא כפיו (לכן יצא מבית הכנסת קודם רצה אם אינו יכול לכוף את יצרו ולהסיר השנאה מלבו) ועל זה תקנו בברכה לברך את עמו ישראל באהבה". (ולכאורה דה"ה אם שונא יחיד ולא דוקא ציבור).

וצריך לפרסם הלכה זו ברבים, בגודל האיסור בכלל של מלבין, ובכהנים ושליח ציבור בפרט.

ולכאורה פשוט הוא גם בנשיאת כפים, דהרי הוא ממש רציחה ושפיכות דמים להנ"ל והוא בכלל "ידכם דמים מלאו". וכן הסכימו לזה כמה ת"ח דיש להחמיר שהכהן יצא לפני רצה, ובפרט אם לא עשה תשובה ולא בקש מחילה כלל דיש להחמיר.

ושוב מצאתי בשו"ת בנין ציון, מבעל ערוך לנר, סימן קע"ב) שמביא שיטת התוס' והרבינו יונה למעשה, שאסור לבייש חבירו כדי להציל עצמו ממיתה. וז"ל שם בשאלה: "אם מותר להציל עצמו ממיתה ע"י שמבייש חבירו". וכותב שם תשובה ארוכה בזה, ומסכם בזה"ל: "ויצא לנו לפי"ז דאם יכול להציל עצמו ממיתה ע"י שיבייש גדול או קטן דמרגיש בכושה, בפני שני ישראלים, חייב למסור עצמו למיתה ולא יביישו... כנל"ד". עכ"ל עיי"ש.

הנה, פסק דין נורא דאסור להציל עצמו ממיתה ע"י הלבנת פני חבירו בפני שנים, מכיון דהלבנת פנים בפני שנים היא בגדר רציחה ממש, ומאי חזית דדמך סומק טפי. וממילא נראה דה"ה שכהן המלבין פני חבירו לא ישא כפיו כדין רוצח.

ועיין בתשובות רבי עקיבא איגר (סימן צ"ו) שדן בענין פסולי עדות למגלחין בתער, וכותב בזה"ל: "דהשחתה בתער דנתפשט בעוונותינו הרבים אצל הרבה לא חשב שזה איסור כ"כ דלא משמע להו לאינשי דאסור". ולכאורה נראה דה"ה לענינינו דיש לדון להקל מכיון שבעוונותינו הרבים נעשית הלבנת פנים כהיתר גמור. ואדרבא, הדבר נחשב לקנאות רח"ל, ומעשים בכל יום ששופכים דמים כמים ועובר בשתיקה, ולהיפך, יש עוד כאלה שנהנים מזה רח"ל...

אבל פשוט הוא לענ"ד דאין הדברים דומים כלל. דאיסור השחתה בתער הוא מן הדברים שבין אדם למקום, אבל הלבנת פנים הדומה לרציחה, ושפיכות דמים לא יתכן לומר בזה שלא ידע שהוא כל כך חמור, דסוף סוף הרי הוא רוצח ושופך דמים ממש. והרי פשוט הוא שלא נאמר באדם שהרג את הנפש שלא ידע שרציחה היא איסור חמור כל כך. ועוד דברציחה, אפילו בשוגג, לכל השיטות לא ישא כפיו אם לא עשה תשובה וכנ"ל.

[את כל הדברים הללו כתבתי רק לעורר על חומרת איסור הלבנת פנים שהותרה ברבים, ואין פוצה פה על כך, בשעה שיש לדון בכהן שהלבין פנים אם יוכל לשאת את כפיו, עכ"פ אם עשה זאת במזיד ולא עשה תשובה, הוא רציחה ממש לפי שיטת התוס' והר"י, ופסק כן להלכה למעשה בבנין ציון וכנ"ל.

ב. תשובה מהגאון הגדול בעל שבט הלוי שליט"א

כבוד ידידנו הרב הגאון המפואר ר' נתן איינפלד שליט"א

אחדשה"טוש"ת, מש"ככב' בענין הלבנת פנים החמור מאד, והביא מתשובות "בנין ציון" סי' קע"ב דאסור בעלבון חבירו ברבים יהרג ואל יעבור, והביא מתשובות "בנין ציון" סי' קע"ב דאסור להציל עצמו ממיתה בהלבנת פני חבירו, ושפט כבודו מזה דאסור לישא כפיו כרוצח המבואר בשו"ע או"ח סי' קכ"ח סל"ה ולי"א אפילו עשה תשובה, ועוד האריך החומר הענין.

הנה כל מש"כ בחומר האיסור עד כדי דמיון לרציחה המבואר בכמה ראשונים הוא אמת ונכון ומאד צריך למחות ולעמוד בפרץ בזה.

איברא מש"כ דפסול מן הדין לישא כפיו כרוצח ממש, לא יראה לענ"ד. דלא מבעיא למש"כ תוס' יבמות ז. בתירוק קמא דהא דלא ישא רוצח כפיו חומרא בעלמא היא דמין הדין אפילו רוצח כשר לעבודה, א"כ מנ"ל להחמיר במלבין פני חבירו. אלא אפילו למשמעות הרמב"ם פט"ו מתפילה ופשטות השו"ע דהוא מעיקר הדין, היינו רוצח באדם ??? כמש"כ תוס' ביבמות שם בתוס' בתירוק שני לפי שהרגו בידים ואין ידים הללו שהם קטיגור נעשו סניגור. והפוסקים באו"ח שם העתיקו טעם זה. וכל זה לא שייך במלבין פני חבירו, דלא הרגו בידיו. ולומר כאן דהרגו בפיו לא יברך בפיו מנ"ל חידוש כזה.

ולדברי כבודו היה יותר להעיר למה דאיתא בנדה דכל המוציא ז"ל שנקרא שופך דמים, ואם הוא מן המנאפים בידים א"כ יש לו דמיון לידכם דמים מלאו. - אבל גם זה לדינא צ"ע.

אבל מש"כ כבודו בנידון די"ל דמצד שנאה לא ישא כפיו, זה יתכן כמש"כ במ"ב קכ"ח סקל"ז. וכן להרחיקו מדין קנס ונזיפה אם הוא רגיל בכך ולא עשה תשובה, ג"כ אמת לדינא, אבל לפסלו מדין רוצח שופך דמים ממש לענ"ד לא יראה כן. הרני דוש"ת בידידות

מצפה לרחמי ה', שמואל הלוי ואזנר

ג. מכתב להגאון הנ"ל

מכתב חזרה לגאון אב"ד ומרא דאתרא הגאון והפוסק הגדול בעל שבט הלוי שליט"א, אחדשוש"ת הנני להעיר ולפלפל בדבריו היקרים כדרכה של תורה.

א. מש"כ לחלק בין "מלבין" לרוצח ע"פ התוס' ביבמות דף ז. לפי שהרגו בידו, הנה הרמב"ם הטור הב"י והשו"ע לא הביאו ולא הזכירו זה כלל להלכה. ומה שהזכירו בזה

"אין קטיגור נעשה סניגור" (ועיין במ"ב באות קכ"ט ובשעה"צ אות ק') צ"ל דאין הכוונה על הידים דוקא, אלא על הכהן, דהרי לא הזכירו כלל ידים בזה.

ובאמת שאיני מבין כוונת התוס' בזה, דלמה דוקא בהרגו בידו, אבל בהרגו ברגלו או בדחיפת הגוף ישא כפיו, דהרי בגמרא כתוב בסתם "כהן שהרג הנפש", ומפשטות הגמרא משמע דאין חילוק איך הרגו, דגם בזה שייך אין קטיגור (הכהן) נעשה סניגור, ולא רק בידים.

וגם צל"ע דהרי עכ"פ שיטת התוס' הוא דדוקא בהרגו בידו לא ישא כפיו, ולמה לא הזכירו זה כלל בפוסקים. הרבה חפשתי ולא ראיתי לאחד מהפוסקים שיביאו שיטת התוס' בזה. ויתכן שאין זה כוונת התוס' כלל, דדוקא הרגו בידו, דהריגה ע"י האדם בכל צורה נקרא בידו, וכן אמר לי ג"א שליט"א שאין כוונת התוס' דוקא הריגה בידו, וצ"ב.

ב. ומש"כ כ"ת להעיר מהגמרא בנדה "המנאפים בידים" שהוא שופך דמים, כבר העיר בזה במור וקציעה או"ח סי' קכ"ח בדף נ"ד, וכתב דאין כוונת הגמ' דהוא ממש שופך דמים, אלא להפליג בחומר האיסור יעו"ש. וכ"כ בחזו"א יו"ד סימן ק"ד בסופו שאין בזה יהרג ואל יעבור.

ומשמע לכאורה בדבריו, דאם היה ממש כשפיכות דמים היה פסול לישא כפיו, ומכש"כ במלבין פני חבריו דלשיטת כמה ראשונים הוא ממש רציחה ושפיכות דמים דהוא ביהרג ואל יעבור.

ויותר מזה רוצה לומר בחידושי מהרי"ו על הטור או"ח סימן קכ"ח דמלוה בריבית לא ישא כפיו, דבגמרא ב"מ דף סא: הוקשו לשופכי דמים יעו"ש שנשאר בזה בצ"ע, ולפי"ז במלבין הוי יותר שופך דמים, וכמשנ"ת.

ומאד אבקש לשמוע חו"ד בזה, ובביאור התוס'

הדו"ש וש"ת

נתן איינפלד

ועיין עוד בזה בשו"ת להורות נתן ח"ח ס"ב שכותב אריכות בזה, ומביא משו"ת הרלב"ח סימן קי"ז בכהן שהכה אשה מעוברת והפילה, וגם ביזה כמה אנשים, ומסיק שם שאין לפוסלו לישא כפיו. וכל השאלה שם בגלל הפלת עובר, ולא דן כלל שיאסור משום שביזה הרבה אנשים ברבים ע"ש. אבל יתכן שהרלב"ח אינו סובר כהתוס' והרב"י שהוא ממש רציחה והוא דין שיהרג ואל יעבור, וכל דברינו לשיטת התוס' והרב"י הנ"ל דהוא רציחה ממש והוא ביהרג ואל יעבור.

הרב אהרן בוארון
מכון תורת האדם לאדם

הלבנת פנים - האם יהרג ואל יעבור?

האם צריך למסור נפש על עון הלבנת פנים, כמו על ג' עבירות החמורות עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים, או לא?

[א] אמרו חכמינו ז"ל (ברכות מג: וש"נ) משום רשב"י, נח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילביץ פני חבירו ברבים, מנלן, מתמר, שנאמר היא מוצאת וגו', ע"כ. ויש לדון האם דברים אלו נאמרו הלכה למעשה, שעל עון הלבנת פנים יהרג ואל יעבור, או שדברי חז"ל הללו אינם הלכה למעשה אלא דרש, וכמו שמצאנו בכ"מ שהפליגו חז"ל בלשונם כדי להורות חומר העון.

והנה לפום ריהטא היה נ"ל פשוט שאין כאן אלא דרש ומוסר, שהרי לא אמרו "חייב" אדם למסור עצמו למיתה, אלא אמרו נוח לו לאדם. ועוד דא"ל שעל עון הלבנת פנים יהרג ואל יעבור, מדוע כשאמרו (בסנהדרין עד.) שעל ע"ז ג"ע וש"ד יהרג ואל יעבור, לא אמרו כן גם על הלבנת פנים. אלא על כרחך שאין זה חיוב.

אלא דא"כ לכאורה קשה איך תמר מסרה עצמה למיתה כדי שלא להלביץ פני יהודה, והא אמרת שאין נהרגין על עון זה. ואף אם עשתה כן ממידת חסידות, הרי כתב הרמב"ם (פ"ה מיסודי התורה ה"א וה"ד) שכל שאינו מחויב למסור נפשו על מצוה מהמצוות, אין רשאי להחמיר על עצמו למסור נפשו, ואם עבר ומת הרי זה מתחייב בנפשו, ע"כ. וכ"כ בס' אוהל מועד (שער ראשית חכמה דרך ג סוף נתיב ג) ועוד.

ואף לשיטת הסוברים שמותר להחמיר ע"ע וכמו שפסק מרן בש"ע יו"ד (סי' קנז), הרי היינו דוקא כשהעכו"ם מתכוון להעבירו על הדת כמבואר בפוסקים ובש"ע שם, וזה לא היה בעובדא דתמר, וא"כ לכאורה לא שייך לומר שתמר החמירה על עצמה. ויש לומר דבאמת מה שתמר מסרה נפשה היתה זו חומרא, והיה מותר לה לעשות כן כיון דהא דבשאר מצוות יעבור ואל יהרג ילפינן לה מדכתיב וחי בהם ודרשינן ולא שימות בהם (רמב"ם ה"א שם), ובני נח לא נצטוו על וחי בהם, לכן מותר להם למסור נפש עבור כל מצוה. וכבר הקשו ותירצו כן כמה אחרונים אשר הובאו דב"ק אל הקודש פנימה בשו"ת יביע אומר ח"ו (חיו"ד סי' יג עמוד קפח).

ואמנם דעת מקצת פוסקים שאף לבני נח אסור להחמיר על עצמם למסור נפש כשאינם חייבים, מ"מ נראה ברור שהסכמת הפוסקים כמש"כ דלבני נח לכו"ע מותר להחמיר ולמסור נפש. ע"ש ביבי"א. וכ"כ בנחל אשכול ח"ב (ע' קיח) הנרמז ביבי"א שם, וע"ש

שהוכיח במישור מדברי הרמב"ם (פ"י מהלכות מלכים ה"ב) שלבני נח מותר להחמיר ע"ע, שכתב, בן נח שאנסו אנס לעבור על אחת ממצוותיו "מותר" לו לעבור וכו', לפי שאינן מצווין על קדוש השם. עכ"ל. ולכאורה ק' דהו"ל להרמב"ם לכתוב "חייב" לעבור, דאל"כ הרי הוא מתחייב בנפשו, וכמש"כ הרמב"ם בהלכות יסודי התורה הנ"ל, אע"כ שבני נח רשאים להחמיר למסור נפש אף כשאינם מצווים, כיון דלא כתיב בהו וחי בהם, ע"כ. ודפח"ח. ולפק"ד היא ראייה ברורה וממנה תשובה מוצאת למה שנסתפקו בזה גדולי האחרונים, יעו' בס' פרשת דרכים (דרך האתרים דרוש ב), וביבי"א שם. וא"כ גם בתמר י"ל בפשיטות שמה שמסרה נפשה היה זה בתורת חומרא.

דעת התוספות, רבינו יונה, אוהל מועד, הרשב"ץ, אורחות צדיקים והריטב"א

ב] ואולם התוספות בסוטה (י:), על המימרא דנח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים, כתבו, ונראה דמה שלא חשיב ליה (בסנהדרין עד.) בהדי ג' עבירות שיהרג ואל יעבור עליהם, ע"ז ג"ע וש"ד, משום שעבירת הלבנת פנים אינה מפורשת בתורה, ולא נקט אלא עבירות המפורשות. עכ"ד.

ומדברות קדשם נסתרו כל דברינו. דמבואר דסברי מרנן שדברי חכמים כדרבנות הלכה למעשה לשעה ולדורות, שימסור אדם נפשו למות ואל ילבין פני חבירו ברבים, היפך מדברינו. [ואמנם בס' נחל אשכול ח"ב (ע' קיח) כתב שלא נתברר דס"ל לתוס' הכי למעשה. אך י"ל ע"ד הללו. ודוק. וע"ע בשו"ת אדרת תפארת ח"ב (עמוד קנז). וכ"כ אחרונים רבים בדעת התוס' כמ"ש].

עוד זה מדבר וזה בא רבינו יונה נ"ע בסה"ק שערי תשובה (שער ג סי' קלט), וכה דבריו: והנה אבק הרציחה הוא הלבנת פנים, כי פניו יחורו ונס מראה האודם ודומה אל הרציחה וכמו שאמרו רז"ל (ב"מ נח סע"ב). והשנית, כי צער ההלבנה מר ממות, על כן אמרו רז"ל לעולם יפיל אדם עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים, ולא אמרו כן בשאר עבירות חמורות, אכן דימו אבק הרציחה אל הרציחה, וכמו שאמרו שיהרג אדם ואל ירצח כן אמרו שיפיל אדם עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים. עכת"ד רבינו יונה. [ולפי דב"ק נתיישרה קושית התוס', וכמ"ש בשו"ת אור גדול (סי' א דכ"א ע"א), ובס' מרומי שדה (סוטה י:), ובשו"ת יביע אומר ח"ו (חיו"ד סי' יג אות יב), ובס' מאור ישראל (פסחים כה:), ובשו"ת אדרת תפארת ח"ב (סימן לז), ועוד. וע"ע בשו"ת שדה מרגלית (עמ' נו-נז), ע"ש].

נמצאנו למדים שגם רבינו יונה סובר כהתוספות שמה שאמרו חז"ל נח לו לאדם וכו', זהו הלכה. וכן פסק בס' אוהל מועד (שער ראשית חכמה דרך ג נתיב ג). וכן מוכח במגן אבות להרשב"ץ (אבות ג יא). ובס' ארחות צדיקים (שער הבושה). והובא כ"ז באחרונים. וע"ע בשו"ת אדרת תפארת ח"ב (סי' לח) שכתב שכ"ד הריטב"א בכתובות (ז:). ע"ש.

דעת היראים, המאירי, רבינו בחיי ומנורת המאור

ג] אך הנה אין דבריהם ז"ל מוסכמים, כי מנגד מצאנו לרבינו אליעזר ממיץ בס' יראים (סי' קעה) שכ', תולדות הרציחה שלא להרוג את העובר כוכבים, כדתנן בע"ז פ"ב (כו). העובדי כוכבים והרועי בהמה דקה לא מעלין ולא מורדין, עכ"ל. ואת"ל דס"ל כרבינו יונה מדוע כתב שתולדת הרציחה שלא להרוג עכו"ם [דפשיטא דלכו"ע אסור למסור נפש עבורו, במכ"ש מדלא מעלין] הו"ל לכתוב שתולדת הרציחה היא הלבנת פנים ונהרגין עליה, אע"כ דס"ל שאין למסור נפש על הלבנת פנים.

וכן מצאנו לרבינו המאירי (סוטה י): שכ' בזה"ל: לעולם יזהר אדם שלא להלבין פני חבריו ברבים, "דרך הערה" אמרו נוח לו לאדם וכו', עכ"ל. וכ"כ המאירי בכתובות (סז): ומשמע דס"ל שאין זה הלכה אלא דרש בעלמא. וביתר ביאור כתב כן המאירי בברכות (מג:), לעולם יזהר אדם שלא ילבין פני חבריו ברבים, דרך "צחות" אמרו נוח לו לאדם וכו', עכ"ל. וכ"כ בדעת המאירי בס' פסקי תשובה (סי' עד בהערה), ובשו"ת מנחת שלמה אויערבך (סי' ז) ד"ה ומידי דברי. וע' להלן.

ונראה שכן דעת רבינו בחיי. דהנה ראיתי בס' ארחות החיים והשלום (פ"ד ה"ד) שכ' שהעיקר כדעת האומרים שחובה למסור נפש ולא להלבין פני אדם ברבים. והאריך בזה (בהערה ז), ובסו"ד כתב שבספר ילקוט שבע העתיק מלשון רבינו בחיי, שבעה דברים הם נח לו לאדם שלא נברא וכו', והשביעי, ימות ואל ילבין פני חבריו ברבים, ע"כ. משמע שהבין שרבינו בחיי סובר שנהרגין על הלבנת פנים, וכפי שהעלה בכל דבריו שם. אך הנה הדברים נמצאים בספר כד הקמח לרבינו בחיי (סוף ערך הלבנה) בשם המדרש. ולפק"ד נ"ל דמוכח מתחילת המדרש שלא מדובר במות ממש. ע"ש. וכן מוכח ממ"ש בכד הקמח לעיל מיניה, מצינו שההלבנה "חציי" רציחה וכו'. ועוד כתב, ולכך אמרו "כאילו" שופך דמים ולא שופך ממש. וכ"כ גם בפירושו לאבות (פ"ג מ"א), ההלבנה חצי רציחה היא. לכן נ"ל שגם רבינו בחיי סובר כהיראים והמאירי שאין נהרגין על עון זה, ע"כ.

ובספר מנורת המאור (נר ב' סי' נח) נראה דס"ל שאין חייב ליהרג על עון זה, אך רשאי להחמיר על עצמו. ועע"ש (בסי' נז) ודוק היטב. ושור"ר בשו"ת אדרת תפארת ח"ב (סי' לז) שכ' שבשו"ת בני בנים ח"א (סי' מא, ואמ"א) כתב כדברינו בדעת המנורת המאור. וכן עיקר. ודלא כהרב אדרת תפארת שדחה דבריו. וי"ל ע"ד.

דעת הרמב"ם והחינוך ועוד

ד] וראיתי בספר פסקי תשובה (סי' עד בהערה) שהביא מחלוקת זו, שדעת התוס' ורבינו יונה שמאמר חז"ל הנזכר הלכה הוא, וכ' שכ"נ דעת החינוך (מצוה רמ), ואולם מדברי המאירי סוטה, והרמב"ם (פ"ו מהל' דעות ה"ח, כצ"ל) שכ', דרך הערה אמרו נח לו לאדם וכו', נראה דס"ל דלא להלכה נאמר. עכ"ד. ולפק"ד אין הכרח למש"כ בדעת החינוך, יע"ש בחינוך, ודו"ק. גם יש להעיר עמש"כ שהרמב"ם כ' דרך הערה אמרו

וכו', הבאמת הרמב"ם לא הביא כלל למאמר חז"ל הנזכר, אלא הם דברי המאירי כנז"ל. ומ"מ מוכח בעליל שהפסקי תשובה הבין מדברי הרמב"ם שם דס"ל כהמאירי. וכן נלע"ד השפלה בדעת הרמב"ם וכדלהלן בעזהשי"ת. ושו"ר מה שהעיר על הפסקי תשובה בשו"ת אדרת תפארת ח"ב (סי' לז), ע"ש.

והנה ראיתי לידידנו הרב ארחות החיים והשלום (פ"ד ה"ד) שהאריך בבירור השיטות בזה והעלה שהעיקר להלכה כדעת התוס' ורבינו יונה, וכתב (בעמוד עד) שאין הכרח שהמאירי חולק עליהם, ודחק דברי המאירי באופן שיותאמו עם דעת התוס' ורבינו יונה שנהרגין על עון הלבנת פנים. ע"ש. וכיו"ב ראיתי שדחק בשו"ת אדרת תפארת הנ"ל. אך לפק"ד אין דבריהם מחוורים כלל, ואתה תחזה, אלא דברי המאירי פשוטים וברורים דס"ל שמה שאמרו נח לאדם וכו', אינו הלכה. וכמו שכתב בדעתו בפסקי תשובה שם. וכ"כ בס' מנחת שלמה אורבך (סי' ז) ד"ה ומידי דברי. וכמובא גם בספרים הנ"ל. ועוד. וכן הסכימו עמי בזה כמה ת"ח. ופשוט.

* * *

דעת הרמב"ן, הר"ן ונמוקי יוסף

ה] ואנכי הרואה לרבינו הגדול הרמב"ן בספר תורת האדם (שער המיחוש, עמוד לה בנד"מ) שביאר שנהרגין אף על אבק ע"ז, והיינו להתרפאות בעצי אשרה. וכתב: וכן בגילוי עריות "וכן בשפיכות דמים". וכ"ה עוד שם (ריש ע' לז). ומשמע דס"ל להרמב"ן שיש אבק גם לשפיכות דמים. ולכאורה קשה מאי אבק איכא לשפיכות דמים. כי הרמב"ן שם ביאר ענין אבק דע"ז ודג"ע, ולא ביאר ענין אבק דשפיכות דמים. ולכאורה היה נראה להוכיח מזה דס"ל כרבינו יונה שכתב שהלבנת פנים היא אבק שפיכות דמים. ולזה נתכוון הרמב"ן. ומה שלא כתב זאת בפירושו הוא משום שאינו ענין להלכות רפואה שדבר מהם.

ואולם באמת הא ליתא, דיותר מסתבר שלא נתכוון הרמב"ן להלבנת פנים, אלא מקור דברי הרמב"ן הוא מן הירושלמי בע"ז (פ"ב) שהובא בר"ח (ע"ז כח). שנתבאר שם מה שאמרו, אין מתרפאין בע"ז וג"ע ושפ"ד, ואיתא התם בהוא אמינא דאין מתרפאין בשפ"ד היינו המקשה לילד ויצא רוב העובר, שאסור להרגו כדי להציל האם. ואולם במסקנא דחי בירושלמי להא דיוולדת. ע"ש וברבינו חננאל. ונראה ברור שמקור דברי הרמב"ן מהירושלמי הנ"ל, ולכן שפיר כ' הרמב"ן שנהרגין על אבק שפ"ד, כי הדין דין אמת שאין מתרפאין בשפ"ד, דאף שהדוגמא מיולדת נדחתה, אבל הדין דין אמת שנהרגין אף על אבק שפ"ד. כך נ"ל ברור בכוונת הרמב"ן, שנמשך אחר הירושלמי. ואין להוכיח מדבריו כלום, ע"כ.

והנה גם הר"ן (פסחים כה וע"ז כז:) והנמוקי יוסף (סנהדרין עד:) כתבו שכשם שנהרגין על ג' עבירות כן נהרגין על אביזריהו. וביארו מאי אביזריהו דע"ז וג"ע, אבל לא כתבו מאי אביזריהו דשפיכות דמים. ולפק"ד נ"ל דמוכח מזה דלא סברי שהלבנת פנים היא אביזריהו דשפ"ד, דא"כ למה לא כתבו כלום מענין אביזריהו דשפיכות דמים, הא מצו

למימר דאביזרי' דשפיכות דמים היינו הלבנת פנים. דאינהו לא בהלכות רפואה קעסקי (כהרמב"ן), אלא בדיני קידוש השם, וכתבו כל דיני מצוה זו בפרוטרוט, וא"כ למה לא כתבו שהלבנת פנים היא אביזרייהו דשפיכות דמים ויהרג אדם ואל ילכין פני חבריו ברבים, אע"כ דלית להו הא דרבינו יונה.

ואמנם ידעתי שאפשר לדחות בדוחק ולומר דלעולם סברי כרבינו יונה, ומ"מ נמשכו אחר הירושלמי שלא הביא ענין הלבנת פנים. ואע"פ שהירושלמי שלא הביא זה י"ל דה"ט משום שבהלכות רפואה קעסיק ואינהו לא עסקי בהא, אעפ"כ טפי ניחא להו להביא רק מה שמפורש בירושלמי. אבל באמת זה דוחק רב, כי מאחר שכבר כתבו לפלפל בכל דיני קידוש השם, בכלל ובפרט, תו לא הו"ל להשמיט פרט זה שנוגע להלכה למעשה, לכן נ"ל השפל ברור שהר"ן והנמוקי יוסף לא סברי כרבינו יונה. דעת הרמב"ם

[ו] ובדעת הרמב"ם נ"ל ברור דלא סבר כרבינו יונה. שכתב (בפ"ה מיסודי התורה ה"ו), כענין שאמרו באונסין כך אמרו בחלאים, כיצד מי שחלה ונטה למות ואמרו הרופאים שרפואתו בדבר פלוני מאיסורין שבתורה, עושין. ומתרפאין בכל איסורין שבתורה במקום סכנה חוץ מעבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכות דמים, שאפילו במקום סכנה אין מתרפאין בהן, עכ"ל. וכ' עוד (בהלכה ט), מי שנתן עינו באשה וחלה ונטה למות, ואמרו הרופאים שאין לו רפואה עד שתבעל לו, ימות ואל תבעל לו, אפילו היתה פנויה. ואפילו לדבר עמה מאחורי הגדר אין מורין לו בכך, וימות ולא יורו לדבר עמה מאחורי הגדר, שלא יהו בנות ישראל הפקר, ויבואו בדברים אלו לפרוץ בעריות. עכ"ל.

והנה סגנון דברי הרמב"ם לא כסגנון הר"ן והנמוקי יוסף שאפשר לדחוק ולומר שנמשכו אחר הירושלמי. אלא הרמב"ם כתב ההלכות פסוקות, ורק מתוך דבריו הנזכרים מבואר דס"ל נמי שנהרגין על אביזרייהו דג' עבירות החמורות. וא"כ יש להקשות אי ס"ל להרמב"ם דהלבנת פנים היא אביזרייהו דשפיכות דמים, מדוע לא כתב בפירוש שנהרגין על עוון הלבנת פנים, וכמו שביאר ענין אביזרייהו דע"ז וג"ע. וזה עד ממהר לענ"ד דלא ס"ל כרבינו יונה. וכן ראיתי להגאון בעל נחל אשכול בח"ב (ע' קיח), שהאריך לבאר שמה שאמרו נוח לו לאדם וכו', ודאי דרך מוסר וגוזמא אמרו כן. וכתב שלכן הרמב"ם וכל הפוסקים אף אחד לא הביא הדין דנוח לאדם וכו', עם ג' עבירות שנהרגים עליהם, מלבד התוספות סוטה (י:), ע"כ. איברא דאישתמיטתיה דברי רבינו יונה, וכמו שהעיר ביבי"א שם. וכן דברי יתר הראשונים הנ"ל. ואולם לדינא נראה שהעיקר כדב"ק וכמשנ"ת בס"ד.
דעת הרמ"א

[ז] גם הרמ"א ברכי משה יו"ד (סי' קנז אות ג) הביא דברי הר"ן שכתב שנהרגין אף על אביזרייהו דע"ז וג"ע, וכנ"ל, ולא זכר שר אביזרייהו דשפיכות דמים, ואמאי, אע"כ דלא ס"ל כרבינו יונה. וזו לשונו בהגהת הש"ע שם (סעיף א): וכל איסור עבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכות דמים, אע"פ שאין בו מיתה רק לאו בעלמא, צריך ליהרג ולא יעבור, עכ"ל.

וכפי המבואר עד כאן בס"ד, הדבר ברור שלא נתכוון הרמ"א במש"כ "ושפיכות דמים", להלבנת פנים. וכמו שהוכחנו ממ"ש בדרכי משה. אלא נקיט הרמ"א "שפיכות דמים" אגב ע"ז וג"ע למרות שלא מבואר בפוסקים האופן בו תתבצע הלכה זו, כיון שהדין דין אמת שנהרגין אף על אביזרייהו דשפ"ד, [וכגון כמ"ש בספר יראים סי' קעה, המובא לעיל באות ג], ועל כן אינו נכון להשמיט שפיכות דמים, כי אז הוה משמע שאין נהרגין על אביזרייהו דשפ"ד, ובאמת דין שלשתן שוה בזה שנהרגין אף על אביזרייהו.

ואולם אנכי הרוואה להגאון בעל בנין ציון בח"א (סי' קעב וקעג), הובא ביבי"א ח"ו הנ"ל, דאזיל כל בתר איפכא, והעלה שאף על הלבנת פנים יהרג ואל יעבור, וכמ"ש התוס' ורבינו יונה. וכתב (בדף עד ע"א), ולכן קשה לי על הפוסקים ביורה דעה (סי' קנו) שלא הזכירו אלא אבק ע"ז וג"ע, ולא הזכירו גם כן אבק דשפיכות דמים. ואולי נרמז זה במה שכו' הרמ"א בהגה (הנ"ל), וכל איסור ע"ז וג"ע ושפ"ד, אע"פ שאין בו מיתה רק לאו בעלמא, צריך ליהרג ולא יעבור. עכ"ל הרמ"א. ולא נתבאר היאך משכחת לאו בעלמא אצל שפיכות דמים, אבל לפי הנ"ל א"ש, דמלבין פני חבירו הוא לאו דלא תשא עליו חטא [והוא אביזרייהו דשפ"ד]. עכ"ד הבנין ציון.

ולדידי השפל אין דב"ק מחוורין דיים, ואין בתירוצו די השב, דאף אם נקבל פירושו בדעת הרמ"א אכתי לא איפרק מחולשא, כי מה יענה ביום שידובר בו מהרמב"ם והר"ן והנמוקי יוסף שביארו מה הן אביזרייהו דע"ז וג"ע ולא כתבו מאי אביזרייהו דשפיכות דמים. ואם איתא דסברי כרבינו יונה הוה להו למימר דהלבנת פנים היא אביזרייהו דשפיכות דמים וכדברי רבינו יונה, ומדלא כתבו כן מוכח דלא סברי הכי. וכנ"ל. ובאמת עצם פירושו בדברי הרמ"א לפק"ד איכא לתיוהי ביה, כי מבואר בדרכי משה (אות ג) שמקור דבריו מהר"ן. וא"כ מה שנפרש בדעת הר"ן נפרש בדעת הרמ"א. [ומה גם שהבנין ציון גופיה כתב תירוצו הנ"ל בדרך אוליין]. לכן נ"ל השפל שהעיקר בדעת הרמ"א שלא נתכוון כלל להלבנת פנים. וע"ע להלן.

* * *

דעת ר"י החסיד ומדרש החפץ - האם שריפת תמר היתה שריפה ממש

ח] ועינא דשפיר חזי בפירוש הטור הארוך על התורה, על הפסוק הוציאוה ותשרף (בראשית לח כד), וז"ל: ורבי יהודה החסיד פירש, כי לא דנה לשריפה אלא שישרפו לה רושם בין פניה לסימן שהיא זונה, וכשידע שהיתה ממנו ולא היתה זונה לא עשה לה דבר, ע"כ. וכ"כ בשם רבי יהודה החסיד בספר מושב זקנים על התורה (שם), וז"ל, פירש הרי"ח, ישרפו לה פניה, ולא עצמה, כי פנויה היתה, ובת כהן "ארוסה" דוקא - נשרפת, עכ"ל.

ולפי דברות קדשו של רבי יהודה החסיד נ"ע שבמעשה תמר לא היה עונש מות ממש, פשוט א"כ שאין נהרגים על עון הלבנת פנים, שהרי לא למדו חז"ל שנח לאדם ליפול

לכבשן האש ולא ילבין פני חבירו ברבים אלא מתמר, ושם גופא לא היה עונש מות, ועל כרחק שדברי חז"ל הנ"ל אינם הלכה אלא דרש. וכן מצאתי לרבינו זכריה הרופא מגדולי חכמי תימן הקדמונים בספרו מדרש החפץ (שם) שג"כ פירש כיו"ב, ותשרף, כלומר שתעמוד בדין. וכתב כלל בזה, שבמקום שנאמר בתורה ובמקרא שריפה ויזכיר בה אש, הרי היא שריפה כמו ובת איש כהן כי תחל לזנות וגו' באש תשרף (ויקרא כא, ט), באש ישרפו אותו ואתהן (שם כ יד), ובמקום שלא נאמר אש, משמעו כמו שביארנו. עכ"ד.

ט] ואמנם לכאורה דברי הפרשנים הללו נסתרים ממה שאמרו חז"ל שנוח לאדם להפיל עצמו לתוך "כבשן האש" וכו', מנלן "מתמר", דמשמע שאצל תמר היה ממש כבשן האש. וכן מפורש במדרש אגדת בראשית (פכ"ז אות ב) ובמדרש תנחומא (פ' ויחי אות י) שהיה זה מות ממש. וכן תפסו במושלם כל הראשונים. ושור"ר שכן הקשה בשו"ת אדרת תפארת ח"ב (סי' לז ע' קנז).

אכן י"ל דס"ל לרבינו יהודה החסיד ולהר"ז הרופא, שבאמת דברי חז"ל שאמרו נח לאדם וכו', אינם הלכה אלא דברי דרש, שחכמים בכוונה אמרו כן דרך גוזמא כדי להרחיק את האדם מן העבירה, וכדרכם. ואמרו שנוח לאדם שיפול "לכבשן האש", מעין לשון התורה הוציאוה "ותשרף" שמשמעותו שריפה ממש, ואע"פ שלקושטא דמילתא לא היה שם עונש מות, וגם כאן אין הכוונה למסור נפש ממש. כי באמת אין כאן אלא מאמר מוסרי גרידא, וכדלהלן בעזהשי"ת. [אך לא שייך לפרש כן במדרש אגדת בראשית ובתנחומא. ע"ש].

וכמ"ש בכיו"ב בשו"ת הריב"ש (סי' קעא דל"ט סע"ב): ומה שאמרת שהגאונים והרשב"א ז"ל כתבו שהעובר על החרמים והשבועות הוא בכלל לא ינקה, והיינו כעובד ע"ג דכתיב בה ולא ידבק בידך מאומה מן החרם, ע"כ, הנה הם הפליגו להגדיל העון ההוא כמו שעשו חז"ל שאמרו (שבועות לט.) שבכל עברות שבתורה נאמר בהן ונקה, וכאן לא ינקה, וכן שנפרעין ממנו ומכל העולם, אבל לא אמרו בו שיהרג ואל יעבור כמו באותן ג' עברות, וזה לא עלה על דעת שום אדם ולא חשב אנוש. אלא שדרך החכמים להפליג בהגדלת העונות כדי שישמר אדם מהכשל בהן. כדרך שאמרו בפרק יש בערכין (ערכין טו:) כל המספר לשון הרע מגדיל עונות כנגד שלש עברות ע"ז וג"ע ושפ"ד וכו'. וכן במס' נדרים (מ.) יצא ר' עקיבא ודרש כל שאינו מבקר את החולה כאילו שופך דמים. ובפ' ר"א דאורג (שבת קה:) אמרו הקורע בגדיו בחמתו וכו' יהיה בעיניך כעובד ע"ג, היאמר אדם באלו ובכיוצא בהם יהרג ואל יעבור? הא ליכא למימר. עכ"ד הריב"ש. וה"ה בני"ד.

סיכום דעות הראשונים

י] סיכום שיטות הראשונים: דעת התוס' ורבינו יונה והאהל מועד וכ"נ דעת הריטב"א והרשב"ץ והארחות צדיקים, שעל עון הלבנת פנים יהרג ואל יעבור. אבל דעת היראים והמאיירי וכ"נ דעת רבינו בחיי ומנורת המאור ורבי יהודה החסיד ורבי זכריה הרופא, שאין נהרגין על עון זה, ומאמר חז"ל נח לאדם וכו', אינו הלכה אלא דרש. ולפק"ד

כן מוכח דעת הרמב"ם, הר"ן, הנימוק"י, והרמ"א. וכל שאר הפוסקים. וכמשנ"ת עד כאן. וע"ע בשו"ת הריב"ש הנ"ל. ודוק. ועיין בפסקי תשובה (סי' קיב בהערה) מה שהביא בזה מהמחזור ויטרי על אבות (פ"ג מי"א עמוד תקיג). וצ"ע בהבנת דברי המחזור, וראה מ"ש בזה בפסקי תשובה, ולפק"ד אכתי לא איפרק מחולשא. ע"ש. וליראת האריכות קיצרתי.

* * *

ביאור שיטות האחרונים

יא ואמנם ראיתי למרן הגאון הנורא בעל היבי"א בח"ו (חיו"ד סי' יג אות יב) שהאריך בזה, והביא דברי העיון יעקב (ב"מ נט.), והפני יהושע (שם), והגאון בעל דברי שאול ויוסף דעת על יו"ד (סי' שמה), והנחל אשכול ח"ב (ע' קיח), שהבינו שמה שארז"ל נוח לו לאדם וכו', אין זה מהדין אלא דרך רשות. והשיג עליהם שנעלם מהם מש"כ התוס' ורבינו יונה דדינא הוי ולא דרך רשות. וכמו שכתבו הפר"ח במים חיים על הרמב"ם (פ"ה מיסודי התורה), ובשו"ת בנין ציון ח"א (סי' קעב וקעג), ובספר בנין שלמה (דצ"ד ע"ד), ובשו"ת אבן יקרה ח"א (סי' נד).

והניף ידו שנית בהשמטות שבסוף היביע אומר (ע' שנט), והביא מ"ש בשו"ת שבות יעקב ח"א (סי' קסד) שאע"פ שאמרו שהמלכין פני חבירו דינו כרוצח, לאו דוקא הוא. והעיר עליו, שלפ"ד התוס' ורבינו יונה מוכח דחשיב שפיכות דמים ממש. וכן העיר עמש"כ בשו"ת זכר שמחה (סי' קנח). ע"ש.

ואמנם גם הגאון ההפלאה בכתובות (סז): כתב בשם אביו ז"ל דהא דנח לאדם וכו', היינו לכבשן האש ממש. וכ' ע"ז, דפח"ח. ע"ש. וע"ע בתשובת הגר"א ליפמן מח"ס בציר אליעזר, הנדפסת בשו"ת חת"ס החדשות (סי' יח).

אך הנה לפי כל האמור נראה לומר שאילו ראה מרן הראש"ל דברי היראים והמאירי וסיעתם, לא היה דוחה דברי כל האחרונים הנ"ל, שזכו לכוון לדעת כמה וכמה מגדולי הראשונים. וגם לענין הלכה נ"ל ברור שהיה מעלה שהעיקר להקל בזה. וכן ראיתי להרה"ג דוד ברדא יצ"ו בירחון אור תורה (טבת תשנ"ב סוף סימן נ) שהעיר על דברי מרן שליט"א, שכעת בהגלות נגלות דברי רבינו המאירי שסובר שמה שאמרו נח לאדם להפיל עצמו לכבשן האש ואל ילכין פני חבירו ברבים, הוא דרך צחות ולא חיוב מן הדין, לא קשה מידי על האחרונים הנ"ל, דדעתם כדעת רבינו המאירי, ויש להם אילן גדול להסמך עליו, ע"כ. וכן עיקר.

ועיין לו עוד לעיל מיניה (עמוד רנט) שכתב שכ"כ בשו"ת חבלים בנעימים ח"א (סי' יב), ובספר מנחה חריבה (סוטה י:), שאין צריך למסור נפש על איסור הלבנת פנים. ואולם מ"ש כן בשם הבנין ציון (סי' קעב). במחילה מכבודו, בבנין ציון מבואר כל בתר איפכא. וכנזכ"ל. ומ"מ נראה עיקר כמסקנתו שאין נהרגין על עון זה.

יב ומכל הנ"ל תשובה מוצאת למ"ש הרה"ג ר' אברהם דורי יצ"ו בירחון אור תורה (אדר ב' תשנ"ב ס"י צג) לדחות דברי הר"ד ברדא הנ"ל. ובדברינו דלעיל תשובה

מוצאת לכל טענותיו. פוק חזי. ומה שכתב שמה שהפוסקים לא כתבו במפורש שנהרגין על עון זה, יש לומר דסברי כרבינו יונה דהוי אביזרייהו דשפ"ד, ולכן לא ראו צורך לפרט יותר בדבריהם. וחזר על דבריו הללו בספרו אדרת תפארת ח"ב (ע' קנח), במחכ"ת הא ליתא, דהנה לעיל הבאנו מהרמב"ם והר"ן והנמוק"י, וכן הרמ"א, שכתבו שנהרגין על אביזרייהו דג' עבירות, וטרחו לבאר מה הן אביזרייהו דע"ז וג"ע. וכ"כ המאירי (סנהדרין עד:). ומוכח שהפוסקים כן ראו צורך לפרט מה הן אביזרייהו דג' עבירות. ומעתה שפיר מוכח ממה שלא כתבו כלום מענין הלבנת פנים דליהוי אביזרייהו דשפ"ד, דלית להו הא דרבינו יונה. אך מה שהעיר ע"ד הר"ד ברדא בדעת הבנין ציון, בזה צדק, וכנ"ל. ומ"מ רבים האחרונים אשר איתנו, כנ"ל.

ומה שכתב לתמוה על הר"ד ברדא שנשמך סמיכה בכל כוחו על דברי המאירי, שהוא יחידאה. ושכן ראה להגרש"ז אורבך במנחת שלמה (ס"ז ז) שאע"פ שהביא דברי המאירי, אפ"ה נראה דס"ל שלהלכה העיקר כהתוספות ורבינו יונה, ע"כ. הנה לעיל בס"ד הבאנו חברים רבים להמאירי בזה. ומה שסיים שלא יהא אלא ספק, ובכל ספק בפיקוח נפש ישנה מבוכה בפוסקים כיצד לנהוג. יעו' מש"כ בזה לקמן בס"ד.

יג] וראיתי לו עוד בשו"ת אדרת תפארת ח"ב (סי' לז) שהאריך בזה והעלה שעל עון הלבנת פנים יהרג ואל יעבור. וכ' (בעמוד קנח), והגם שהרמב"ם והסמ"ג והסמ"ק לא הזכירו בדבריהם דין זה, אפ"ה נראה שאין ללמוד מזה דפליגי, מכיון שאין לנו שום גילוי ואפילו לא רמז בדעתם (ועיין באגרות החזו"א ח"ב סי' כא). ובפרט לפמ"ש במבוא לספר עינים למשפט (חלק הציונים עמוד ט בנד"מ) שדברי אגדה אין הכרח לרמב"ם להביא את דברי ההלכה וההנהגה הנשמעים מהם, ויש שהוא מתעלם מהם מתוך שיטתיות, ע"ש, וה"ה לנ"ד, עכת"ד.

והנה מה שהביא מאגרות החזו"א, יעו"ש שדבריו באו מקוטעים, וא"א לעמוד בבירור על כוונתו. ע"ש. ומה שהביא מהרב עינים למשפט, תמיהני, דנראה שהבין דר"ל שאין הכרח לרמב"ם להביא בספרו דברים שהם באמת הלכה למעשה באם הם מובאים בגמ' בתוך דברי אגדה. ואין זה נכון כלל, וגם אין לזה הבנה, דמאי איכפ"ל היכן הובאו הדברים, סוף סוף הלכה למעשה הן וחיוב גמור נוע' מש"כ בשו"ת בנין ציון ח"א (רס"י קעג). והאדרת תפארת עצמו הביאו.

אך נלע"ד ברור דכוונת הרב עינים למשפט לכגון הדוגמאות שהביא שם, דהיינו או דברים שאינם חיוב גמור מהדין, או שאינם לכשעצמם הלכה למעשה. ע"ש. אבל בכגון נדון דידן את"ל דס"ל להרמב"ם שנהרגין על עון הלבנת פנים, א"כ על כרחך דס"ל שמאמר חז"ל נח לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש וכו', אינו דברי אגדה כלל אלא פסק הלכה, ובודאי שהיה לו לכתוב זאת בפירוש. ובפרט דבדאורייתא עסקינן, ולא יעלה על הדעת שהרמב"ם ישימט מספרו הלכה למעשה מפני שהיא מובאת בגמ' בתוך דברי אגדה. אלא כל כה"ג הו"ל לפרש שיחתו. וברור.

וכן ראיתי להרב עינים למשפט (חלק הציונים בכתובות סז: ובסוטה י:) שכ' שממה שהרמב"ם והסמ"ג לא הביאו הא דנח לאדם וכו', נראה דס"ל דלא כהתוס' סוטה (י:) שכ' שנהרגין על עון הלבנת פנים. וציין לספרו חלק החדושים (ברכות מג:). ואמ"א.

וראיתי באדרת תפארת שם שהביא תורף דבריו, וחלק עליו. ולפק"ד ברור שהעיקר כהרב עינים למשפט. ושוב נראה לי כרגע הספר הנ"ל, וזכורני שהביא (בברכות שם) דעות הפוסקים בזה, וכ' שדעת הרמב"ם והסמ"ג ומרן השלחן ערוך כדעת המאירי שאין נהרגין על עון זה. ואמ"א כעת. ודפח"ח.

ובס' הליכות עולם (אהרמן, סי' כב סי"ד) כ', יש אומרים שהלבנת פנים בכלל אבק רציחה שדינו יהרג ואל יעבור. וכ' בהערה שכ' כן בלשון יש אומרים מאחר שהוא חידוש של רבינו יונה, ואין מוכרח דשאר פוסקים סוברים כן, וצ"ע. עכ"ד. וע"ע בנ"ד בחי' הגרי"ז מבריסק (סוטה י:).

* * *

[יד] ולאחר שהבאנו שיטות הפוסקים הראשונים והאחרונים, אמינא למינקט בשיפולי גלימייהו דרבנן קדישי, ואענה חלקי גם אני מה שקיבלה נשמתי מסיני. דהנה מודעת זאת שאחת מהטענות שאילצו לכמה פוסקים (ע' ביבי"א שם) לפרש שהמאמר נח לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ולא ילבין פני חבירו ברבים, הוא חיוב מהדין, הוא משום שאל"כ יקשה מאמר זה לדעת הרמב"ם (פ"ה מיסה"ת ה"א וה"ד) וסיעתו דסברי שכל שאינו מחוייב למסור נפשו, אסור לו להחמיר למסור נפש, ואם עבר ומת אינה מצוה אלא הוא מתחייב בנפשו. דלדידיה את"ל שאין זה חיוב מהדין איך נח לאדם להפיל עצמו וכו', והרי כל שאינו חייב מהדין למסור נפש אסור לו למסור נפש, אע"כ שדבר זה הוא חיוב מהדין, ע"כ.

ואולם לולא דמסתפינא אמינא אנא עניא דאי משום הא לא איריא, דהנה הבאנו לעיל שהמאירי כ' שהמאמר הנ"ל אמרוהו חז"ל ב"דרך צחות", ונלע"ד ברור דר"ל שאין זה מאמר הלכתי כלל, לא מיבעיא דאין פירושו שחובה למסור נפש, אלא גם אין הכוונה שיש בזה מידת חסידות, אלא הוא מאמר מוסרי גרידא שמטרתו להורות חומר עון הלבנת פנים, ואה"נ לדעת הרמב"ם יש איסור להחמיר על עצמו בזה. וכמו שאמרו סמוך לזה בב"מ (נט). שם, נוח לו לאדם שיבא על ספק אשת איש ואל ילבין פני חבירו ברבים. דברור שאין כאן ענין הלכתי כלל, אלא הוא מאמר מוסרי גרידא (וע"ש בבן יהודע, ודו"ק).

ובדקתי בס' מפתח האגדות וראיתי שהביא עוד ג' מקומות שמצאנו בש"ס לשון "נח לו", נוח לו לאדם שיעבור עבירה בסתר ואל יחלל שם שמים בפרהסיא (קדושין מ.). נוח לו לאדם שלא נברא וכו' (עירובין יג:). נוח לו לאותו צדיק שיהא שמש לדבר אחר וכו' (שבת נו:). ויש להוסיף מאי דאיתא באבות דרבי נתן (סוף פרק כה), הוא היה אומר נוח להלוך על כל העולם כולו וכו'. ובמדרש תנחומא (פרשת וארא אות ה'), נוח לו לשלמה אילו היה וכו'. ובכד הקמח לרבינו בחיי (סוף ערך הלבנה) בשם מדרש מעשה תורה, שבעה דברים הן נוח לו לאדם שלא נברא ואל יראה אותם. ע"ש ועוד הרבה. אשר בכל המקומות הללו (פרט לההיא דקדושין, והבן) לשון "נוח" פירושו "עדיף", ואין בהן שום ענין הלכתי.

וא"כ מסתברא שגם לשון "נח" לאדם שיפיל עצמו וכו', יש לפרשו כמו כן שאין בו שום ענין הלכתי לא כחובה ולא ממידת חסידות, אלא הוא מאמר מוסרי גרידא. ובודאי כן סוברים רבי יהודה החסיד ורבי זכריה הרופא הנז' לעיל, וכנ"ל. ומעתה לק"מ, דכך יפרשו הרמב"ם וסיעתו את מאמר חז"ל הנ"ל. כנלע"ד ברור. וראה בס' פסקי תשובה (סי' עד בהערה) הנ"ל, שכ' שדעת המאירי "דלא להלכה נאמר", ומסתברא דכוונתו רצויה כמ"ש בעניותי.

טו] והנה לכאורה היה נראה להוכיח כהסוברים דהויא חובה, מלשון הגמ' "מנלן" מתמר, דהנה מבואר ברש"י מגילה (ב). שאין דרך הש"ס לשאול "מנלן" אלא על דבר שהוא חובה. וכן מפורש בתוספות חכמי אנגליה למגילה (שם), שאין דרך התלמוד ליבעי מנלן אלא על חובה, אבל כאן אין חובה. כדפרש"י. עכ"ד. וא"כ גם בנ"ד לכאורה י"ל דמדבעי הש"ס "מנלן", מוכח שדבר זה הוא חובה.

ואולם לאחר העיון נראה לדחות, כי מלבד שבודאי יש יוצאים מן הכלל, ואין למדין מן הכללות, וכמ"ש הרשב"א בתשובה ח"א (סי' תלא), שכל הכללים שנאמרו בגמרא, לא כללים גמורים הם, שבכלל לא יהיו יוצאים מן הכלל, שהרי גם הכלל יחיד ורבים הלכה כרבים, וכן הכלל הלכה כרבי מחברו ולא מחבריו, וכן כל הכללים שנאמרו בעירובין (מו:), הרי יש מקומות יוצאים מן הכללים הללו. עכ"ד. וע"ע בשו"ת הרשב"א ח"א (סי' מ) הו"ד במלאכת שלמה עדני (ברכות פ"ב מ"ח). וע"ע בב"י יו"ד (סי' קצח דפ"ו ע"א). ועוד. ואכמ"ל.

וכ"ש בכלל ד"מנלן", שמלבד שאינו מפורש בתלמוד, גם אינו מפורסם, בודאי יש בו הרבה יוצאים מן הכלל. בר מן דין, הרי בנ"ד אית טעם לשבח למה זה המנלן אינו חובה, וכמו שהיטיב להגדיר ח"א הי"ו, שבנדון דידן שלשון התלמוד "נוח" לו לאדם, שמבואר שאין זה חובה, גם רש"י ותוס' חכמי אנגליה יודו שאין הוכחה מלשון "מנלן" שזה חובה. והבן. ודפח"ח.

ובאמת מצוי מאוד לשון מנלן בדברי אגדה שבתלמוד ושם ודאי לא שייך לומר דהוי חובה. פוק חזי. ונביא דוגמא אחת בדדמי, מפ"ק דמגילה (י:): דא"ר שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן, כל כלה שהיא צנועה בבית חמיה, זוכה ויוצאין ממנה מלכים ונביאים, מנלן מתמר. ובזה ודאי לא שייך ענין חובה. [וראה בספר מושב זקנים (בראשית לת, טו-טז) דגרסי, "ראויה" לצאת ממנה וכו']. וכן תמצא הרבה מאוד באגדות לשון מנלן שבודאי אינו חובה. וא"כ גם בנ"ד אי נימא דעסקינן בדברי אגדה, אין להוכיח כלום מלשון "מנלן".

טז] ומצאתי בעזהש"ת קצת ראייה שאין נהרגין על הלבנת פנים. מדאיתא בסנהדרין (עה). באותו אדם שנתן עיניו באשה אחת והעלה לבו טינא וכו', ואמרו חכמים ימות ולא תספר עמו מאחורי הגדר, ואמרינן בשלמא למאן דאמר אשת איש היתה, שפיר, אלא למ"ד פנויה היתה מאי כולי האי, רב פפא אמר משום פגם משפחה, רב אחא בריה דרב איקא אמר כדי שלא יהו בנות ישראל פרוצות בעריות, ע"כ. ופרש"י משום פגם משפחה, משפחת האשה שהיו בושיין בדבר, עכ"ל.

ונראה בהא פליגי, דרב פפא סבר דמאחר שפנויה לא הוי ג"ע, על כרחך דמה שחכמים אסרו היה משום בושת משפחת האשה, ועדיף שאותו אדם ימות, ולא יתבוז. ורב אחא סבר שאין למסור נפש על הלבנת פנים, וחכמים שאסרו היה כדי שלא יהו בנות ישראל פרוצות בעריות. ונמצא שבנ"ד פליגי אמוראי.

וז"ל הרמב"ם (פ"ה מ"סוה"ת ה"ט), מי שנתן עיניו וכו' אפילו היתה פנויה וכו', "שלא יהו בנות ישראל הפקר ויבאו בדברים אלו לפרוץ בעריות", עכ"ל. הרי שלהלכה אין הטעם משום בושת המשפחה, וא"כ מוכח שאין נהרגין על הלבנת פנים. ונ"ד דהכי מוכח מהגמ' שהטעם העיקרי הוא טעמו של רב אחא, מדפריך אח"כ ולינסבה מינסב וכו', וקושיא זו אינה אלא אליבא דרב אחא. ע' רש"י. וכן ראיתי בשו"ת מנחת יצחק ח"ב (סי' פד אות ד) שהביא מה שהסתמך הגר"ש קלוגר בחכמת שלמה (חומ"מ סי' תכו) סמיכה בכל כחו על סברת רב פפא דאמר הטעם משום פגם משפחה, ע"ש, והביא שהגאון כלי חמדה (פ' כי תצא) תנא ופליג עליה, והביא מהרבה פוסקים דלא קי"ל כטעמיה דרב פפא.

ועוד דאפש"ל דגם רב פפא מודה דבעלמא אין למסור נפש על הלבנת פנים, ושאינה הוהא עובדא שאותו אדם הביא עצמו לידי כך, לכן מחמירין עליה, וכמש"כ סברא זו הרדב"ז ועוד כמה גדולים (כמובא בס' טהרת הבית ח"ב ע' רכ), אבל בעלמא כו"ע מודו שאין נהרגין על הלבנת פנים. ונעפ"ז יש להעיר גם ע"ד הגרש"ק הנ"ל].

ואולם אפשר לדחות קצת, דלעולם גם טעמו של ר"פ אמת וא"כ גם על הלבנת פנים יהרג ואל יעבור, אך לא תפסו טעם זה לטעם כעיקר מפני שהיה אפשר לדייק ממנו שבמקום שאין בושת למשפחה, מותר, לכן נתקבל טעמו של רב אחא לטעם כעיקר, ע"כ. ולכן אף שאין כאן ראייה ברורה, מ"מ דבר נאה ומתקבל הוא תלי"ת, ואיהו חדי בפלפולא דאורייתא.

* * *

בענין ספק נפשות במצות קידוש השם

יז] ולא אחד שבמחלוקת פוסקים במצות קידוש השם נראה שאין אומרים "ספק נפשות להקל", וא"כ שמא גם בנ"ד אית לן למיזל לחומרא. אך לאחר העיון נ"ל בס"ד שבנ"ד שפיר תפסינן לקולא. ואפרש שיחתי.

הנה בשו"ת תה"ד (סי' קצט - נדפס בסוה"ס) נשאל באדם שרוצה להחמיר ע"ע למסור נפשו על קידוש השם על עבירה שמהדין א"צ למסור עליה נפש, איך מורין לו. והשיב, שהיה נראה שמאחר שהדבר שנוי במחלוקת אם רשאי למסור נפשו בכה"ג או לא, הוי ספק נפשות להקל, ואין רשאי להחמיר בזה. אך דחה זאת, די"ל דלענין קידוש השם שלא הקפידה התורה על איבוד נפשות מישראל, ואמרה מסור עצמך על קידוש השם, אין ללמוד משאר מקומות שאין בהם משום קידוש השם שאומרים בהם ספק נפשות להקל. עכת"ד.

ונראה בהסבר דב"ק, דהנה ביומא (פה:): מסקינן דהא דפיקוח נפש דוחה שבת ילפינן ליה מדכתיב וחי בהם, וחי בהם ולא שימות בהם. ואמרינן התם דה"ט דילפינן דוקא מהאי קרא, משום דאיכא למילף מיניה דאף על ספק פיקוח נפש מחללינן שבתא, דבעינן וחי בהם ודאי. וע"ש בפרש"י. נמצא דהא דקי"ל בכל מקום דספק נפשות להקל ילפינן ליה מדכתיב וחי בהם, וא"כ במצות קידוש השם שהתורה צייתה למסור נפש למען שמו יתברך ויתעלה, על כרחך דבזה אין את הציווי דוחי בהם, וזהו שכ' התה"ד שבמצות קד"ה לא אמרינן ספק נפשות להקל. ושור"ר שכן פי' בכוונתו הגר"א וואלקין בפי' סביב ליראיו ע"ס יראים (סי' ה אות ה). ע"ש. ותלי"ת שכינותי לדברי גדול.

ונראה שיש ללמוד מדברי התה"ד דבכל ספק במצות קידוש השם אזלינן לחומרא דהא אין אומרים ספק נפשות להקל במצוה זו שהתורה לא הקפידה בה על איבוד נפשות מישראל. ועוד דנראה דאתי במכ"ש מפסק התה"ד הנ"ל, דהרי באותו מעשה שבא לידי התה"ד מיירי באדם שרצה להחמיר למסור נפש על מצוה שמצד הדין לכו"ע אין צריך למסור נפשו עליה, ואעפ"כ כ' התה"ד דלא אמרינן ספק נפשות להקל, כ"ש בספק כזה שיש צד לומר שיש חיוב מהדין למסור נפש [כגון מחמת מחלוקת פוסקים, או מחמת ספק במציאות כספק א"א וכדומה] כ"ש שאין לומר ספק נפשות להקל, דהא יתכן שבאמת חובה למסור נפש. ועוד, דבכל ספק במצות קדוש השם נראה דבודאי הוי עכ"פ בכלל אביזריהו, שנהרגין ע"ז. ובפרט לפמ"ש בביאור הגר"א (סי' קנז ס"ק יד) שנהרגין על אביזריהו דג' עבירות אף באיסורין דרבנן [איברא דיש חולקין], דבודאי דספק א"א וכדומה, חמיר טפי. כן נלע"ד השפלה. בירור בדעת מרן בבית יוסף

יח] והנה בגמ' סנהדרין (עה.) איתא, מעשה באדם אחד שנתן עיניו באשה אחת והעלה לבו טינא [נימוק, מרוב אהבה נטמטם לבו והעלה חולי. רש"י], ובאו ושאלו לרופאים ואמרו אין לו תקנה עד שתבעל לו, אמרו חכמים ימות ואל תבעל לו. תעמוד לפניו ערומה, ימות ולא תעמוד לפניו ערומה. תספר עמו מאחורי הגדר, ימות ואל תספר עמו מאחורי הגדר. פליגי בה רבי יעקב בר אידי ורבי שמואל בר נחמני, חד אמר אשת איש היתה, וחד אמר פנויה היתה, בשלמא למאן דאמר אשת איש היתה, שפיר, אלא למ"ד פנויה היתה מאי כולי האי, רב פפא אמר משום פגם משפחה [משפחת האשה שהיו בושינ בדבר. רש"י], רב אחא בריה דרב איקא אמר כדי שלא יהו בנות ישראל פרוצות בעריות, ע"כ.

והרמב"ם (פ"ה מיסודי התורה ה"ט) הביא להלכה המעשה הנ"ל, ופסק לחומרא שאפי' בפנויה יהרג ואל יעבור. והקשה ע"ז מרן בב"י יו"ד (סי' קנז דרנ"ג סע"א) דמאחר שיש בזה מחלוקת היה לרמב"ם להקל כדקי"ל בכל מקום ספק נפשות להקל. ותי' בתירוץ ראשון דנראה שטעמו "משום דשב ואל תעשה הוא, שלא לספר עמה", ע"כ.

ותחילה יש להבין דברי מרן זלה"ה, כי בגליון מהרש"א על הש"ע תמה ע"ד מרן, דמה בכך דאנן קיימינן בשב ואל תעשה והא פיקוח הגל בש"ע או"ח (סימן שכט) נמי הוי שוא"ת [שלא לפקח את הגל], ואעפ"כ אמרינן ספק נפשות להקל ומפקחים את הגל, ע"כ.

ולפק"ד לא קשה, דזו כוונת מרן, דמאחר שבספק שלפנינו איך שנעשה לא נימלט מספק איסור חמור א' מג' עבירות שנהרגים עליהן. דאם נחוש לספק נפשות ונתיר שתדבר עמו וכדו', והרי יתכן שלהלכה אף פנויה הוי אביזרייהו דגלוי עריות והיה ראוי שימות ואל תדבר עמו, וכן להיפך אם נחמיר שלא תדבר עמו, והרי יתכן שלהלכה לא הוי אביזרייהו דג"ע והיה מותר שתדבר עמו וכדו', והוא מת וגם דמו הנה נדרש. בכה"ג כתב מרן זלה"ה דשב ואל תעשה עדיף כיון דממ"נ אנו נכנסים לא' מג' עבירות חמורות לכן עדיף לנו להשאר בשוא"ת. וזהו דקדוק לשון מרן, "דשב ואל תעשה הוא שלא לספר עמה". וכוונתו פשוטה, דא"א לפסוק לקולא שתדבר עמו, מאחר ויתכן דלהלכה הוי אביזרייהו דג"ע וראוי שאף ימות ולא ידבר עמה, ולכן שוא"ת עדיף. ומשא"כ בפיקוח הגל כמובן, ולק"מ.

ושו"ר בפ"י אור חדש על שערי תשובה לרבינו יונה (שער ג סי' קלח) שאף הוא הקשה כן מדנפשיה, וכ' ליישב מעין מש"כ.

בירור דעת מרן בכסף משנה

יט] ואם כנים אנו בהסבר זה בדעת מרן בב"י, נמצא שזוהי ג"כ כוונת מרן בכסף משנה (פ"ה מיסודי התורה ה"ה) עמש"כ הרמב"ם שם, וכן אם אמרו להם עובדי כוכבים תנו לנו אחד מכם ונהרגנו, ואם לאו נהרוג כולכם, יהרגו כולם ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל, ואם יחדוהו להם ואמרו תנו לנו פלוני או נהרוג את כולכם, אם היה מחויב מיתה כשבע בן בכרי יתנו אותו להם, ואין מורין להם כן לכתחילה, ואם אינו חייב מיתה, יהרגו כולן ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל. עכ"ל. וכן מרן, דהרמב"ם פסק כריש לקיש דאמר הכי [דאף אם יחדוהו לא ימסרוהו אא"כ מחויב מיתה], ואע"ג דר' יוחנן פליג עליה ואמר דאם יחדוהו ימסרוהו להם, ומן הסתם לא קי"ל כר"ל לגבי דר' יוחנן, אעפ"י כ' פסק הרמב"ם לחומרא כר"ל "משום דהוי ספק נפשות ולהחמיר, דלא ימסרוהו בידיים ביד העובדי כוכבים", ע"כ.¹

1. הערה. והנה בהגהות בני בנימין כ' ליישב מה שפסק הרמב"ם כר"ל נגד ר' יוחנן, עפמ"ש בשו"ת נודע ביהודה קמא (חאה"ע סי' נט) שהכלל שהלכה כר' יוחנן מר"ל לא נאמר אלא במחלוקתם שבתלמוד בבלי ולא שבירושלמי. וע"ע בנובי"ת (חיו"ד סי' עד) מה שטרח בנו ז"ל ליישב הדברים. עכ"ד. וכן תירץ בשו"ת תורת חסד מלובלין (חאו"ח סימן כב אות יא). ומדבריהם סיוע להגר"מ מאזוז שליט"א בדבריו שבראש שו"ת שמע שלמה ח"א שכ' מדנפשיה דני"ל בפשיטות דהך כללא לא נאמר אלא בדברים שנחלקו בהם בש"ס בבלי ולא בירושלמי. ע"ש מילתא בטעמא. גם הגר"ש עמאר שליט"א כ' ע"ז שכן נראה, אלא שצריך ראייה ברורה לזה. [וכיו"ב כ' בש"ך יו"ד (סי' רצד ס"ק לא) אודות הכלל דאין הלכה כשיטה. ע"ש]. וזכו לכוון להאחרונים הנ"ל.

ואולם מדברי מרן שנתקשה מדוע לא פסק הרמב"ם בנ"ד כר' יוחנן לגבי ר"ל, מוכח בעליל דאית ליה האי כללא גם במחלוקתם שבירושלמי. וכ"ה בב"י יו"ד (סי' זק"ן דרנ"ג ריש ע"ב). וכן מוכח מדברי כל הפוסקים שדנו בקושיית מרן הנ"ל, ולא העלו על דל שפתם חידוש זה. ובאמת רבינו המאירי בסנהדרין (עב:) כ' בנ"ד להדיא, ויראה דהלכה כר' יוחנן, שהרי כל שנחלק עם ר"ל הלכה כוותיה, "וכל שכן בתלמוד שו". עכ"ד. וקאי על הירושלמי. גם בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (ברלין

והגאון ר' חיים אבולעפיה בס' מקראי קודש (הל' יסוה"ת שם, דק"ו) דחה דברי מרן מתרי טעמי, חדא דהא גם היכא דפליגי ר' יוחנן ור"ל בדיני נפשות פסקינן כר' יוחנן. ומש"כ מרן דספק נפשות לחומרא, גם זה ליתא, דאדרבה משום ספק נפשות דכולן הוה ליה למפסק לקולא, דימסרוהו, ע"כ. וכן הקשה במנחת חינוך (מצוה רצו) ד"ה והנה בגוף הדין. והובא בשו"ת אדרת תפארת ח"ב (סי' לו). ועמש"כ ע"ד להלן בס"ד. אכן לפמ"ש בס"ד לק"מ ע"ד מרן הקדוש ז"ל, וכסאו נקי, דגם בנדון זה מאחר דממה נפשך איך שנעשה לא נימלט מספק איסור חמור מג' עבירות שנהרגין עליהן, דאם נתיר למוסרו לגויים, והרי יתכן שהלכה כר"ל שאסור למוסרו וא"כ המוסרים אותו ידיהם דמים מלאו דהיה להם ליהרג כולם ולא למוסרו, וכן להיפך אם נאסור למוסרו ויהרגו כולם, והרי יתכן דהלכה כר' יוחנן שמותר למוסרו, ולחינים נהרגו כולם וגם דמם הנה נדרש. לכן כתב מרן דשב ואל תעשה עדיף, אף אם יהרגו כולם. וזהו דקדוק לשונו, משום דהוי ספק נפשות ולהחמיר "דלא ימסרוהו בידיים ביד העובדי כוכבים". דכוונתו פשוטה דא"א לרמב"ם לפסוק לקולא כר' יוחנן שימסרוהו בידיים, כיון דשמא הלכה כר"ל דאסור למוסרו וא"כ מסירתו הויא שפיכות דמים דמוטב שיהרגו כולם ולא ימסרוהו, לכן שב ואל תעשה עדיף. ובזה א"ש גם משה"ק מהרח"א, דהא גם בדיני נפשות קי"ל כר"י מר"ל, די"ל דאין כוונת מרן ליתן כלל חדש וכמילתא בלא טעמא, שבדיני נפשות לא קי"ל כר"י מר"ל, אבל אה"נ ס"ל למרן דכל כה"ג שאיך שנעשה יילכד ח"ו בא' מג' עבירות חמורות, כל כה"ג שוא"ת עדיף, ואף דהוי כר"ל נגד רבי יוחנן.

ומעתה נתיישבו קושיות המהרח"א זיע"א שבודאי ניחא ליה נמי בפירוקא מתיובתא. ושוב מצאתי שכדברים האלה כתב הגאון רבי אברהם פלאגי בשו"ת שמע אברהם ח"א (סימן יח דס"ה סע"ד). ע"ש. ונמצא שדברי מרן שבב"י ושכס"מ עולים בקנה אחד והן הן הדברים.

תרנ"א סי' רמו) בשם ראבי"ה, כ' בפשיטות דהלכה כר"י מר"ל, וקאי במחלוקתם שבירושלמי. וכן תפס בפשיטות בשו"ת דברי רננה (סי' נד). וע"ש בהערות.

ןוע' להגאון מהרח"פ בשו"ת נשמת כל חי ח"ב (סימן טו"ב ע' פו בנד"מ) שכתב, רבי יוחנן הוא מארי דתלמוד ירושלמי, ויש להוכיח דעת ר' יוחנן מן התלמוד ירושלמי יותר מן הבבלי. עב"ד. ויש לסייע דבריו מדברי התיו"ט (פ"ה ממעשר שני מ"ב). ע"ש. אבל מרן החיד"א בעין זוכר (מע' י' אות יג) כ' דלא כן. ע"ש.

שו"ר שכבר עמד בזה הגאון החח"מ בשדי חמד (כללים מע' ר' כלל יב), וזת"ד, דעת הגאון הנובי" שכלל זה לא נאמר בירושלמי, ונמשך אחריו בשו"ת יד יוסף, ובשו"ת תורת חסד. אך מנגד מדברי מרן בב"י ובכס"מ מוכח שגם בירושלמי אית להאי כללא. וכ"נ מדברי

רבינו ירוחם. וכן תפסו בפשיטות בס' דברי יוסף, ובשו"ת כתב סופר, ובשו"ת מ"ב, ובמראה הפנים, ובאורים ותומים, ובמשנה למלך, ובשו"ת פורת יוסף, ובטורי אבן. וכן העלה בשו"ת עמודי אש (סי' ד כלל יד). וכן עיקר, ע"כ. וכן בקדש חזיתיה למרן הראש"ל בס' מאור ישראל (מגילה יג): שהביא דברי הנודע ביהודה והתורת חסד, והעיר מדברי כמה ראשנים דמוכח דלא סברי הכי, ושכן דעת הטור ומרן וכו'. ע"ש. וכפי שהבאנו נמצא שכדברי כל הנך רבוואתא כ"כ בפירוש רבינו המאירי. ועיקר.

סיכום דעת התה"ד ומרן הש"ע - והנפק"מ ביניהם

כ] נמצינו למדים דבכל ספק במצות קידוש השם, בין בכגון ספק א"א ובין בספק שמחמת מחלוקת הפוסקים, דעת מרן זלה"ה להחמיר, כיון דאית בהו האי טעמא המבואר בב"י ובכס"מ, דממ"נ איננו יוצאים מידי ספק, דאם נתיר לעבור על הספק איסור, והלא שמא להלכה הוי אסור, ונמצא שעבר על אחת מג' עבירות שנהרגין עליהם, ואם נחמיר, והרי יתכן שלהלכה הדבר מותר והוא מת וגם דמו הנה נדרש, בכה"ג לא מתירים לקום לעשות האיסור בידים, אלא ישאר בשב ואל תעשה, ואף אם יהרגוהו. וכמבואר בב"י ובכס"מ. ודוק היטב.

ונמצינו למדים דאף מרן ז"ל תופס כדעת התה"ד שאין אומרים ספק נפשות להקל במקום מצות קידוש השם, אלא שנתן לזה טעם אחר מדנפשיה. דהנה אף שהתה"ד כתב שבמצות "קידוש השם" לא אמרינן ספק נפשות להקל, נראה ברור שאין לדייק מזה דהיינו דוקא כשגוי בא לאונסו, ולא בכגון שנפל למשכב וצריך להתרפאות בא' מג' העבירות, ואין גוי אונסו, דזיל בתר טעמא, דבכל ג' העבירות מצאנו שהתורה אמרה למסור נפש ולא חסה על איבוד נפשות מישראל, וא"כ כולהו לא אמרינן ספק נפשות להקל. [ומה שמרן לא הביא דברי התה"ד בב"י, אינו במתכוון, אלא מפני שלא ראה דב"ק, הלא תראה שתשובה זו (סי' קצט) מופיעה בסוה"ס, וזה עד ממהר שבדפוסים המוקדמים הושמטה לגמרי מאימת הצנזורה]. כך נלע"ד הקלושה לאחר העיון בדברי מרן במשך זמן רב.

ושו"ר בשו"ת אדרת תפארת ח"ב (סימן לו) שמתחילה הבין שאין מרן סובר כהתה"ד, אך לבסוף העלה שגם מרן ס"ל כהתה"ד שנהרגין על ספק במצות קד"ה, אלא שטעמו שונה, כנ"ל. וה"ז כמ"ש בס"ד. ושם הוכיח במישור דיש נפק"מ לדינא בין התה"ד ומרן, כשגוי אונסו לעבור על א' מג' עבירות בשו"א"ת [למאן דס"ל שאף בכה"ג יהרג ואל יעבור], דבכה"ג אם יש ספק, לסברת מרן אין ליהרג, כיון שאינו עושה מעשה בידים. אבל להתה"ד גם בכה"ג מחמירין כיון דעכ"פ עסקינן בקידוש השם ולא אמרינן ספק נפשות להקל, ע"כ. ואולם לדידן אין בזה נפק"מ לדינא, דבכה"ג בלא"ה הוי ס"ס, ולקולא. ודוק.

ועוד הוסיף ח"א הי"ו, דנפק"מ נמי בנדרן התה"ד, שגוי אונסו לעשות איסור שמהדין א"צ למסור נפש עבורו, שהרמב"ם אוסר למסור נפש בכה"ג, ושאר פוסקים מתירים. דהתה"ד העלה להיתר מה"ט דבמצות קד"ה לא אמרינן ספק נפשות להקל. אבל אליבא דמרן דלית ליה האי סברא, מסתברא דרק בג' העבירות שנהרגין עליהן כתב להחמיר אף מספק, כיון שיש צד שבאמת חובה ליהרג, לכן גם בספק לא מתירים לו לעשות האיסור בידים, משא"כ בעבירות שלכו"ע אין חובה ליהרג עבורן, מסתברא דלסברת מרן יהא אסור להחמיר.

אך גם חילוק זה אינו לדינא, כיון דבלא"ה מרן פסק בש"ע (בסעי' א) כהתה"ד שמוטר אדם למסור נפש על כל המצוות כשהגוי מתכוון להעבירו על דת, כיון שרבים וכן שלמים חולקים על הרמב"ם וסוברים שעל כל המצוות אם נהרג ולא עבר צדקה תחשב לו, וכמבואר בכס"מ (פ"ה מיוה"ת ה"ד).

דעות האחרונים בזה

כא] וכן בקדש חזיתיה להגאון הנודע מהר"ם ן' חביב בתוספת יום הכיפורים (יומא פב). רמזו בשיורי ברכה יו"ד (סי' קנז אות ב), שכ' בסו"ד: ולענין הלכה, בכל פלוגתא דרבוותא דיש בענין זה היה נראה דאזלינן לקולא משום דספק נפשות להקל, אמנם יש פנים לומר דבכה"ג דאיכא קידוש השם אזלי' להחמיר. וכה"ג כ' בתרוה"ד סי' קצט ומביאו הש"ך יו"ד רס"י קנז, ע"ש ודוק, עכ"ל.

וראה עוד להגאון רעק"א בגליון הש"ע (רס"י קנז) שכ' על פיסקא דגילוי עריות, אם היא ספק אשת איש, עיין בס' תיבת גומא לבעל הפמ"ג (ריש פ' וישב). ע"כ. והספר הנ"ל אמ"א.

וראיתי להגאון מהרא"י ולדנברג שליט"א בשו"ת ציץ אליעזר חי"ב (סי' נז אות ג) שהביא שהפמ"ג שם כתב ללמוד מדברי התה"ד הנ"ל, שגם בספק א"א אמרינן יהרג ואל יעבור, ולא אמרינן ספק נפשות להקל. וכן מוכח בט"ז יו"ד (סי' קנז ס"ק ז) דבספק מחמירין. ע"ש. וכן תפס בשו"ת ציץ אליעזר חי"ג (שם אות ט), דבקידוש השם לא אמרינן ספק נפשות להקל. ואמ"א כעת.

וכן ראיתי בפ"י אור חדש על שערי תשובה (שער ג סי' קלח) שכ' דבפלוגתא דרבוותא במצות קידוש השם, לדינא תלוי זה בדברי התה"ד המובא בש"ך (סי' קנז סק"א). וצ"ע. עכ"ד. וע"ע בגליון מהרש"א יו"ד (סי' קנז בש"ך סק"א). וע"ע במנחת חינוך (מצוה רצו) ד"ה והנה בגוף הדין, ובס' פסקי תשובה ח"ג (סימן רנו הערה ד), שהו"ד באדרת תפארת הנ"ל. וכן העלה באדר"ת שם, ודחה מש"כ בס' פרשת הכסף (פ"ג מהל' עכו"ם) להקל בספק במצות קדוש השם משום ספק נפשות להקל, והסכים עמו בספר פני מבין (סנהדרין סא:), והו"ד שניהם בדרכי תשובה ליו"ד (סי' קנז סק"ד), דליתא, אלא העיקר לדינא כדעת התה"ד ומרן זלה"ה ושאר האחרונים, שאף על ספק צריך למסור נפש. וכמו"כ דחה מש"כ להקל בזה בשו"ת בני בני ח"א (סי' לט), דליתא. ע"ש. וכן עיקר.

כב] והנה אודות מה שהמהר"ם בן חביב ז"ל כתב זאת כמסתפק, נלע"ד ברור דהוא משום שיש מקום לדחות הראיה מהתה"ד. די"ל דדוקא במקרה ההוא שהשואל מצד עצמו רצה להחמיר על עצמו, בזה כתב שאין הכלל "ספק נפשות להקל" אוסר עליו למסור נפש, אלא מותר לו למסור נפשו מן הטעם שהתורה לא הקפידה על איבוד נפשות במצות קד"ה, ועוד דגם בכה"ג לא כתב התה"ד דבריו ככלל לכל מקום, אלא כ' שבכל מקרה יש להורות לפי הענין, כפי שאנו מבינים כוונתו. וראה עוד בפרשת

דרכים (דרוש ב) ד"ה עוד ראיתי, שהביא דברי התה"ד בלשון "אפשר". ע"ש. [אך הגאון מהר"ח א' במקראי קודש (דרושי מתן תורה דמ"ב) כתב שהתה"ד כתב שאם ירצה ימסור עצמו. ואפשר דלא נחית לדיוקא]. וא"כ בעלמא מנין לנו להחמיר בכל ספק במצות קידוש השם. [ובדרך צחות י"ל דק"ו הוא, אם ממון לא מוציאים מהמוחזק מספק, כ"ש נשמתו]. וגם יש מקום לדחות הסברא שכתבנו לעיל להכריח להחמיר בספק במצות קד"ה משום דבכה"ג אין הציווי דוחי בהם, יש לדחות קצת דאכתי י"ל דרק במקום מצות קד"ה בודאי אז נדחה הציווי הוודאי דוחי בהם, אבל בספק לא, דאין ספק דקד"ה מוציא מידי ודאי דוחי בהם.

[אך באמת יותר מסתבר לומר דגם ספק קד"ה דוחה הציווי דוחי בהם, כי באמת חזינן דמצות קידוש השם וג' עבירות החמורות ע"ז וג"ע ושפ"ד אלימי מכל המצוות, דהרי כל המצוות נדחות מפני הציווי דוחי בהם, ואילו הנך ג' עבירות דחיין לוחי בהם, מה שלא מצינו בשום מצוה. ולכן נראה דאף ספק קידוש השם דחי הציווי דוחי בהם, כך נלע"ד השפלה].

ומ"מ מאחר דיש קצת גמגום בדבר זה, נראה שלכן המהר"ם בן חביב לא החליט בדבר לגמרי.

וראיתי בשו"ת אדרת תפארת הנ"ל, שעמד על דקדוק לשון המהרמב"ח שלא החליט בדבר, והסביר כוונתו דהיינו משום שאין הנדונים שוים, דהתה"ד מיירי במקום שמן הדין אין שום חיוב מהדין למסור נפש, והמהרמב"ח מיירי בספק כזה שיש צד לומר שיש חיוב מהדין למסור נפש, ומאחר שאין הנדונים שוים, כנ"ל, לכן המהרמב"ח לא החליט בדבר, ע"כ. ותמיהני, דאם נפשך לומר שזו סברת המהרמב"ח, אדרבה היה לו לומר דבריו בלשון ק"ו, דכ"ש בנידון דידיה שיש צד לומר שיש חיוב מהדין למסור נפש, דודאי שאין לומר בכה"ג ספק נפשות להקל. לכן נלע"ד ברור לפרש כוונת מהרמב"ח כמש"כ.

כג] נהדר אנפין לנדון דידן, שהדבר שנוי במחלוקת הפוסקים אם נהרגין על עון הלבנת פנים, או לא, דלכאורה אית לן למיזל לחומרא מאחר שנתבאר לעיל דמחמרינן בכל ספק במצות קידוש השם.

אך לאחר העיון נראה לענ"ד דבנידון דידן ליכא למימר הכי משום דבנ"ד הא דאזלינן לקולא אינו מחמת ספק, אלא מפני שהוכחנו שכן דעת גדולי הפוסקים להלכה.

הא למה זה דומה, למש"כ מרן בב"י יו"ד (סי' קצה דע"ח ע"א) דאיכא למימר דלהרמב"ם דס"ל דנגיעת ערוה אסורה מהתורה, אפשר שאסור לרופא למשש דופק אשתו נדה אע"פ שיש בדבר פיקוח נפש, משום דהוי אביזרא דגילוי עריות. וצ"ע. עכ"ד. וכתב ע"ז בשו"ת תורה לשמה (סס"י תצד), שאם בא לשאול צריך להורות לו דאין זה בכלל יהרג ואל יעבור, כיון שגם מרן ז"ל לא כתב כן אלא בדרך אפשר, ע"כ. והובא בס' הנורא טהרת הבית ח"ב (ע' רכא רכב). [וכיו"ב כ' בשו"ת ויקרא אברהם אדאדי (חחור"מ סי']

לט דע"ז ע"ג) בשם ס' שמן המור (דף קד), שגם בא"י שקיבלו הוראות מרן, אינו אלא במה שברור בדעתו, אבל לא כשיש ספק. דהנה אף דהוי ספק בגילוי עריות דבעלמא אזלינן לחומרא, נראה דבהא צייתנין לדברי התורה לשמה, כיון שבאמת כן נראה להקל משורת הדין. וכמבואר היטב בטה"ב שם (עמוד רטו והלאה, ובהערה). וע"ע לו לעיל (ע' צז) ע"ש.

וא"כ ה"ה בנ"ד שהוכחנו תלי"ת שנראה מעיקר הדין שאין נהרגין על עון הלבנת פנים, וכן מוכח דעת רוב ככל הראשונים, כן הלכה, ולא מחמת ספק. כנלע"ד הקלושה. ובדיני נפשות קי"ל (סנהדרין מ.), אמר אחד מן התלמידים יש לי ללמד עליו זכות מעלין אותו וכו'.

כד] זאת תורת העולה, שאין מוסרין נפש על עון הלבנת פנים. אך אם אדם רוצה להחמיר על עצמו ולמסור נפש, כבר פסק מרן בש"ע יו"ד (סי' קנז ס"א) שרשאי אדם להחמיר למסור נפש לקדש ש"ש אף כשאינו חייב, כל שהגוי מתכוון להעבירו על הדת. ואמנם ראיתי בתפארת ישראל (ברכות פ"א מ"ג) שכ' בפשיטות שבי"ד (סי' קנז) קי"ל כהרמב"ם שאסור להחמיר למסור נפש כשאינו חייב. אחר המחי"ר מכת"ר, אגב שיטפיה כתב כן, כי להלכה העלה מרן דלא כהרמב"ם בזה, וגם מור"ם לא העיר עליו בזה כלום. וכ"כ בשו"ת אגרות משה ח"א מיו"ד (סי' ח) בדעת מרן. הנלע"ד כ', וצו"י יצילנו משגיאות וישים חלקינו עם בני מערבא דהוה זהירי באחוריי אפי (ב"מ נח:). אכ"ר.

* * *

ומענין חומר איסור הלבנת פנים: מלבד מש"כ בזה בספרי המוסר איש על דגלו. צא וראה עוד בזה בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (פראג סי' קלב) ובהערות שם. ועע"ש בדרכי התשובה שבסוה"ס (סוף דק"ס) שכ', המלבין פני חבירו ברבים צריך לעשות כמה תעניות, וילקה כל ימי חייו, ויתענה בעודנו חי, ויתודה בכל יום ויצטער בשכיבה. עכ"ל. ישמע חכם ויוסף לקח. וע"ע בשו"ת הרא"ם (סי' סו). ובשו"ת מהרי"ק (שרש קפח). ובשו"ת מהר"ם פדווה (סי' פז). ובשו"ת תעלומות לב ח"ד (ראשית למודים סי' ו, ד"צ ע"ג וע"ד). ובשו"ת מנחת יצחק ח"ג (סי' קיב). ובריי"ף על העין יעקב (ברכות ד). ובס' מרגליות הים (סנהדרין צט. אות כג). ובכף החיים (סי' קכח ס"ק רמו). ושם (סי' קלא סק"ו) בשם החסד לאלפים (שם אות ג) שיש איזה עבירות שדש אדם בעקביו, והמה חמורות, כגון כל הכועס כאילו עובד ע"ז, וכל המלבין פני חבירו ברבים כאילו שופך דמים, וכדומה, ע"כ. והמזהיר והנזהר ירבה שלומם כנהר. אכ"ר.

* * *

ראובן רייכמן

ישיבת כנסת יצחק, חדרה

חבורה בענין "המוחל על פגיעתו ואינו מוכיח"

כתב הרמב"ם פרק ו' מהלכות דעות הלכה ה': "כל השונא אחד מישראל בלבו עובר בלא תעשה שנאמר (ויקרא יט) לא תשנא את אחיך בלבבך". ובהלכה ו' "כשיחטא איש לאיש לא ישטמנו וישתוק, אלא מצוה עליו להודיעו ולומר לו למה עשית לי כך וכך ולמה חטאת לי בדבר פלוני, שנאמר (שם) הוכח תוכיח את עמיתך".

א.

והנה יש לחקור באחד שחטא כלפיו חברו וע"פ דין תורה אסור לו לשנוא וגם אסור לו לשתוק לו אלא מחויב להודיעו ולומר לו שחטא כנגדו, ובה מקיים מצות הוכח תוכיח. ויש לחקור אי מצי למחול על האי חיובא ותוכחה ולמחול לו בלבו על פגיעתו, או נימא דמחויב להוכיח מדין הוכח תוכיח וא"כ אינו רשאי למחול אלא מחויב להוכיחו.

והנה ברמב"ם שם בהלכה ט' כתב: "מי שחטא עליו חברו ולא רצה להוכיחו ולא לדבר לו כלום מפני שהיה החוטא הדיוט ביותר או שהיתה דעתו משובשת, ומחל לו בלבו ולא שטמו ולא הוכיחו הרי זה מדת חסידות, לא הקפידה תורה אלא על המשטמה". ממשמעות לשון הרמב"ם היה נראה להוכיח בספק הנ"ל דבודאי אדם שחטא לו חברו הרי הוא מחויב לילך ולהודיעו ולקיים מצות תוכחה, אולם בגונא דהיה החוטא הדיוט ביותר שאינו מקבל תוכחה, דומיא דדעתו משובשת עליו, שאין שייך להוכיח אנשים אלו, יכול למחול להם ולא להודיעם, דאי לאו הכי אמאי נקט הרמב"ם דוקא הדיוט ביותר ודעתו משובשת משמע הא לאו הכי צריך לילך ולהודיעו ואין רשאי למחול לו סתם, אולם גם בכהאי גונא אם אינו מוחל חייב להודיעו.

אולם ברמב"ם הלכות תלמוד תורה נראה דסותר לדבריו אלו, דכתב בפרק ז' הלכה י"ג: "אע"פ שיש לחכם רשות לנדות לכבודו, אינו שבת לת"ח לנהוג עצמו בדבר זה, אלא מעלים אזניו מעם הארץ ולא ישית לבו להם, וכן דרך חסידים הראשונים שומעים חרפתם ואינם משיבים ולא עוד אלא שמוחלים למחרף וסולחים לו, וחכמים גדולים היו משתבחים במעשיהם הנאים שמעולם לא נידו ולא חזרימו לכבודן וזו דרכם של ת"ח שראוי לילך בה, במה דברים אמורים כשבוזהו או חרפהו בסתר אבל ת"ח שבוזהו אדם בפרהסיא אסור לו למחול על כבודו ואם מחל נענש שזה בזיון התורה, אלא נוקם ונוטר כנחש עד שיבקש ממנו מחילה ויסלח לו".

א"כ כתב הרמב"ם דדרך חסידים ראשונים שמוחלים למחרף וסולחים לו, וכתב דכך ראוי לת"ח לילך, ואי אסור למחול למבזהו אלא צריך להודיעו ולהוכיחו, איך היו החסידים הראשונים מוחלים, הא מפקעי בזה מצות תוכחה.

ב.

ואולי מזה היה מקום לפקפק בהסבר דברי הרמב"ם בהלכות דעות שהובא לעיל ולומר דאין כונתו לומר דיכול למחול רק להדיוט ביותר או מי שדעתו משובשת עליו, ורק אורחא דמילתא נקט, ובהלכות ת"ת הביא דחסידים הראשונים היו מוחלים תמיד, והשתא הכל אתי שפיר.

אולם נהנתי מאד שמצאתי בספר החשוב על מצות "לא תשנא את אחיך בלבבך" [בין אדם לחבירו כרך א, סוגיא ה' פרק ה'], שהובא מחלוקת אחרונים בהסבר דברי הרמב"ם בהדיוט ביותר, דדעת ספר חרדים (פרק מ"ז מל"ת סעיף ב') וכן במעשה רוקח (הלכות דעות פ"ו ה"ט) וכן בעבר המלך הביא מדברי בן ידיד (בהלכות דעות שם) וכן הוכיח בספר באר יהודה הלכות דעות, דדעת הרמב"ם דדוקא בהדיוט ביותר רשאי למחול לו אולם באדם פשוט יש חיוב תוכחה. אולם במגדל עוז וכן משמע בלחם משנה (דעות פ"ו ה"ח) וכן פסק בשולחן ערוך הרב (או"ח סי' קנ"ו ס"ו) דכל אחד רשאי למחול ולוותר על פגיעתו ופטור מלהוכיח את הפוגע.

א"כ לפי השיטה השניה שהבאנו אתי שפיר הרמב"ם בהלכות ת"ת, אולם לפי שיטה קמא קשה טובא הסתירה בדברי הרמב"ם, דבהלכות דעות כתב דיכול למחול ולא להוכיח דוקא לאחד שהוא הדיוט ביותר או שדעתו משובשת (ולכאורה זה גופא ראייה לצד זה מהא דהביא הרמב"ם נמי דעתו משובשת שבודאי לא שייך בו מצות הוכחה וה"ה להדיוט ביותר) משמע דאחד שהוא בר תוכחה חייב להוכיחו ואינו רשאי למחול לו.

ומאידיך גיסא הרמב"ם בהלכות ת"ת כתב דחסידים הראשונים היו מוחלים למי שהיה מבזה אותם, ומשמע מלשונו דכלל לא הוכיחו אותם דכתב ששומעים חרפתם ולא משיבים ולא עוד אלא שמוחלים².

2. עיין עוד שם בספר בין אדם לחבירו בסוגיא ה' הדין בהרחבה במצות תוכחה המיוחדת על פגיעות בין אדם לחבירו ושם בפרק ד' אות ג', שפשטות לשונות הפוסקים מורים שעיקר חיוב תוכחה זו חל רק כשכבר יש שנאה גמורה בלב ולא לפני זה, וא"כ לכאורה מיושבת הסתירה ברמב"ם (והקושיא היא בעצם מברייתא (יומא כג, א) דהנעלבין ואינם עולבין וכו' שפורש שם שמצוה לשתוק ולקבל באהבה כל פגיעה ועלבון). ונאמר שודאי לכתחילה מצוה להשתדל לוותר ולמחול על פגיעה, לא להחזיר וגם לא לשנוא בלב מכל וכל וכדאיתא בברייתא דהנעלבין אינם עולבין וכו', אך אם לא עלתה בידו וההקפדה מחלחלת בלבו עד לכדי שנאה ממש או חל עליו חיוב התורה דהוכח תוכיח ומעתה כבר אינו יכול למחול ולהפקיע עצמו מחיוב זה.

נמצא ששתי מצות הללו נאמרו על מצבים שונים לגמרי, מחילה כשעדיין לא הגיע לשנאה, ותוכחה משהגיע כבר לשנאה, והבן. - הערת המערכת.

ג.

ונראה ליישב סתירה זו, דשאני ת"ח מאדם דעלמא, ובהלכות דעות מיירי הרמב"ם מאדם דעלמא דחטא כלפיו חבירו דצריך להוכיחו ואסור למחול לו ואם יבקש ממנו מחילה ימחול לו, אולם בהלכות ת"ת מיירי הרמב"ם בת"ח דמנדה לכבודו, א"כ כאשר יוכיח את המחרף והוא לא יבקש הימנו מחילה יצטרך הת"ח לנדותו כיון דמנדה לכבודו, וכדי שלא יבוא לידי חיוב לנדותו נשתנה דין תוכחה בת"ח, דהוי גדר "ולא תשא עליו חטא" דכמו שאסור לביישו ברבים ה"ה יש ענין שע"י מצות תוכחה לא יבוא לידי נדוי דהא כשאחד בנדוי הוי ליה בזיון גדול, א"כ אע"פ שאין איסור מ"מ הכא שיבוא לידי נדוי הותר שלא להוכיחו. וראיה לדברינו מלשון הרמב"ם דכתב שם וז"ל "וכן דרך חסידים הראשונים שומעים חרפתם ואינם משיבים אלא שמוחלים למחרף וסולחים לו, וחכמים גדולים היו משתבחים במעשיהם הנאים שמעולם לא נידו ולא החרימו לכבודן". א"כ מהא דהכניס

הרמב"ם ענין זה דהיו משתבחים שלא נידו אחר שכתב שמחלו למחרף משמע דהא בהא תליא דמשום שלא רצו לנדות לכבודן לכן לא הוכיחו.

אולם עדיין יש לעיין קצת אמאי לא הוכיחו, ואם הפוגע לא היה מקבל התוכחה ומבקש מחילה, אזי היו מוחלים.

ד.

וליישב זה נראה להביא מסוגיא דבקשת מחילה בגמרא יומא (פז, א) "רבי זירא כי הוה ליה מילתא בהדי איניש הוה חליף ותני לקמיה וממציא ליה כי היכי דנתי וניפוק ליה מדעתיה". פרש"י "וממציא נפשיה לפני מי שחטא לו אולי יבקש מחילה וימחול לו". עוד שם בגמ' "רב הוה ליה מילתא בהדי ההוא טבחא, לא אתא לקמיה. במעלי יומא דכפורי אמר איהו איזיל אנא לפיוסי ליה. פגע ביה רב הונא אמר ליה להיכא קא אזיל מר אמר ליה לפיוסי לפלניא. אמר אזיל אבא למיקטל נפשא. אזל וקם עליוה, הוה יתיב וקא פלי רישא, דלי עיניה וחזייה, אמר ליה אבא את, זיל לית לי מילתא בהדך, בהדי דקא פלי רישא אישתמיט גרמא, ומחייה בקועיה וקטליה".

וצריך ביאור בדברי הגמרא דלכאורה אמאי לא מחלו להני דחטאו להם ובכך היו נפטרים מבקשת מחילה, ולמה היה להם לילך ולעבור על פתחיהם כי היכי דיבקשו מחילה.

והנראה לחדש בביאור דברי הגמרא, דהם כבר הודיעו להם שחטאו כלפיהם דאי לאו הכי אמאי רק עברו לפניהם הרי מדין הוכח תוכיח מחויבים להודיעם, ולכך נראה דודאי הודיעו להם שחטאו כלפיהם ובכ"ז הם לא בקשו מחילה לכך היו עוברים לפניהם וממציאים את עצמם כדי שיבקשו מחילה וכמו שפירש רש"י שהיה עובר ושונה ומשלש אולי יבקש מחילה אבל הם מעצמם לא מחלו להם, וצ"ב אמאי לא מחלו להם ולא יצטרכו להטריח עצמם.

לכן צריך לומר דשאני במקום שכבר הודיע לחבירו שחטא כנגדו, דבכהאי גוונא אסור לת"ח למחול, דכיון שכבר הודיעו הת"ח שחטא כנגדו כבר ביזה עצמו בזה ואסור לו למחול אלא אם יבקש הפוגע מחילה, ואפילו שלכתחילה מותר לו לת"ח למחול אבל אחר שהודיע לחוטא שפגע בו אסור לו למחול מדין כבוד ת"ח³, וע"כ צריך לומר דהגמרא ביומא מיירי בשכבר הודיעו להם ואסור כבר למחול כדאמרן.

ולפי"ז השתא ניחא נמי אמאי לא הוכיחו חסידים הראשונים את החוטא נגדם על מנת שגם אם לא יבקש החוטא מחילה - ימחלו לו, דאילו היו מוכיחים אותם ולא היו מבקשים מחילה לא היו יכולים למחול כיון שכבר הוכיחו והיו צריכים לנדותם והם בחסידותם לא רצו לנדות לכן הותר להם שלא להוכיח וכו"ל.

---

3. ולהוסיף ביאור - בשלמא כששותק הת"ח על עצם הפגיעה ומוחל אין כאן בויון תורה כ"כ, כי יש לתלות ששותק מחמת חסידות וענוה ומוחל עלבונו, וכדאיתא (יומא כג, א) "הנעלבין ואינם עולבין שומעין חרפתן ואינם משיבים עליהם אומר הכתוב ואוהביו כצאת השמש בגבורתו". אך אם הוכיח כבר וגילה דעתו שמקפיד ואינו מוחל אם לא יפייסנו הפוגע עתה, ובע"כ ימחול הת"ח, יתבזה בויון גדול. - הערת המערכת.

בענין שנאת חנם

הרב אהרן מאיר טרום
מכון "תורת האדם לאדם"

ערו ערו עד היסוד

לעיל בקובץ זה במאמר "שנאת חנם? - מאמר הבהרה" [בחלק ב' שם] נוכחנו לדעת - אחרי חקירה מעמיקה בכל צדדי והיבטי הנושא - והשתכנענו שהיחס: שנאת חנם — חורבן, אינו יחס של חטא ועונש, אלא, החורבן הינו פועל יוצא הכרחי ובלתי נמנע של שנאת חנם, בבחינת "אם יהלך איש על גחלים ורגליו לא תכוונה" (משלי ו כח), שהכויה היא תוצאה הכרחית מההליכה על גחלים.

במאמר שלפננו נרחיב את הדיבור בענין, ונביא מדברי חכמינו ז"ל בגמרא ובמדרשים, להבין איך גורמים החטאים לחורבן בית המקדש. ובפרט כיצד הביא החטא של שנאת חנם לחורבן בית שני, וההשוואה בין שנאת חנם לשלש העבירות החמורות. ובמקביל - השוואה בין חורבן בית ראשון לחורבן בית שני.

בית המקדש על שום מה?

לשם הבנת הענין עלינו להקדים להתבונן מהי מטרת בנין בית המקדש? לשם מה ציורה הקב"ה לבנותו ולמה הוא משמש?

בתורה אנו מוצאים את ציווי ה' על בנין בית המקדש בפסוק (שמות כה, ח) "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם". הקב"ה אומר לעם ישראל בנו לי מקום שאוכל לשכון ביניכם, זאת אומרת שבית המקדש הוא בית דירה שבו כביכול ידור הקב"ה בשעה שברצונו להשכין שכנתו בין בניו. וכן אמרו חז"ל במדרש (שמו"ר לג, א) "קיטון אחד עשה לי שאדור אצלכם" שמטרת בנין בית המקדש היא כדי שיוכל הקב"ה להשרות שכנתו בתוך עם ישראל.

במה דברים אמורים כשישראל עושים רצונו של מקום, אז יש להקב"ה רצון להשרות שכנתו עליהם ולדור ביניהם, אבל אם ח"ו אין עושין רצונו וחוטאים לפניו, אין הקב"ה רוצה להשרות שכנתו עליהם ואינו חפץ לדור ביניהם ומסלק את שכנתו לשמים, ואז נשאר בית המקדש שמים, כמקום אשר אין בו חפץ וכל אחד יכול לעשות בו כרצונו ואין מה שיעמוד בפני שונאי ישראל הבאים להתריבו. לכן בזמן בית ראשון שחטאו בני ישראל בעבירות חמורות ביותר שוב לא רצה הקב"ה להשכין שכנתו עליהם יותר

ועזב את ביתו שלמטה וסילק את שכינתו למעלה. על כן לא היה מה שיצמוד בפני האויבים בבואם להחריב את הבית. וכן מצינו בגמרא (סנהדרין צו, ב) "כיון ששמעו עמון ומואב את הנביאים מתנבאים על חורבן ירושלים שלחו לנבוכדנצר שיבוא ויעלה על ירושלים, שלח להם מתירא אני שלא יעשה לי הקב"ה כמו שעשה לראשונים [שנחריב וצבאון] שלחו לו (משלי ז, יט) כי אין האיש בביתו הלך בדרך מרחוק ואין איש אלא הקב"ה וכו'". ועוד אמרו שם בגמרא כשנכנס נבזראדן לבית המקדש והדליק אותו זחה עליו דעתו על הצלחתו, "נפקא בת קלא ואמרה ליה, עמא קטילא קטלת, היכלא קליא קלית, קימחא טחינא טחינת" - שמבחינת הקב"ה היה הבית כאילו כבר אינו קיים כיון שאינו חפץ לדור שם.

וגם הגלות שבאה בעקבות החורבן היא מסיבה זו, כיון שהשכינה מסתלקת מהם והקב"ה מסתיר פניו, יכולים שונאי ישראל לעשות בהם כרצונם - לשפוך דמם כמים ולהובילם כצאן לטבח ושאר יסורי הגלות.

ובכן מובן סיבת חורבן הבית הראשון, כיצד גרמו חטאיהם שיהיה ביכולת האויבים להחריבו, שהחורבן לא היה עונש על חטאיהם, אלא תוצאה מזה שהקב"ה סילק שכינתו מהם.

ונחזור לשאלת הגמרא בית שני שהיו עוסקין בתורה ובמצוות ובגמ"ח ומה צריך יותר מזה כדי שישרה הקב"ה שכינתו עליהם, אם כן - שואלת הגמרא בתמיה - מפני מה חרב? ותירוץ הגמרא היא מפני שנאת חנם שהיה ביניהם, אבל לכאורה תירוץ זה עדיין אינו מיישב את התמיהות שהובאו לעיל, האמנם שנאת חנם היא סיבה שבגללה תסתלק השכינה מישראל?

הבסיס הנדרש להשראת השכינה

אולם בדברי חז"ל מוצאים אנו שלא די בזה שישראל עושין רצונו של מקום, אלא ישנו תנאי יסודי הנדרש, ובלי זה כביכול אין הקב"ה יכול להשרות שכינתו על ישראל.

ואלו דבריהם ז"ל (במדבר רבא טו, יח): למה הדבר דומה לפלטיץ שהיתה בנויה על גבי הספינות שקשרם אלו באלו כל זמן שהספינות מחוברות פלטיץ שעל גביהן עומדת פרשו הספינות אין הפלטיץ עומדת, כך כביכול כסאו מבוסס למעלה בזמן שישראל עשויים אגודה אחת. זאת אומרת שכדי שתשרה שכינה על בני ישראל בכללות נדרש מהם שיהיה בסיס נרחב שיאפשר להקב"ה כביכול להשרות שכינתו עליהם, ובסיס זה מורכב מכללות ישראל ורק כשבני ישראל אגודים ומאוחדים יחד אז הם מהוים בסיס, אבל אם יש פיורוד ושנאה ח"ו בין בני ישראל אז מתפורר היסוד ומתפרק הבסיס ואין להקב"ה מקום להשרות שכינתו.

לכן כשרוצה הקב"ה להשרות שכינתו על עם ישראל, בטרם שיבדוק את בני ישראל אם הם ראויים להשראת השכינה יבדוק קודם אם יש בכלל מקום להשראתה, שאם אין מקום אינו יכול להשרות שכינתו עליהם אפילו אם הם ראויים לזה, וכן מצינו שבנין המקדש התעכב מחמת סיבה זו (דב"ר ה, י) אמר רבי יהודה ברבי אלעאי שלשה דברים נצטוו ישראל בכניסתן לארץ... ולבנות להם ביהמ"ק ולמה לא בנו להן בית המקדש

שהיו ביניהן דילטורין. כיון שהיה ביניהם לשון הרע - שהוא תולדה של שנאת חנם וגורם ראשון במעלה לשנאה ופירוד - ממילא הבסיס והיסוד להשראת השכינה היה מפורק, על כן לא היתה סיבה לבית המקדש - שמטרתו השראת השכינה - שיבנה.

וממשיך המדרש (דב"ר ה, י) אמר רב מונא כל שאומר לשון הרע מסלק השכינה מלמטה למעלה מפני שמתפרק הבסיס ואין להקב"ה מקום להשרות שכינתו, תדע לך מה דוד אומר 'בני אדם שינייהם חנית ולשונם חרב חדה' - ז"א שמדברים לשון הרע, מה כתיב אחריו 'רומה על השמים אלקים' אמר דוד מה השכינה עושה למטה הרי אין לה למטה שום בסיס קיים סלק את השכינה לרקיע.

החורבן תוצאה של בסיס מפורק

וזו היתה סיבת החורבן בבית שני, אף על פי שהיו יגיעין בתורה וזהירין במצות וגמילות חסדים, ומצד מעשיהם לא היתה סיבה שלא ירצה הקב"ה לדור ביניהם ולהשכיך שכינתו בתוכם, אבל כיון שהיתה ביניהם שנאת חנם הרסו את היסוד ופרקו את הבסיס להשראת השכינה על כן סילקה למעלה, ומכאן ואילך שוב מתרחש אותו תהליך שתואר לעיל שהקב"ה עוזב את ביתו ומשאירו שמם, ואז אין לו שום תכלית ומטרה ובאים שונאי ישראל ומחריבים אותו כשאין מי שיעמוד בפניהם, וגם יכולים לעשות עם כלל ישראל ככל העולה על רוחם כיון שהקב"ה סילק את שכינתו ומסתיר פניו מהם.

וזו היא ההשואה שהשוו חז"ל את עון שנאת חנם לשלש העבירות החמורות, לא בחומרת החטא, זאת אומרת שהחטא של שנאת חנם חמור כשלש העבירות, אלא שהמכנה המשותף ביניהם הוא התוצאה, ששניהם גורמים שתסתלק השכינה מישראל ובעקבות זה החורבן.

ובזה נבין גם את שיטת האמוראים המובאת בירושלמי (יומא א, א) ששנאת חנם לא רק שקולה כנגד שלש העבירות החמורות אלא אף חמורה מהם וראייתם והוכחתם אתם שבראשון נבנה ובשני לא נבנה, וכן אנו מוצאים בגמרא (יומא שם) שאלו את רבי אלעזר ראשונים גדולים או אחרונים גדולים, אמר להם תנו עיניכם בבירה [- ביהמ"ק], שנבנה לראשונים ולא נבנה לאחרונים]. והדבר מופלא ביותר שהדור של בית ראשון שחטא בשלש העבירות החמורות עדיף על הדור של בית שני על אף שהיו עוסקין בתורה מתוך שעבוד מלכיות. והפלא גדול יותר בהוכחה שהביאו "תנו עיניכם בבירה שבראשון נבנה ובשני לא נבנה". וצריך להבין עוד איך במקדש הראשון הספיקו שבעים שנות גלות לתקן את החטאים החמורים ולכפר עליהם, ובבית שני כשמדובר רק בחטא של שנאת חנם, לא הספיקו עדיין אלפיים שנות גלות לתקנם.

אלא ההסבר בזה הוא - ששלש העבירות אמנם גורמות מחמת חומרתן שתסתלק השכינה מישראל אבל הבסיס להשראתה קיים ועומד, ותיכף כשיתמרק עוונם, בכל עת שיהיה, יכולה השכינה לחזור למקומה. כך היה במקדש הראשון שאחר שנתמרקו עונותיהם על ידי שבעים שנות גלות נגאלו ובנו את הבית, מפני שהבסיס עדיין נשאר בשלמותו והשכינה חזרה למקומה כבראשונה לכן "הראשון נבנה". מה שאין כן במקדש שני - שעל ידי שנאת חנם התפרק הבסיס והתפורר היסוד להשראת השכינה. לכן אין הקב"ה

יכול להשרות שכינתו עד שיבנו את היסוד ויקימו את הבסיס מחדש, ולכן "בשני לא נבנה" שכאן לא תלוי הדבר במירוק החטא, אלא בעזיבת השנאה ולשוב להתאחד באגודה אחת. בלי זה אין השכינה יכולה לחזור ולשרות על ישראל ואין סיבה לבנות בית המקדש, וגם הגאולה מתעכבת עד שתחזור השכינה לשרות על ישראל.

עד מתי?

הרי לנו מכל זה שאין טעם לשבת בחיבוק ידיים ולהיאנח באנחות השוכרות חצי גופו של אדם, אוי! עד מתי? כשאלה שהתשובה שלה נעלמת, בזמן שהתשובה ברורה וחותכת. אם ברצוננו שיחזור הקב"ה להשרות שכינתו עלינו ולדור בינינו הדרך היחידה - נגדה אין עצה ואין תבונה - היא, לקשור את הספינות שוב ולהשיב את הבסיס על כנו. הדבר תלוי רק בנו. ומי שאינו רוצה לשים לבו לזה הריהו פשוט מתעלם ומתחמק מן האמת הצרופה ככסף וברור כשמש, וכמו שאמרו במדרש (תנחומא נצבים א) והיה ה' לך לאור עולם היינו שהקב"ה יחזור לדור בינינו ויהיה לנו לאור, אימתי? שואל המדרש, מתי כבר נזכה לזה? ומשיב המדרש, בזמן שתהיו כולכם אגודה אחת שנאמר חיים כולכם היום, כשתהיו כולכם - אגודים באגודה אחת רק אז יתהווה שוב הבסיס להשראת השכינה והקב"ה יהיה לנו לאור.

וממשיך המדרש וכן את מוצא שאין ישראל נגאלים לא על ידי סגולות ולא על ידי קמיעות, עצה אחת ישנה עד שיהיו כולן אגודה אחת להוות בסיס להשראת השכינה שנאמר 'בימים ההמה ובעת ההיא נאם ה' יבואו בני ישראל ובני יהודה יחדיו' כשהם אגודים - בני ישראל ובני יהודה יבטלו את הריב והמחלוקת ביניהם אז מקבלים פני שכינה שאז יהיה להקב"ה בסיס להשרות שכינתו.

ועוד במדרש (דב"ר ו, יד) אמר הקב"ה בעולם הזה על ידי שהיו בעלי לשון הרע ביניכם ופירקתם את הבסיס להשראת השכינה סלקתי את שכינתי מביניכם שנאמר 'רומה על השמים אלקים' אבל לעתיד לבא שאני עוקר יצר הרע מביניכם ולא יהיה ביניכם שנאת חנם וישוב הבסיס לכמות שהיה אני מחזיר שכינתי ביניכם.

ועל זה מסיים הירושלמי (שם) אמרו כל דור שאינו נבנה בימיו מעלין עליו כאילו הוא החריבו, לכאורה - זועקת הטענה - איך ניתן לטפול עלינו אשמה כזאת, הלא בית המקדש נחרב בעון אבותינו ולמה מגלגלין זאת עלינו, אלא כיון שבית המקדש חרב כתוצאה משנאת חנם שהיתה ביניהם ובכך התפרק הבסיס להשראת השכינה לכן כל דור שיש בו שנאת חנם ואינו מחזיר את הבסיס על כנו כבראשונה מונע מהקב"ה להשרות שכינתו, על כן אין לנו טענה ידינו לא עשו זאת, שאנו כאבותינו מונעים מהקב"ה להשרות שכינתו עלינו ולדור בינינו על ידי שאין אנו נותנין לו בסיס להשראתה, לכן מעלין עלינו כאילו אנו החרבנוהו.

המסקנה המתבקשת מכל הנ"ל היא כפי שראינו מפורש בדברי חז"ל שהעצה היחידה - ממנה אין מנוס - היא, להפסיק את הפירוד והשנאה שבינינו ולהתאחד כולנו באגודה אחת להוות בסיס להשראת השכינה ואז ישיב הקב"ה שכינתו בתוכנו, ויקבץ נדחנו מארבע כנפות הארץ ויכונן את בית חיינו במהרה בימינו, אמן.

הרב יצחק אושינסקי
כולל "נשמת ישראל", בית וגן ירושלים

על מה אבדה הארץ?

איתא בגמ' ביומא ט': "מקדש שני שהיו עוסקים בו בתורה ובמצות ובגמילות חסדים מפני מה חרב? מפני שהיתה בו שנאת חנים וכו'".

ולכאורה קשה טובה, דהא איתא להדיא בגמרא שהיו עוסקים בבית שני בגמילות חסדים - וא"כ מהו עוון זה של "שנאת חנים" - כיצד עולה עוון זה בקנה אחד עם הגמ"ח שהיו עוסקים בו?

קושיא זו שמעתי מת"ח אחד אשר יישב והסביר דברי הגמרא דאכן היו עוסקים הם בגמילות חסדים אך שורש חטאם היה שהיו עוסקים בגמ"ח בינם לבין עצמם, בין אוהב לאוהב, בין חבר לחבר אך לא היו עוסקים בגמילות חסדים בין אנשים שלא היו אוהביהם. כלפי אלו התנהגו בשנאה ובניכור ולא גמלו חסדים עימם. זוהי הכוונה בדברי הגמ' שנחרב ביהמ"ק משום שנאת חנים שהיתה בו, למרות שאכן היו גם גומלי חסדים - עם חבריהם ואוהביהם.

כדוגמא זו מוצאים אנו בספרים שאסרה התורה את החסידה באכילה, משום שלמרות שעושה חסד עם חברותיה - ומכאן שמה "חסידה", וכמו שאמרו חז"ל - אך רק איתם עושה חסדה, ולא עם אחרות. וזהו פגם אשר בגללו א"א להתירה באכילה.

אך ניתן להבין דברי הגמ' ביומא הנ"ל בצורה שונה.

בניגוד לכל מעשה שעושה האדם, אשר המעשה נחשב למעשה למרות שאינו מוטבע בלבו דוקא, שהרי בפועל נעשה הדבר - בעשיית המצות אין הדבר כן.

בענין המצות מתפללים אנו בכל יום בברכת "אהבה רבה" שלפני ק"ש דשחרית "ודבק לבנו במצותיך וכו'". המצוה שעושה האדם צריכה להיות דבוקה ומוטבעת בלבו של האדם וא"א לנתק את עשייתה מהרגשתו הפנימית של האדם. אדם אשר אין המצות דבוקות בלבו, חסר לו בעצם קיום המצות. וכן יוכל לבוא לטעויות רבות ולשכחה תמידית בעצם קיום המצות.

אם כן, אמנם היו עוסקים בני ביהמ"ק השני בגמ"ח ובעזרה לזולת, אך עשו זאת רק משום הצווי בתורה שחייב אדם לעזור לרעהו בצרות - מצד צווי גרידא, ולא הטביעו את המצוה הנ"ל בנפשם. בתוך תוכם שנאו הם איש את רעהו שנאה כ"כ גדולה עד

שבגינה נחרב הבית. אך למרות זאת עזרו וגמלו חסדים רק משום הצווי המפורש בתורה. ולא רק שלא הטביעו את הגמ"ח בנפשם אלא עוד שנאו הזולת בלבם וקיימו את הגמ"ח נגד הרגשת לבם¹.

זהו א"כ ההסבר הפשוט בהבנת דברי הגמ', איך עולים מעשי הגמ"ח של אנשי בית שני בד בכד עם השנאה חנים שהיתה להם איש לרעהו. וכן מובן מדוע נענשו על כך בחורבן הבית. יש לציין שלא רק אנשי בית שני לקו בחסרון זה של עשיית המצות מן השפה ולחוץ ולא הוטבעה בתוכם, אלא גם אנשי בית ראשון לקו בקלקול זה.

איתא בגמ' בנדרים פא. "אמר ר' יהודה אמר רב, מאי דכתיב מי האיש החכם ויבן את זאת, דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולא פירושוהו עד שפירשו הקב"ה בעצמו, דכתיב ויאמר ה' על עזבם את תורת... אמר ר' יהודה אמר רב, לומר שאין מברכים בתורה תחילה". עכ"ל הגמ'.

וידועה קושיית העולם, א"כ נראה שלמדו תורה, וכי בשל שלא ברכו ברכותיה נענשו עד כדי כך, למרות שלמדוה? ומבואר שם בר"ן וז"ל: "... מכלל דליכא דידע לאהדורי טעמא אלא קודשא בריך הוא בלחוד... אלא ודאי עוסקין היו בתורה תמיד ולפיכך היו החכמים והנביאים תמהים על מה אבדה הארץ עד שפרשו הקב"ה בעצמו שהוא יודע מעמקי הלב, שלא היו מברכים בתורה תחילה, כלומר שלא היתה התורה חשובה בעיניהם כ"כ שהיה ראוי לברך עליה, שלא היו עוסקים בה לשמה ומתוך כך מזלזלים בברכותיה..." עכ"ל הר"ן.

נראה א"כ מדברי הר"ן הנ"ל בדיוק כמובא לעיל. חטאיהם של אנשי בית ראשון היו באותו הסגנון של חטאיהם של אנשי הבית השני. גם אנשי הבית הראשון קיימו אמנם את המצות ולמדו תורה, אך הסיבה שלמדו התורה היתה בשל צווי התורה גרידא, "והגית בו יומם ולילה", ולא הטביעו את התורה בלבם. ולא רק שלא הטביעו את חשיבותה וערכה בלבם אלא אף זלזלו בברכותיה. כמו"כ איתא בגמ' בשבת קיט: דברי ר' יהודה שחורבן בית ראשון היה משום שביזו בה תלמידי חכמים. הרי לפנינו שאמנם למדו הם את התורה אך לא החשיבו אותה בלבם כלל, ולכן למרות שלמדוה, זלזלו בתלמידי חכמים. סיבה זו של קיום המצוה מהשפה ולחוץ ללא דביקות הלב במצוה, היא היא שגרמה לחורבן שני הבתים, משום שמצוה ללא כוונת הלב וכ"ש כאשר הכוונה הפוכה, אין לה כלל מעלת המצוה ושלימותה.

נראה א"כ דהמשיכו אנשי בית שני את דרכם של אנשי בית הראשון. קיום מצות ללא אחיזה בלב, ללא החשבת המצוה כערך אלא "לשם מצוה" גרידא. ולכן נענשו הם כענשם של אנשי בית ראשון - בחורבן בית המקדש¹.

אולי ניתן להסביר ע"פ מהלך זה ג"כ את מהות ענשם - חורבן ביהמ"ק. בענין בנין ביהמ"ק והמשכן נאמר בתורה בפרשת תרומה 'ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם'. "בתוכו" לא נאמר, אלא "בתוכם". בתוכו של כל אחד ואחד. הקב"ה צווה לבנות מקדש ומשכן והבטיח שישכון בלבותיהם של ישראל בעקבות בניית הבית. בניית המקדש היתה א"כ

כדבר המקשר בין הקב"ה ומצותיו לבין לבם של ישראל. בבית המקדש הפכו המצות מצוויים גרידא להכנת הנפש שהוחדרה בלבם של בני ישראל.

אולם כאשר חטאו ישראל בבית הראשון ובשני ונתקו מלבם את מעלות התורה והמצות, למרות שבפועל קיימו את המצות עצמם, כמובא שם בגמ', השפיע הדבר כ"כ עד שגרם לחורבן הבית, משום שעתה, לאחר חטאם זה, נראה שאין המקדש ממלא כבר את יעודו, להחזיר את הקב"ה כביכול לתוך לבם של ישראל, שהרי זרקו מלבם את האמונה התמימה. לכן כפועל יוצא מכך החליט הקב"ה להחריב את הבית, לאחר שנראה שאין ישראל מנצלים את תפקידו ויעודו של המקדש.

נראה א"כ מכל מהלך הדברים שהכל אחד הוא. חטאם של ישראל בבית ראשון וחטאם של ישראל בבית שני היה בעצם אותו סגנון של חטא - ניתוק הקשר שבין עשיית המצוה ודבקות הלב במצוה. ובשל כך היה עונשם של ישראל שווה בשני הבתים - חורבן הבית וסילוק השכינה ממנו - לאחר שבמצב שנוצר לא מילאו הבתים כבר את יעודם, הגשמת שכינתו של הקב"ה בתוך לבם ונפשם של ישראל. עתה מובנת ביתר שאת בקשתינו מהקב"ה בכל יום ויום "דבק ליבנו במצותיך וכו'", ולא קיום בלבד המנותק מהרגשת הלב.

1. אף שלא עשו תשובה כמבואר ברמב"ן (במדבר כו, טז) שבתוכחה שבפרשת בחקותי הרומו על חורבן בית ראשון, לא מצינו שיעשו תשובה בסוף ימיהם (עיי"ש).

2. ובוזה אפשר לפרש גם את דברי הירושלמי (שם) שמביא ראייה שיעון מקדש שני חמור הוא מעון מקדש ראשון אבותינו העבירו את התקרה אבל אנו פגענו את הכתלים שנא' ערו ערו עד היסוד בה שהתוצאה הוא כמשל על החטא שבמקדש ראשון שהסיבה שהסתלקה השכינה היתה מחמת עונותיהם גרם עונם רק לחורבן שטחי מפני שהבסיס עדיין נשאר, אבל במקדש שני שהשכינה הסתלקה משום שנפרק הבסיס לכן גרם לקעקוע היסודות בבית המקדש וזה שאמרו אנו פגענו את הכתלים על ידי שנאת חנם שלנו.

3. **הערת המערכת:** הד חזק להלך רוח המתואר כאן בגישת אנשי בית שני למצות שבין אדם לחבירו, עולה מתוך הגמרא ביומא דף כג. שם מסופר "ת"ר מעשה בשני כהנים שהיו שניהם שוין ורצין ועולין בכבש - לתרומת הדשן, וכל הקודם זוכה במצוה]. קדם אחד מהן לתוך ארבע אמות של חבירו, נטל סכין ותקע לו בלבו... געו כל העם בבכיה, בא אביו של תינוק ומצאו כשהוא מפרפר, אמר הרי הוא כפרתכם ועדיין בני מפרפר ולא נטמאה סכין". - כלומר מהירו ליפול הסכין מידי עדיין הוא מפרפר ואינו מטמא, ריטב"א שם]. ומסיים שם: "ללמדך שקשה עליהם טהרת כלים יותר משפיכות דמים..."

נורא ואיום! עומד לו אבא ומתבונן בבנו שנרצח בודון והוא גוסס ומפרפר לנגד עיניו, וכל דאגתו היא בדקדוקי טהרת כלים. "צדקות" עד לשמים! לכאורה. אך הגמ' שם בעמוד ב' אינה מרפה וחוקרת "איבעי להו שפיכות דמים הוא דול אבל טהרת כלים כדקיימא קיימא, או דילמא שפיכות דמים כדקיימא קיימא אבל טהרת כלים היא דחמירא" - פירוש, ורק מתוך עוצם יראתו ודקדוקו בטהרת כלים לא שם האבא לב למצב של בנו. ומסקנת הגמרא שם ששפיכות דמים הוא דול, עיי"ש. איבדו את ההרגש והסלידה הפנימית לשפיכות דמים, קל וחומר לפגיעות דקות יותר שבין אדם לחבירו, וכל זה בזמן שצדקתם כלפי שמיא בעינה עמדה.

כדי להמחיש היטב עד היכן הדברים יכולים להגיע נביא לדוגמא רחוקה את הסיפור על יהודי ירא שמים שהיה שרוי בשמחה גדולה בפורים. לשאלת חביריו, שמחה יתירה זאת על שום מה, השיב שהשנה זכה למצוא "אביון" אמיתי לכל הדעות. הוא מטופל במספחה גדולה ופשוט רעבים שם ללחם וקיים בהם מצות מתנות לאביונים בהידור רב. שאלו אותו חביריו על זהותו של אביון זה בכדי שגם הם יוכלו לקיים המצוה כתיקונה, אך יהודי דידן "בעל הנפש" מסרב לגלות. למרות ההפצרות והשידולים הוא בשלו, מפחד הוא שאם כולם יתמכו באביון "שלו" ומצבו ישתפר הרי שבפורים הבא לא יהיה לו אביון מהודר כזה לקיים בו מצות מתנות לאביונים... נדמה כי כל מילת הסבר מיותרת.

4. תוספת הסבר מהמערכת: אלא שבעוד שבבית ראשון הסיחו את לבם מפנימיות המצות שבין אדם למקום, הרי שבבית שני עשו כזאת במצות שבין אדם לחבירו. וקיימו המצות הללו "לשם מצוה", ואפילו בהידור, אך ללא הפנימיות ובלי ה"לב".

ומהו ה"לב" במצות שבין אדם לחבירו כמו גמילות חסדים וכו'? אהבת ישראל! וכל שמקיים המצות בהידור וגומל חסדים אפילו במסירות נפש אך אין בלבו אהבה כלל, ואדרבא לבו מלא על כל גדותיו בשנאה, שנאת חנם, הרי שרחוק הוא ממובנם של מצות יקרות אלו כרחוק מזרח ממערב. ונעתיק מקצת מלשונות הרמב"ם שמהן ניתן ללמוד בבהירות רבה את מהות המצות של גמילות חסדים ושורשן בלב האדם. בספר המצות שורש ב' מתייחס הרמב"ם להשיטה המונה את המצות ביקור חולים, ניהום אבלים, קבורת מתים... כל אחת כמצוה בפני עצמה, ועל זה כותב הרמב"ם: "וחשבו כי כל פועל ופועל מאלו הפעולות מצוה בפני עצמה, ולא ידעו כי אלו הפעולות כולם ודומים להם נכנסות תחת מצוה אחת מכל המצות הכתובות בתורה בביאור, והוא אמרו יתברך ואהבת לרעך כמוך..." ושם בשורש ט' כותב "וכן ציונו להתנהג במידה מן המידות, כמו מה שציונו בחמלה והרחמנות והצדקה וחסד והוא אמרו ואהבת לרעך כמוך".

וכן כתב להלכה ביד החזקה בהלכות אבל (פרק י"ד ה"א) "מצות עשה של דבריהם לבקר חולים ולנחם אבלים ולהוציא המת ולהכניס הכלה וללות האורחים ולהתעסק בכל צרכי הקבורה... וכן לשמח הכלה והחתן... ואלו הן גמילות חסדים שבגופו שאין להם שיעור. אע"פ שכל מצות אלו מדבריהם, הרי הן בכלל ואהבת לרעך כמוך, כל הדברים שאתה רוצה שיעשו אותם לך אחרים, עשה אותן לאחר בתורה ובמצות". הרי מפורש ששורש כל סוגי גמילות חסדים הוא מצות "ואהבת", זאת אומרת אהבת ישראל. וזהו מובנם וכוונתם הפנימית של מצות אלו.

יש להעיר שהביאור בענין בית שני נשאל היתה התבטאות של השנאת-חנם למעט בפעולות הגמ"ח אלא רק ענין הרגשה פנימית] הוא לכאורה כמובא בחידושי הגאונים שבעין יעקב יומא שם בשם בינה לעיתים שהיתה שנאה נסתרת, עיי"ש. [וכן משמע בעלי שור ח"ב עמ' תק"ח, עיי"ש]. אולם הסיום שהיתה עונשם שווה צריך עיון לכאורה משום שמנוגד לגמ' שם בהמשך דעת ר' יוחנן ור"א [אמנם דלא כר"ל] שבירה תוכיח שהראשונים עדיפי. [וכמבואר שם בינה לעיתים שכיון שהבין אדם לחבירו בראשונים היה עוונם גלוי לכן נתגלה קיצם, עיי"ש]. - הערת הרב ד. סנדלר שליט"א, צפת.

על הקשר שבין שנאת חנם וחורבן ביהמ"ק

מגדולי החסידות

הרה"ק רבי פנחס מקוריץ זללה"ה:

"ופעם אחת סיפר שבא לעיר אחת והיה שם בט' באב והיה שם מחלוקת גדולה בין אנשי העיר, ובקשו ממנו צד אחד שיתווך לעשות שלום, ואמרו לו אפשר לא תרצו לעסוק בדבר זה בעבור שהוא ט' באב, והשיב להם אדרבא הלא חורבן בית המקדש היה בעבור שנאת חנם (יומא ט:), וכאשר נזדמן ביום זה לעשות שלום בין בני ישראל הלא טוב מאוד".

מדרש פנחס סי' ל"ח

המוכיח מפולנאה זי"ע (תלמיד הבעש"ט זי"ע)

"כל גאולתנו ופדות נפשנו תלויים בזה שנהיה כולנו באגודה אחת בהקהל כידוע... וזהו 'דברי קהלת' [- שאמר שלמה המלך ע"ה] לשון תוכחה, שאם נציית לדברים שמזהירים אותנו על ענין קהלת להקהיל את עצמנו באגודה אחת, אז נזכה להיות משיח 'בן דוד מלך בירושלים', והיינו דייק' שכל דבריו נאמרו בהקהל, שכל מה שמזכיר בשיר השירים ובמשלי וכאן בקהלת הכל היה נאמר על ענין הקהל, שנהיה באגודה אחת".

קול אריה, קהלת

הרה"ק רבי יעקב יוסף מפולנאה זי"ע, בעל ה"תולדות יעקב יוסף"

"וזה גרם חורבן הבית ע"י שנאת חנם שאכלו זה עם זה ודקרו זה את זה בחרבות שבלשונם וכו' (יומא ט:) שהוא מעשה עמלק, וכל זמן שלא יתוקן חטא זה א"א למשיח בן דוד שיבוא... א"כ א"ש שהוא מצוה לזכור מעשה עמלק כדי שיזכור אשר עבור זה נחרב הבית ויראה לתקן, כי שלא נבנה הבית בימיו כאילו נחרב בימיו לכך כל איש ישים לבו להסיר מכשול מלב העקוב... וז"ש ר' ירמיה

(עירובין יח:): מיום שחרב בית המקדש עבור שנאת חינום ופירוד וחילוק לבם, דיו לעולם להשתמש בשתי אותיות כדי שנשים לב לתקן חטא זה כדי שיהיה השם שלם כי הוא בידינו... ולזה בא מצות שופר לרמז הנ"ל עורו ישנים וכו' לעורר מהשינה מהחטא הנ"ל אשר שנאת חינום גרם חורבן הבית ועתה ראוי לעורר משינת מות הזה ליחד הלבבות שהוא רמז שופר ר"ת אין שטן ואין פגע רע כמ"ש הט"ז (או"ח סי' תקפ"ג) כי ע"י שלום שיש בישראל קטיגור נעשה סניגור".

תולדות יעקב יוסף פרשת פנחס

"הרי שאי אפשר שיבוא בן דוד ויבנה הבית כי אם בתיקון החטא אשר עברו נחרב הבית וא"כ מאחר שעבור העדר השלום נחרב הבית ואיך אפשר שיבוא בן דוד כשיכלה פרוטה מהכיס וז"א דדרשו חז"ל שהשבע הוא סיבת השלום, ובזה פ"י הפסוק השם גבולך שלום (תהלים קמז) והוא ע"י כי חלב חטים ישביעך, משא"כ כי אזיל קמחא מכדא אתי תיגרא (ב"מ נט.), וא"כ בכלה פרוטה מהכיס הוא סיבת העדר השלום ואיך בן דוד בא שעדיין לא נתקן החטא אשר עברו נחרב הבית? ונראה לי דיבואר..." עיי"ש באריכות

תולדות יעקב יוסף פרשת קדושים

"והנה כמו שהגלות האחרון הוא לסיבת העדר השלום ושנאת חינום שעבור זה חרבה הבית וכנ"ל, ולכך קודם הגאולה הנני שולח את אליהו הנביא לעשות שלום בעולם, כך היה גלות מצרים וגאולת מצרים... ואז כשיצאו מצרים נקרא שבת הגדול שהיה שמו של הקב"ה גדול ושלם ע"י חיבור ואחדות של ישראל למטה שזהו סיבת גאולתן, כמ"ש בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים על ההר הזה, ושם כתיב ויחן ישראל נגד ההר באחדות אחד, וגם כאן סיבת גאולתן ממצרים הוא ע"י אחדות ושלום".

פורת יוסף, פרשת אחרי מות

הרה"ק רבי אלימלך מליז'נסק זצ"ללה"ה

"ובבית שני היו בו שנאת חינום וע"ז היה כח בעשו להיות לו אחיזה בהשדה דהיינו בית המקדש ע"ד ועשו יודע ציד איש שדה, וזה שהיה עשו איש שעיר הוא רמז שכחו היה ע"י שנאת חינום כמו שמצינו שאמר איוב להקב"ה שמא נתחלף לך בין איוב לאויב, והשיב לו הקב"ה מי פלג לשטף תעלה ודרשו חז"ל בין שער לשער לא נתחלף לי שאלמלא שני שערות יוצאות בגומא אחת היו מכחישים מאור עינים ע"ש. וזה הרמז השער לשנאת חינום דהיינו פירוד כמו השערות שהם מפורדים כל אחת בגומא אחת".

נועם אלימלך, פרשת וישלח

הרה"ק רבי לוי יצחק מברדיטשוב זצללה"ה

"וידוע כי הבית השני חרב בעון שנאת חנם, לכן צריכין כל אחד ואחד ליתן עינו ולבו כל הימים להיות אוהב כל אחד מישראל אהבה שלימה בנפשו ומאודו באופן שיהיה כל ישראל באחדות גמור ובוודאי תבנה בהמ"ק במהרה... ועכשיו בעוה"ר האומות העולם יש להם שפע ואנחנו מתפרנסין מהתמצית וזה סוד השאלה... שהמה שואלים מה זה שהם מתפרנסין מעיקר השפע ואנחנו מהתמצית, והשיב שזה הגורם בעוה"ר שאנחנו עדיין לא שמנו אל לבנו להסיר הנגע הזה שנאת חנם מבינינו והוא הגורם מניעת השפע".

קדושת לוי פירושי אגדות מס' בכורות

הרה"ק רבי קלונימוס קלמן הלוי בעל "מאור ושמש" זצללה"ה

"...ופסוק מלא הוא גם חלילה כשישראל עובדי עבודה זרה אם יש שלום ביניהם אזי אין שום שטן יכול להם כדכתיב (הושע ד' י"ז) חבור עצבים אפרים הנח לו, ולהיפוך חלילה, בכיטול מצוה זאת על ידי שנאת חנם נחרב בית שני כדאיתא בגמרא (יומא ט:) וכל המתקת הדינים תלויה בזה כי אהבה גימטריא אחד שהוא גימטריא י'ג".

מאור ושמש, פרשת תצוה-זכור

החלצו - רנ"ט

העתקנו כאן תמצית מדברי הרשב"ב מליובאוויטש זצוק"ל בקונטרס "החלצו - רנ"ט", מאמר נפלא המנתח בין השאר את נטיית האדם לשנאה לזולת בלי שום סיבה. ומבאר שם באריכות גם ע"ד הסוד. הבאנו כאן תמצית ההסבר בלשונו והשמטנו הסבריו על פי קבלה כדי שיהיה שוה לכל נפש.

[שיטתו היא ששנאת חנם בחז"ל פירושה שהשנאה היא בחינם ממש בלי שום סיבה הנראית לעין רק תוצאה מהרגשת ישות עצמית וגסות הרוח].

"...שנאת חנם דוקא שהשנאה אינה מצד איזה פרט שגרם לו איזה רעה או שהוא מנגד לו באיזה פרט, שאז היתה השנאה תלויה באיזה מידה פרטית... שהוא הכעס והשנאה על מנגדו כו' ומפני שהוא מנגדו לכן מתקוטט ומריב עמו.

אבל ענין המדון והריב והשנאה... אינו מצד איזה פרט כ"א מפני שאינו יכול לסבול את זולתו, גם שלא ידעו כלל ולא היה לו שום מו"מ עמו כו', וא"א להתאחד עמו כו', וזהו הנק' שנאת חנם שהוא שונא אותו חנם על לא דבר כו'. [ולפעמים יש בזה ג"כ איזה פרטים, דהיינו שיש לו איזה טענה למה הוא שונא אותו כו', אבל זהו שבא אח"כ והיינו שלא שהטעמים הפרטיים הם סיבת השנאה רק שמצא לו תואנה ועלילה להצדיק את עצמו לפני זולתו לבר, אבל אינה אמיתית כ"א -] השנאה הוא מצד שלא יכול לסבול את הזולת והסיבה הוא הישות שלו שהוא חשוב בעיני עצמו ובכלל ענין הישות והרגשת עצמו שמרגיש א"ע מאד בכל פרט ופרט שלו כו'. ולכן אינו יכול לסבול את הזולת כו'. דמפני הישות שלו אינו נותן מקום לזולתו דהזולת בהכרח ממצט מציאותו ולכן אינו יכול לסבול אותו.

נמצא דעיקר הסיבה הוא הישות שלו שע"ז נעשה לו הזולת למנגד וההתנגדות אינו שמנגד לו באיזה פרט כ"א במה שהוא נמצא, דבזה שנמצא מציאותו ה"ה ממצט הישות שלו ובוזה הוא מנגד לו ואינו יכול לסובלו כו'. ובסטרא דקדושה דעיקרו הוא ביטול ה"ה בבחי' יחוד והתכללות דלהיות שהוא בבחי' ביטול ה"ה נותן מקום אל הזולת. וענין מה שנותן מקום היינו שהוא מקבל את הזולת ומתאחד עמו כו'...

...והוא שונא אותו בתכלית עד שלא יכול לדבר עמו ולא להתערב עמו בשום דבר אף בדבר שבקדושה... ומביט עליו רק בעין רעה עד שנמאס ונבזה בעיניו גם כל הטוב שבו שמבטל ומבזה עבודתו של רעהו וקיום התומ"צ שלו כו'. [ומה שמצא בו איזה חסרון אף גם בחיצוניות שאינו נוגע לגוף ועצם העבודה כלל יגדיל וירחיב הדבר וידבר בזה הרבה ויבזה אותו ומכש"כ כשנמצא בו איזה מידה לא טובה אשר אין אדם צדיק כו'... וממילא אינו שמח בשלותו ובטובתו ולהיפך ישמח בלבבו ביסוריו ח"ו ועכ"פ לא יצטער ע"ז...]

...וכמו שנמצא בעו"ה בדורות האחרונים בכל מקומות מושבות בני"י שיש חילוקי דעות בכל דבר ובכל ענין מענינים הכלליים ובפרט בדברים שבקדושה (כמו בעניני הרבנים ושוחטים ועניני ביהכ"נ וכדומה) שא"א להתאחד, אדרבא מה שזה אומר אומר חבירו בהיפך, ומה שזה בונה זה מהרס והחילוקי דעות באמת הם פירוד לבבות, דמה שאומר בהיפך מזולתו אין זה מצד ששכלו מחייב כן כ"א אומר מה שהוא רוצה ולא מצד הכרח השכל, ולמה הוא רוצה כך? זהו רק מפני שחבירו רוצה באופן אחר כו'. דהכלל הוא שצריך לרצות ולאמור בהיפך מזולתו והיינו מצד הפירוד לבבות שאינם יכולים לסבול זא"ז ומשום זה הם מנגדים זל"ז כו'. (ועי"ז נפסד הענין הכללי הנצרך ומוכרח כו'. ואינם מביטים ע"ז כלל כי העיקר הוא ישות עצמו כו').

והנה ביותר ימצא עון שנאת חנם בעו"ה ר בעובדי ה' שכאו"א בונה במה לעצמו בעסק התורה ע"פ דעתו ושכלו דוקא וכמו"כ בעסק העבודה עפ"י חכמתו דוקא ואינם מתאחדים ומתחברים זע"ז כלל, אשר באמת יסוד ועיקר גדול בעוסקים בתורה ועבודה שיתחברו וידברו זע"ז...

והעיקר הוא שבעצם אינו יכול להתאחד עם זולתו הן בעסק התורה [כו'] שמעמיד על דעתו וכפי דעתו ושכלו יחשוב שכן הוא האמת וסברת זולתו אינו מקבל כלל לשמוע ולדון בזה באמיתי' בלי נטיה צדדית כו'. ואז אדרבא כשמדבר יחד בענין שכלי הם מתפרדים יותר ונעשים מתנגדים זל"ז יותר (וזה נעשה אצלו טענה אח"כ שאינו יכול להתערב ולהתאחד אתו שהרי אמר כך וכך כו'), עכ"ל.